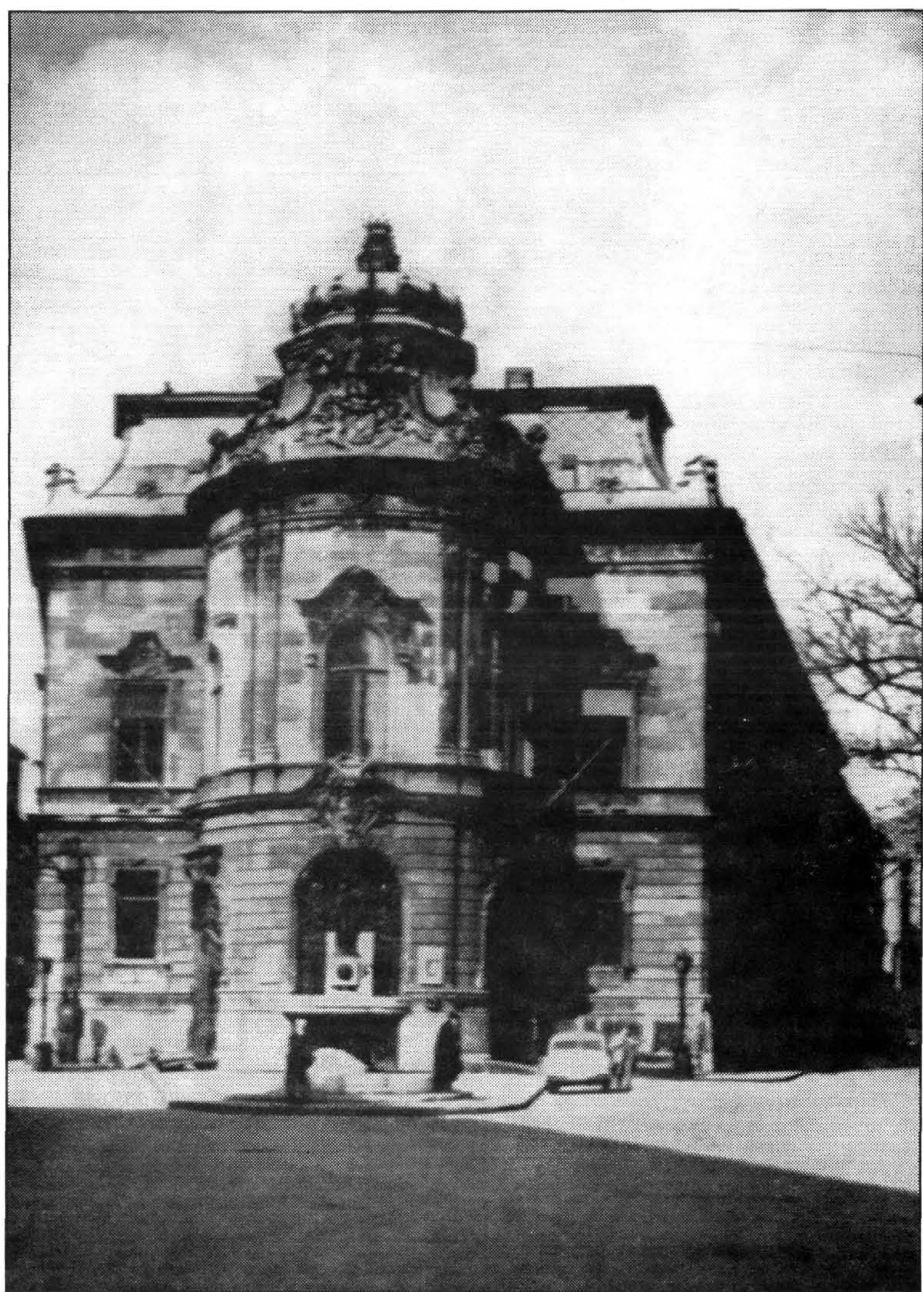

könyv
könyvtár
könyvtáros

2001
augusztus

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

10. évfolyam 8. szám

2001. augusztus

Tartalom

Könyvtárpolitika

A digitális örökség megőrzése	3
Befejeződik a FSZEK Központi Könyvtár bővítési és rekonstrukciós programja	6
A Helyismereti Könyvtárosok Szervezete VIII. Országos Tanácskozása	9

Konferenciák

Bényei Miklós: Könyvtártörténeti dolgozatok módszertani tanulságai	11
---	----

Műhelykérdések

Tóth Henrietta–Maródi Adrienne: A BOBCATSSS	18
Giczi András: Osztályozás és a káoszelmélet	23

História

Pogányné Rózsa Gabriella: Egy fogalom megszületése: a „Shared Cataloging Program” létrejöttének története	30
Hangodi Ágnes: Könyvgyűjtési szokások a XVIII. század első negyedében Oroszországban (3.)	41

Perszonália

Pegán Anita: Két díjazott az Országgyűlési Könyvtárból	49
Bereczky László (1931–2001)	53

Könyv

Pogány György: Régi Magyarországi Nyomtatványok hagyományos formában és CD-ROM-on	56
--	----

From the contents

Preservation of the digital heritage (3);
The extension and reconstruction of the Metropolitan Szabó Ervin Library is coming
to an end (6);
8th national conference of local studies librarians (9)

Cikkeink szerzői

Bényei Miklós, a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese, a Debreceni Egyetem docense; *Giczi András*, egyetemi hallgató; *Hangodi Ágnes*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Maródi Adrienne*, egyetemi hallgató; *Pegán Anita*, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa; *Pogány György*, az ELTE oktatója; *Pogányné Rózsa Gabriella*, az ELTE oktatója; *Tóth Henrietta*, egyetemi hallgató

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791
Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: **Monok István**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója
Technikai szerkesztő: **Korpás István**
Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest
Felelős vezető: **Freier László**
Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatja a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

A digitális örökség megőrzése

(Tervezet)

A Nemzeti Könyvtárak Igazgatóinak Konferenciája (Conference of Directors of National Libraries – CDNL) létrehozott egy bizottságot, amelynek az a feladata, hogy a digitális dokumentumok megőrzésének, állományvédelmének problémájával foglalkozzék: Committee on Digital Preservation. A bizottság elnöke dr. Wim van Drimelen, a hágai Királyi Könyvtár, a holland nemzeti könyvtár főigazgatója. A bizottság 2001 júniusában Hágában tartott ülésén megfogalmazott egy határozattervezetet a digitális kulturális örökség megőrzéséről. Ezt a tervezetet szeretnék az UNESCO 2001. októberi közgyűlésével elfogadtatni. Az UNESCO egyik tagállamának kell a tervezetet előterjesztenie, a bizottság Hollandia Oktatási, Kulturális és Tudományos Minisztériumát kéri fel a szükséges lépések megtételére. Egyúttal kéri a nemzeti könyvtárakat, hogy országukban tegyék közzé a tervezetet, és az ország UNESCO-illetékeseinél járjanak el annak érdekében, hogy az UNESCO közgyűlésén kellő támogatottsága legyen ennek a fontos dokumentumnak. Az alábbiakban közöljük a határozattervezetet.

A Közgyűlés

emlékeztetve arra, hogy a kulturális örökség megőrzése és hozzáférhetőségének biztosítása az UNESCO egyik nagy feladata,

tekintettel arra, hogy az UNESCO a kulturális örökség megőrzésére vonatkozóan különböző megállapodásokat és ajánlásokat kezdeményezett, beleértve az Egyezmény(t) a Világ Kulturális és Természeti Örökségének Megővéséről, ezenkívül életre hívta „A Világ Emlékezete” („Memory of the World”) programot, kifejezetten a dokumentum örökség megőrzését és hozzáférhetőségét tűzve ki célul,

tekintettel arra, hogy a világ sok kulturális, oktatási és tudományos forrását egyre inkább csak digitális formában állítják elő, terjesztik és teszik hozzáférhetővé,*

tekintettel arra, hogy a kormányzati és közigazgatási adminisztráció egyre inkább az állandóan hozzáférhető digitális iratokra támaszkodik, és a dokumentumok nem állnak rendelkezésre más formában,

* A digitális formában előállított anyagokat „született digitális anyagok”-nak is szokták hívni, és magukban foglalják például a weboldalak és adatbázisok minden típusát, elektronikus rekordokat, elektronikus folyóiratokat, digitális fényképeket és audiovizuális anyagokat, valamint digitális szöveg archívumokat.

tekintettel arra, hogy a digitális információ nagyon érzékeny mind a műszaki (erkölcsi) avulást – hardver, szoftver, adatformátum –, mind a fizikai tönkremenetelt illetően,

tekintettel arra, hogy a digitális információgazdaság újabb formátumok alkalmazását hajszolja, a régebbi információformátumok vészesen gyors ütemben avulnak el,

tekintettel arra, hogy a digitális információforrások folyamatos hozzáférhetőségének fenntartása bonyolult és költséges, hosszú távú kötelezettséget igényel,

tekintettel arra, hogy a könyvtárak és levéltárak hagyományosan felelősek a nemzet szellemi és kulturális örökségének és hivatalos iratainak megővéséért és hosszú időre szóló hozzáférhetőségüknek a biztosításáért,

érdeklődéssel tudomásul véve azt a figyelmet, amelyet a Szervezet 2002–2003-ra szóló programjában indítványozott tevékenységek (35 C/5) szentelnek az ügynek,

tekintettel arra, hogy a Nemzeti Könyvtárak Igazgatóinak Konferenciája (CDNL) éves ülésén, 2000 augusztusában létrehozott egy *Digitális Megőrzési Bizottság-ot (Committee on Digital Preservation)* azzal a céllal, hogy hatékonyan tudatosítsa – mind a könyvtári környezetben, mind azon kívül –, mennyire sürgős feladat a digitális örökség megővése, és hogy kidolgozzon egy, a hosszú digitális élettartam kutatását célzó nemzetközi programot,

tekintettel arra, hogy a Levéltárak Nemzetközi Tanácsa XIV. Nemzetközi Kongresszusán (Spanyolország/Sevilla, 2000. szeptember) felhívta a figyelmet annak szükségességére, hogy biztosítani kell a folyamatos hozzáférést az autentikus elektronikus iratok tartalmához, és felhívták a nemzeti levéltári igazgatókat, hogy vállaljanak vezető szerepet az iratok megőrzésének és hozzáférhetőségének garantálásában, biztosítva a polgárok jogait,

*őhajtv*a mindamellet, hogy az ügy kapjon kiemelt prioritást és koherens módon legyen előterjesztve,

1. **arra ösztönzi** az UNESCO tagállamait, kormányzati és nem kormányzati szervezeteit, valamint a nemzetközi, nemzeti és magánintézményeket, hogy
 - a) vállaljanak felelősséget a területükön előállított és az elsősorban a tagállamhoz kapcsolódó digitális örökség azonosításában, megőrzésében és továbbadásában a jövő generációi számára;
 - b) biztosítsák, hogy a digitális örökség megőrzése kapjon kiemelkedő prioritást a nemzeti politika szintjén;
 - c) gondoskodjanak arról, hogy a digitális örökségünk megőrzését szolgáló infrastruktúra és eljárási műveletek helyben meglegyenek, és támogassák a nemzeti emlékezet intézményeit, így a nemzeti könyvtárakat és levéltárakat ebbéli erőfeszítéseikben;

- d) a nemzeti köteleispéldány-törvényt és a levéltári törvényt módosítsák úgy, hogy azok alapján a digitális örökség megőrzésének feladata hatékonyan megvalósulhasson;
- e) segítsék elő a nemzetközi szabványok alkalmazását, a szabványos eljárásokat az anyagok létrehozásában és szabványos megoldások kifejlesztését az információtechnológiai-iparral együttműködve;

2. felhívja a Főigazgatót, hogy

- a) erősítse az UNESCO programjaiban a kulturális örökség digitális dimenziójának tudatosságát és elismerését;
- b) bővítse ki az UNESCO programjait egy akciósorozattal, amelynek kifejezett célja a digitális örökség megvédése, és olyan intézkedéseket foglal magában, mint
 - I) a tudatosság növelése a kormányok, információt előállítók, az információtechnika-ipar, az állományvédelmi szakemberek és a közvélemény körében a digitális örökség megővésének szükségességét illetően, ami a kritikus közigazgatási, gazdasági, szociális, kulturális és művészeti értékek megőrzését foglalja magában;
 - II) megelőző stratégiai szemlélet kifejlesztése, hogy elejét vegyük a digitális örökség elavulásának, tönkremenetelének, olyan általánosan elfogadott elvek alapján, amelyek irányadóak a kulturális örökség megőrzésében;
 - III) a tagországok közötti információcsere elősegítése a jó gyakorlati és állományvédelmi módszerekről, valamint a digitális állományvédelmi szakemberek képzésének előmozdítása;
 - IV) a könyvtárak, levéltárak, múzeumok és az örökségben érintett más intézmények részvételének támogatása ebbéli törekvésükben;
- c) tegyen lépéseket annak biztosítására, hogy digitális megőrző helyeket hozzanak létre az UNESCO és más ENSZ-szervezetek kiadványai, archívumai és iratai számára.

Befejeződik a FSZEK Központi Könyvtár bővítési és rekonstrukciós programja

A Fővárosi Közgyűlés 1997-ben elfogadta a Wenckheim-palota bővítésének és rekonstrukciójának programját, amelyhez az Országgyűlés 1998-ban címzett támogatást szavazott meg.

1998. április 30-án a Fővárosi Közgyűlés döntött a beruházásról, amely 1998–2001 között valósul meg. A beruházás nettó értéke 3 milliárd forint. A rendelkezésre álló források közül 2,4 milliárd forintot a kormány folyósít, míg 600 millió forintot a főváros. A lebonyolító a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

A teljes beruházásnak két üteme van. Az első ütem 1998. októbertől 2000. augusztus 31-éig tartott, ezalatt megépült a Baross utcai nyolcszintes épület, megtörtént a Reviczky utcai kispalota, valamint a Wenckheim-palota nem műemléki részének átalakítása és könyvtári célra történő hasznosítása. Az új épület átadására 2000. november 20-án került sor.

A második ütemben 2000. szeptember 1-je és 2000. augusztus 31-e között befejeződik a Wenckheim-palota műemléki felújítása.

A projekt utolsó fázisában elmondható, hogy a FSZEK Központi Könyvtárának bővítése és rekonstrukciója az eredeti határidőn belül és a tervezett költség felhasználásával valósul meg.

Az új könyvtár főbb jellemzői:

	1999	2000. XI. hó	2001. IX. hó
Üzemeltetendő terület (m ²)	7 040	9 800	12 800
Közönségforgalmi terület (m ²)	1 520	5 200	7 090
Férőhelyek száma	244	500	700
Polcfolyóméter	17 200	23 000	27 000

- A lakossági igények figyelembe vételével módosult a könyvtári szolgáltatások köre. A könyvtárat tavaly óta a gyermek- és ifjúsági olvasók is használják. A *gyerekkönyvtár* természetesen szerves egységben működik a könyvtár egészével.
- A Központi Könyvtár a *felsőfokú tanulmányokat* folytatók egyik fővárosi *bázisintézménye*. E szerepkört megőrizzük, megerősítjük. *A szociológia területén országos szakkönyvtári jelleggel működünk, a zenetudomány terén szakkönyvtári ellátást biztosítunk.* A hagyományosan ismert és erőteljesen használt Budapest-gyűjtemény új környezetében kedvelt az olvasók, a kutatók körében.

- A könyvtár nyitott az olyan olvasói réteg felé, amely korábban nem volt az intézményben. Egy nagy közkönyvtár régi adósságát törlesztettük azzal, hogy állományunk rendelkezik az eddig hiányzó népszerű szépirodalommal és általános ismeretterjesztő szakirodalommal is. Új gyűjteményünket a *böngészde* terében helyeztük el, amelyet a látogatók igen kedvelnek.
- Jelentősen *bővültek az olvasói terek*. Új szakolvasói termeket, olvasói helyeket alakítottunk ki. Az olvasói terek *több mint négyszeresére* növekedtek, mivel az eddig raktárként hasznosított terek a tömör raktározás bevezetésével most felszabadultak. A bővülés révén lehetővé vált a *szabadpolcra kerülő állomány megháromszorozása*.
- A gazdagodó könyvkínálaton kívül újdonság a *multimédia tár*, a *videogyűjtemény* és a *folyóiratok* bővülő kínálata.
- A könyvtár szolgáltatása, katalógusa az Internetről is elérhető. Ez nélkülözhetetlen *az országos könyvtári rendszerhez történő csatlakozás szempontjából*.
- Számítógépes rendszerünk révén olvasóink az *Internetet* is használják.
- A könyvtár elektronikai szolgáltató rendszere már tavaly óta működik. *Új integrált könyvtári szoftver – a magyar könyvtárakban használt Corvina* – került alkalmazásra, mely képes aktívan kezelni a már meglévő adatbázisainkat és melynek segítségével kapcsolódni tudunk más könyvtári rendszerek szolgáltatásaihoz, adatbázisaihoz. Ez a rendszer a közvetlen alapfeltétele a gépi katalógusoknak, de tágabb értelemben a Szabó Ervin Könyvtár hálózati korszerűsítésének, a kisebb szolgáltató egységeink korszerű információtartalommal történő ellátásának. Közel 200 számítógépes munkahely áll az olvasók rendelkezésére, amelyek megléte a korszerű tájékozódáshoz, a különböző adatbázisok, CD-k, multimédiák alkalmazásához és szövegszerkesztéshez egyaránt megteremtik a lehetőséget.
- Az olvasói *ülõhelyek száma* összességében megháromszorozódott, több mint 500 fő tudta egyidõben használni a könyvtárat. Ez a szám szeptembertõl további 200 ülõhellyel bővül.

A könyvtárban helyet kapnak kisebb méretû, de reprezentatív rendezvények, elõadói estek, konferenciák, szakmai programok, kiállítások.

Néhány jellemzõ adat a 2000. november 20-ai nyitástól 2001. június 16-áig:

- a látogatók száma összesen: 307 119 fõ;
- érvényes olvasói jeggyel rendelkező, beiratkozott olvasók száma összesen: 30 494 fõ;
- kis hangkazetta: 358 db;
- CD: 37 601 db;
- Video: 21 879 db;
- CD-ROM: 4452 db;
- Nyomtatott dokumentum (könyv) összesen: 257 805 db.

Az intézményben nemcsak épületbõvítés és rekonstrukció történt, hanem könyvtár-technológiai váltás is. A hagyományos könyvtári és az új informatikai

központi funkciók révén a megszokott környezetben nemzetközi összehasonlításban is korszerű nagyvárosi könyvtár működik Budapesten.

Döntés született arról, hogy a főváros a Reviczky utcát, a Szabó Ervin teret és az Ötpacsirta utcát 2002-ben díszburkolattal látja el. Megkezdődött a palota előtt lévő kút felújítása is. Így a Wenckheim- és a Pálffy-palota környezete is megújul.

2001. szeptember közepén megnyitja kapuit a teljesen megújult és kibővült könyvtár.

A könyvtár új bejárata a Reviczky utca 1. szám alatt lesz, ahol az olvasó az Átriumba, a fedett udvarra érkezik. Az információs pult segít az adminisztrációs teendőkben (beiratkozás, visszahozatal, kölcsönzés). Innen közelíthető meg a volt palota kocsiszínbén kialakított kávézó. A könyvtár az új bejárattal mozgáskorlátozottak számára is megközelíthető és teljes egészében használható.

A már ismert épületben a következő változásokat tapasztalja a látogató:

- a multimédia tárban csak CD-, CD-ROM-, videokölcsönzés;
- a volt ideiglenes katalógusterem Internetövezet lesz;
- a negyedik szinten közelíthető meg három irányból a Wenckheim-palota:
 - a) nyaktagból a tükröfolyosón,
 - b) szociológiai olvasóteremből,
 - c) társadalomtudományi prézensz teremből;
- a palotában a reneszánsz terem (volt folyóirat-olvasó) a Művészeti olvasó;
- a nagy hálterem, a kis hálterem, az ezüst szalon, fogadóterem, aranyterem mint általános olvasótermek működnek;
- a volt Budapest-gyűjtemény Bölcsészeti olvasó lesz.

Most 70 éve, hogy a Wenckheim-palotából könyvtár lett, 2002-ben emlékezünk Szabó Ervinre, a könyvtár névadójára, születésének 125. évfordulóján. 2003-ban lesz 110 éve, hogy létrejött a Fővárosi Nyilvános Könyvtár, 2004-ben lesz a centenáriuma, hogy a Fővárosi Könyvtár hálózatával Budapest közkönyvtáraként szolgálja a lakosságot.

* * *

E fenti – mintegy hivatalos – szöveg persze kevés, roppant kevés olvasóinknak. A téma, nem túlzás a szó, kimeríthetetlen, illetve csak cikkek sorozatával kimeríthető. Bírjuk az érintettek, elsősorban főigazgató úr ígését, hogy a FSZEK Központi Könyvtáráról valóban cikkek sorozata fog beszámolni – szakmai akribiával és szociológiai verve-vel, empirikus megközelítésben és filozófiai (könyvtár-filozófiai, könyvtár-építészeti, könyvtár-telepítési és könyvtár-funkcionalisztikai bölcsélettel megáldott/megvert) mélységekkel, az ügy meritumához méltóan.

A Helyismereti Könyvtárosok Szervezete

VIII. Országos Tanácskozása

Immáron régóta mi sem természetesebb, mint hogy az MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezete, karöltve az MKE Bibliográfiai Szekciójával, no és mindig más és más vendéglátó hely könyvtárával, évente megrendezi a szervezet Országos Tanácskozását. Ezidén Kaposváron már a nyolcadik ilyen tanácskozásra került sor. Sok-e ez, avagy kevés, nem könnyű eldönteni. Ahhoz képest persze sok, hogy nyugodtan megállapítható, a tanácskozásnak ez a sorozata szervesen beépült a magyar könyvtári életbe, rangos hagyománya van, nem lehet rá oda nem figyelni. Annál is kevésbé, mivel a tanácskozásokról rendre kiadványok jelennek meg, és ezek a kiadványok éppen nem afféle bürokratikus beszámolók, kötelező-hivatalos belégek, hanem – tanúsíthatják ezt a szakkritika egyértelműen pozitív hozzáállásai, visszaigazolásai, értékelései – a szakirodalom fontos, sokszor kiemelkedő értékű darabjai. A tanácskozásokon ugyanis a legjobb szakemberek szerepelnek előadásokkal, a résztvevők szinte kivétel nélkül nemcsak az ügy, a helyismereti könyvtári munka, a helytörténet és a helytörténet-írás elkötelezettjei, lelkes munkásai, hanem országos (sőt nyugodtan mondhatjuk világviszonylatban is számottevő) nevei, szakemberei. A különböző szakmák profizmusa más és más, egy-egy szakmán belül is akadnak területek, ahol elég a szakismeret minimuma, másutt sokkal többre van szükség. A helyismeret kétségkívül ez utóbbi kategóriába tartozik. Megmutatható ez a lehetséges vagy kívánatos, illetve standard partnerek kijelölésével is. Az olvasószolgálatos könyvtáros partnerei az olvasók, az ő munkájának mércéje tehát – szükségképpen – diffúz és „mérték nélküli”. A helyismereti könyvtáros partnere, paradigmaticus partnere a (hely)történész, a nehézsúlyú, profi szakember és tudós. Vele kell egyenrangúnak lennie a helyismerész könyvtárosnak. Vele kell tudnia szót értenie, ahol a szóértés persze éppen nem beszélgetést jelent, hanem az információk, adatok, ismeretek, tudáshalmazok kezelését, cseréjét, manipulálását, közös hasznosítását. Irdatlan nagy terület, hatalmas felelősség, maximális tudást és akribiát igénylő feladat. Ehhez kaphat felszerelést, muníciót, e téren cserélheti ki tapasztalatait, „fogásait”, stratégiai és taktikai készségeit a helyismereti könyvtárosok tanácskozásán a résztvevő. És ehhez képest alakulnak, immár csaknem évtizede maguk a tanácskozások is.

Idén, július 18–20-án Kaposváron rendezték meg a Tanácskozást. Nem tekinthető véletlennek a helyszín megválasztása sem. Kaposvár nemcsak azért áll, állhat 2001-ben a könyvtárosi érdeklődés homlokterében, mert rövidesen megnyílik, átadatik a köznek felújított, átalakított, kibővített könyvtára, a Megyei és Városi Könyvtár. Persze ezért is. A helyismereti könyvtárosok számára azonban még ennél is fontosabb, hogy Kaposvár, immáron igen régóta a helyismereti munka országos élvonalában áll, ami egyúttal azt is jelenti, ne féljünk nagy szavakat használni, ha azok igazak, jogszerűen használhatók, hogy világviszonylatban is a szakmai csú-

cson áll. (Erről tesz tanúbizonytságot, ha persze a nagy szavakat óvatosan kerüli is, a tanácskozáson elhangzott előadás, a kaposvári fő-fő helyismeretes, *Sipos Csaba* beszámolója, amelyet a 3K következő számában találhat majd meg az olvasó.) Illő volt hát a helyszín a nagyszabású konferenciához, a helyismereti könyvtárosok rangjához és készültségéhez.

Maga a konferencia – hogyan másként? – ezúttal sem parttalan tematikát foglalt magába. A pontosan kijelölt téma *A közkönyvtárak alapítása 1950 után* volt, valamint a jeles elődök életművének feltárása, bemutatása. Könyvtártörténeti volt tehát a program, és ennek indoklására nem érdemes sok szót vesztegetni. A 3K olvasói bizonytalannal meggyőzettek már erről *Gerő Gyulának* a lap júliusi számában megjelent nagyszabású programtanulmányából. (Aminek ismertetésére is sor került Kaposváron, magának a szerzőnek a jóvoltából.)

Lehetetlen persze egy ilyen nagyszabású konferenciáról igazán átfogó ismertetést nyújtani. Talán fölösleges is. A tanácskozás anyaga, miként az eddigieké is, könyvalakban fog megjelenni, növelve a számát a helyismereti könyvtárosok kötelező olvasmányainak. Mi most csak a tanácskozás egészének, valamint egy-egy kiemelt pontjának felvillantására tehetünk kísérletet. A főelőadást *Papp István* tartotta, ő *A közkönyvtárak kialakulása és fejlődése 1950–2000 között* címmel jelölte meg témáját. Szertelenül nagy, szinte befoghatatlanul gazdag problematikájú téma. Az előadó persze nem törekedett tartalmi teljességre, messze elkerülte a kronologikus feldolgozás óhatatlan buktatóit is. Az alapkérdésekre irányította a figyelmet, az alapproblémákat, aporiákat, alternatívákat, kollíziókat boncolgatta, a tőle megszokott színvonalon, finom érzékenységgel és elmeéllel. Sajnos, ezt az előadást nem nyújthatjuk át olvasóinknak, az a FSZEK Évkönyvében fog majd megjelenni, és persze a konferencia egészét bemutató kötetben. (Érdemes előre tervbe venni gondos tanulmányozását.) Papp Istvánt követően *Gerő Gyula* beszélt a résztvevők-höz, a (h)őskor könyvtárosainak portréit villantva fel (írását a 3K következő száma fogja hozni). *Szita Ferenc* e két, országos áttekintésű nagyelőadás után a helyi, somogyi könyvtárak történetéről szövegezt, ékesen példázva egyúttal azt is, hogy nemcsak a botnak van két vége, a közkönyvtárak története is két közelítésben ragadható meg. Természetesen az „adott hely” oldaláról, aspektusában is.

Immáron elsősorban nem magára a dologra (ahogy Husserl szerette, szinte mániákusan mondogatni), hanem a módszerekre koncentrált *Bényei Miklós* előadása (*Könyvtártörténeti dolgozatok módszertani tanulságai*, ld. e számunkban!). És persze korántsem csupán a tárgyalt – sokszor nem éppen tudományos – dolgozatok módszertanáról volt szó, hanem azok, immáron igazi tudományossággal értékesíthető tanulságairól, vagyis a tanácskozás egyik legtermészetesebb témájáról. És persze elhangzott még számos előadás, ezek közül mi most *Gomba Szabolcsné*ét emelnénk ki, aki a nagy elődök közül *Csűry István* portréját dolgozta ki, írását a 3K következő számában találhatja majd meg az olvasó, aki bizonytalannal észreveszi majd azt is ebben a munkában, hogy a főhajtó kegyelet nemcsak összefér a minuciózus szakmai problematika szálazásával, de talán (*Gomba Szabolcsné* esetében bizonyosan) feltétele, emeltyűje is annak.

Nagyszabású konferencia volt, méltó a helyismereti szakmához, a helyismeretben (is) excelláló Kaposvárhoz és – természetesen – az előadókhöz, résztvevőkhöz, e kis szakma krémjéhez. (VK)

Könyvtártörténeti dolgozatok módszertani tanulságai

Valamikor a nyolcvanas évek derekán egy szanazúgi összejegyzetben Gerő Gyula arról beszélt, hogy a magyar könyvtárosok önismeretét és önbecsülését, szakmai öntudatát mennyire erősíthetné, ha behatóbban foglalkoznánk könyvtáraink múltjával. Különösen a közkönyvtárak, vagy ahogy akkor és most is emlegetni szoktuk: a közművelődési könyvtárak történetének feltárását szorgalmazta. Elgondolkodtam szavain és teljesen egyetértettem érveivel. Éppen ezért nem sokkal később a nyíregyházi felkérésére örömmel vállaltam egy előadást a könyvtártörténet-írás módszertani kérdéseiről, amelynek kibővített szövege füzet alakban is megjelent. Tulajdonképpen e kettős forrásból származik az ötlet, amelynek kivitelezésére 1989-ben kerülhetett sor. A Kossuth Lajos Tudományegyetem az említett év őszén az Országos Széchényi Könyvtárban – a Könyvtártudományi és Módszertani Központ szervezésében – az egyetemet végzett, de könyvtári szakképesítéssel nem rendelkező kollégák számára kihelyezett humáninformatika levelező tagozatot indított. A tagozat vezetőjével, Csapó Edittel úgy határoztunk, hogy könyvtártörténetből a hallgatók nem szóbeli vizsgát tesznek, hanem házi dolgozatot írnak; ezzel is ösztönözni kívántuk a történelmi vizsgálódásokat. (A kísérlet kezdeti szakaszáról a *Könyvtári Levelező/lap* 1992. évi negyedik számában beszámoltam: *Mi érdeklí a könyvtártörténetből egy egyetemi tagozat hallgatóit?*) Aztán ugyanezt a megoldást alkalmaztuk a KMK másik, főiskolai szintű könyvtár-informatikai kurzusán is. Az öt tanévben 135 dolgozat született. Már ekkor megfigyelhető volt, hogy a hallgatók leginkább a közművelődési könyvtárak múltja iránt érdeklődtek: a választott témák legnagyobb csoportja, több mint 20%-a e tárgykörbe sorolható.

A próbálkozás kedvező tapasztalataira alapozva folytattuk ezt a gyakorlatot a Kossuth Lajos Tudományegyetemen is, amikor 1994-ben ide helyeztük át a levelező tagozatot. Vagyis a debreceni informatikus könyvtáros szak levelező hallgatói az első szemeszterben a könyvtártörténet című tantárgyból írásbeli feladatot készítenek, és erre kapnak osztályzatot. A továbbiakban a benyújtott könyvtártörténeti dolgozatok, közelebből a közkönyvtárak múltjával foglalkozó munkák módszertani tanulságairól szeretnék néhány gondolatot elmondani.

Mindenekelőtt arra a kérdésre kell felelni, hogy indokolt-e ezen a ponton eltérni a nappali képzés egyébként szigorúan vett tematikájától? Meggyőződésem szerint igen. A levelező hallgatók többsége főiskolás korában már folytatott rendszeres könyvtártörténeti tanulmányokat, ezért az ismétlés helyett hasznosabbnak látszik egy-egy konkrét téma részletező feltárása. A másfajta egyetemi vagy főiskolai oklevéllel hozzánk érkezőket – sajnálatos módon évről évre csökkenő számban jelentkeznek – pedig éppen ez a feladat kötelezi arra, hogy a könyvtárak múltjának egy-egy átfogó korszakával vagy szakaszával, netán kisebb szeletével az átlagos-

nál mélyrehatóbban ismerkedjenek meg. Mellesleg szólva e két csoport dolgozatai között nincs kimutatható minőségi különbség, illetve ami van, az egyéni, egyedi.

A hallgatókat mindjárt az első konzultáción tájékoztatom a tenni valókról, így a félév végéig három-négy hónapnyi idő áll rendelkezésükre. A követelményeket és a feldolgozás szempontjait írásban közlöm, és mellékelem a javasolt témák, valamint az ajánlott módszertani és történeti irodalom jegyzékét. Élőszóban megtörténik az elvárások értelmezése is. Ezen túlmenően is kérhetnek segítséget a témaválasztáshoz és az anyaggyűjtéshez, a formába öntéshez. A többség messzemenően figyelembe veszi a metodikai ajánlásokat, sőt némelyek pontról pontra igyekeznek követni azokat. Külön is felhívom a figyelmet arra, hogy lehetőleg szűkebb, jól körülhatárolható témát válasszanak, és ha tehetik, törekedjenek egyidejű források felkutatására. Elsősorban ezzel magyarázható, hogy a hallgatók jelentékeny hányada helytörténeti témát dolgoz fel. Természetesen befolyásolja a döntést az is, hogy hol van az illető munkahelye: pl. a könyvtáros-tanárok szívesebben írnak iskolai könyvtárakról, a tanszéki könyvtárosok a felsőoktatási gyűjteményekről, a megyei, városi és községi könyvtárak munkatársai a lakóhelyi ellátásról és így tovább.

A vizsgált időszakban, tehát 1994 óta hét tanévet fejeztünk be, és 211 dolgozat született. A legnagyobb tematikai csoportot most is – akárcsak a budapesti periódusban – a közkönyvtárak története képezi: erről 49 írás készült, ami 23,22%-ot jelent. Ez már olyan mintavétel, amelynek alapján akár általánosítható következtetések is levonhatók, tehát olyanok, amelyek a nem kifejezetten tanulmányi céllal folyó hely- és könyvtártörténeti kutatásokra, publikációkra is jellemzőek lehetnek. Még inkább így van ez, ha ezekhez a számokhoz hozzáadom a hasonló metodikai tanulságokkal szolgáló szűkebben vagy tágabban értelmezhető helytörténeti témákat (iskolai, egyházi és helyi szakkönyvtárak, egy település könyvtári kultúrája, illetve egyetemi–főiskolai vagy tanszéki könyvtárak, könyvtárosképző helyek, munkáskönyvtárak, életrajzok); ilyenformán a mennyiség nyolcvannal, az arány 38,91 százalékkal emelkedik. Tehát együttvéve a helytörténeti dolgozatok száma 129, hányada 61,13%. Szükséges viszont azonnal leszögezni, hogy a lokális és országos (ritkán: egyetemes) feldolgozások módszertani jellegzetességei lényegében egybeesnek, vagyis az erények és a hiányosságok árnyalatnyi eltérésekkel hasonlóak. Nehéz lenne érdemi különbséget felfedezni az egyes tanévek teljesítménye között.

A minket közelebről érdeklő tárgykör, a közművelődési könyvtárak múltja érzésem szerint kellő mértékben van jelen az egyetemi kurzuson. Bizonyos fokig tükröződik ebben a hallgatók már említett munkahelyi kötődése, és kezdettől fogva hatott a népkönyvtárak újjá- vagy megszervezésének közelgő, illetve zajló fél évszázados jubileuma. Érdemes szemügyre venni a 49 téma további megoszlását. Feltűnően nagy az érdeklődés a községi és városi könyvtárak iránt: 22 fő foglalkozott velük. (Ez a témakörön belül 44,9, az összeshez viszonyítva 10,42%-os arány.) A községi vagy városi jelző történelmi távlatban viszonylagos, mert több esetben előfordult, hogy ugyanazon település jogállása módosult, sőt némelyik intézmény egy ideig járási könyvtárként is funkcionált. Ezért nincs értelme a részletesebb tagolásnak. A megyei könyvtárakról négy dolgozat született, ezek közül kettő a számítógépes rendszer kialakításának rövid történeti folyamatát tekintette át. Külön csoportba soroltam azt a tizennégy témát, amelyek valamely könyvtár részegységének vagy részlegének történetét ölelték fel. A fiókkönyvtárakról két,

a gyermekkönyvtárakról és az ellátó központokról egy-egy dolgozatot írtak. Az utóbbi azért is fontos, mert egy városi intézmény által működtetett szervezetről szólt, és a kisközségek könyvtári ellátásának máig megoldatlan problémáit feszegette. Kissé meglepő módon a megyei könyvtárak helyismereti részlegeiről csak egyetlen feldolgozás készült. Fenntartásokkal ugyan – mert jó ideig önállóan működött –, de ideszámítható a maga nemében egyedülálló debreceni Dokumentációs Stúdió krónikája is. Egyáltalán: elgondolkodtató tény, hogy a helyismereti tevékenység jelentőségére csak nagyon ritkán tértek ki; igaz, ennek gyakran kizárólagos oka, hogy a tárgyalt időszakban a könyvtárban ilyen munka nem folyt. Jobban vonzódtak a kollégák a zenei részlegekhez: négyen fordultak felénk, ráadásul ketten úgy, hogy ugyanannak a gyűjteménynek két különböző szakaszát tárták fel. Számításaimba beletartozik a városi hálózat részeként tevékenykedő két ámkönyvtár (ez valójában három dolgozat, mert az egyikről ketten is írtak), valamint a kettős funkciójú iskolai és gyermekkönyvtár.

Már ez a felsorolás is sejteti, hogy a hallgatók szembeötlő módon előnyben részesítették a közelmúltat. Negyven olyan dolgozatot olvastam, amely teljes egészében vagy túlnyomórészt 1952 utáni fejleményeket taglalt, és ez bizony több mint nyolcvan százalékos hányad (81,63%). Ennek elsődleges oka véleményem szerint az időbeli közelség: a forrásbázis könnyebben elérhető és áttekinthető, a korábbi tanulmányok közvetlenebbül hasznosíthatók, a hallgató sokszor személyes emlékeire, élményeire is támaszkodhat stb. Az érdeklődés ilyen irányú eltolódását még inkább erősíti, ha azt is észrevételezzük, hogy több szerző napjainkig haladt, sőt – és erre más vonatkozásban még vissza kívánok térni – éppen az utóbbi évek történéseire összpontosította figyelmét. A korábbi korszakokról, legfeljebb a tizenkilencedik század utolsó harmadáig visszanyúlva kilenc dolgozat (18,37%) készült. Öten a mai közkönyvtár közvetlen elődjének vagy elődjének múltját kutatták, hárman a hajdani olvasóköri és egyleti könyvtárak történetét választották. Egyikük az utóbbiak és a mai községi könyvtár történetét szerves egységben szemlélte, ráérezve, hogy közöttük valamiféle belső – ha más nem: funkcionális – összefüggés, folytonosság van. Egy hallgató – hangsúlyoznám: mindössze egy hallgató – arra vállalkozott, hogy egy könyvtáros, név szerint a győri Bay Ferenc munkásságát mutassa be. Számomra alig-alig érthető ez a biográfiai távolságtartás, az életrajzi megközelítés ugyanis lehetőséget adna arra, hogy egy-egy könyvtár múltjának ne csak az objektív tényeit ismerjük meg, hanem azt a semmi mással nem pótolható emberi, érzelmi többletet, azt a kemény erőfeszítést is, amellyel elődeink megteremtették, kifejlesztették és viszonylag magas színvonalra emelték a hazai közművelődési könyvtárugyet. Az ódzkodást csak piciny mértékben ellensúlyozta, hogy némelyik dolgozatban egy-egy miniportré erejéig a jelesebb könyvtáralapítók vagy könyvtárosok is felbukkantak. Különösen tartózkodtak a hallgatók az egyes személyek megítélésétől, inkább csak általánosságban, név nélkül emlegették – igaz, többnyire tisztelettel – őket.

Ha már érintőlegesen utaltam az időhatárokra, ejtsünk szót egyéb kronológiai problémákról is. Előfordul, hogy a dolgozat túlságosan nagy időtávot ölelt fel, ennél fogva túlságosan vázlatos, sőt itt-ott felületes. Egy másik gond a záró határ meghúzása: többször esetlegesnek tűnik, hogy mikor hagyták abba az időrendi áttekintést, vagyis nem indokolták ezt (olykor nem is igen indokolható). Sok fejtörést okozhat a belső periodizáció, aminek két alapvető oka lehet. Egyrészt a

korszak- és szakaszhatárok országosan sem tisztázottak, e tekintetben nincs közmegegyezés; másrészt az országos, a megyei és a helyi fejlemények nem mindig esnek egybe. Ebből fakad aztán, hogy néha a hallgató erőltette a könyvtártörténeti összefoglalásokban talált határvonalakat, és nem vette észre, hogy az adott településen másként alakultak a dolgok, azaz némi csúszással vagy éppen előbb zajlottak a fontos események: pl. az adott településen egy könyvtár építése sokkal inkább szakaszhatár lehet, mint egy köztörténeti tény.

A közkönyvtárak múltjáról írt vizsgadolgozatok – nagyon kevés kivétellel – messzemenően megfeleltek annak a követelménynek, hogy eredeti forrásokban megbívó adatokat tárjanak fel. Jóleső érzéssel állapítható meg az is, hogy a források kezelése szintén megfelelő, a hallgatók túlnyomó többsége hozzáértően értelmezte a fellelt információkat. Rendkívül gazdag tényanyagot sikerült összegyűjteniük, igyekeztek a külső szemlélő előtt is bizonyítani, hogy a könyvtári kultúra végváraiban milyen figyelemre méltó, áldozatos tevékenység folyt és folyik. Meglátásom szerint egyetemünk kezdeményezésének ez a legfőbb tartalmi és gyakorlati hozadéka, és már önmagában is indokolttá, sőt sikeressé teszi az alkalmazott módszert.

A közreadott útmutató elvárásainak eleget téve a hallgatók általában egyidejű forrásokhoz nyúltak, gyakran aprólékos adatfeldolgozást végeztek. Levéltári iratcsomókat bogarásztak át, már-már feledésbe merült beszámolókat, vizsgálati jelentéseket, leltárkönyveket, beiratkozási naplókat stb. néztek át, élő szemtanúkat kérdeztek meg. Némelyek még a korabeli helyi vagy megyei újságok közleményeit is átböngészték. Egy hallgató a járási könyvtári híradó cikkeire is hivatkozott, újból ráirányítva a figyelmet erre a kevésbé becsült és immár végleg megszűnt kiadványtípusra. Ismételten és ismételten kiderült, amit egyébként eddig is sejtettünk, hogy a negyvenes-ötvenes évek fordulójáról vajmi kevés forrás maradt fenn, az akkori kútfők – néhány szerencsés hely kivételével – esetlegesen, hézagosan. Ahogyan haladunk időben előre, úgy bővült a források köre és növekedett a mennyiségük; ekkor viszont egyre inkább az ésszerű válogatás okozott gondot. Voltaképpen a források között említendő a korábbi könyvtár- és helytörténeti feldolgozások, köztük a kéziratok munkák, pl. a szakdolgozatok, amelyeket szintén sűrűn forgattak. Sokkal bátoralanabban hasznosították az ún. országos segédleteket, különösen feltűnő a Magyar Minerva hat kötetének csaknem teljes mellőzése.

Külön is szólni kell a statisztikai adatok kezeléséről. Minekutána a követelményekben ezt kiemelttem, a hallgatók általában közöltek statisztikai tényeket, rendszerint szépen, formásan táblázatokba szedve. Ezek többsége kísérő szöveg nélkül is beszédes, néhol azonban hiányzott az odakívánczó magyarázat. Ennél nagyobb probléma, hogy a táblázatok nem egyszer függelékbe kerültek, vagyis inkább a pusztaszemléltetés funkciójára kárhoztatták őket ahelyett, hogy a szöveg megfelelő részénél helyezték volna el. Kevesen jöttek rá, hogy a sorszámozott táblázatokra is lehet utalni a dolgozat fő részében. Néha a közbeiktatott tabelláknál is előfordul, hogy tartalmilag nincs összhang az adatsorok és a szöveges leírás között.

Ezekkel a megjegyzésekkel már át is tértem a feldolgozás metodikai tapasztalataira. A színvonalasabb munkákban gondosan felvázolt településtörténeti háttér-rajz látható, vagyis pontos választ kapunk arra a kérdésre, hogy a szóban forgó könyvtár milyen társadalmi, gazdasági, kulturális környezetben működött. Máshol csak ennek szándékával találkoztam. Téves elképzelés az is, amikor az indulásra, tehát az alapítás előzményeire, körülményeire, legfeljebb még egy-két esztendőre

korlátozták a helytörténeti tudnivalókat. Helyeselhető viszont, ha a település könyvtári kultúrájának előzményeiről és mindenkori jelenéről is szóltak. Nagyon jó megoldás – három ízben is éltek vele –, hogy a zenei részleg történetét a város zenei fejlődésébe ágyazva tárták elénk.

Szinte mindegyik szerző három tárgykörre koncentrált a feldolgozás közben. Az egyik a könyvtár ún. kerettörténete: létrehozása, működésének feltételei (ideértve a pénzügyek és a személyzet alakulását is), az esetleges funkcióváltozások (pl. községi könyvtárból járási, a járásiból városi lett). A másik az állomány gyarapodása és összetételének módosulásai. A harmadik az olvasók száma, megoszlása és az olvasószolgálati forgalom. Kétségtől ezek azok a területek, amelyek egy-egy könyvtár arculatát, sajátosságait megszabják, meghatározzák. A konkrét tárgyalás során már becsúsztak kisebb-nagyobb hibák. Talán leggyakoribb, hogy az állományadatokat elsődlegesen a dokumentumfélések szerint csoportosították. Holott sokkal kifejezőbb az alapvetően kronologikus elrendezés, mert így az is nyomon követhető, hogy a különböző dokumentumtípusok mikor és milyen mértékben kaptak helyet a gyűjteményben, hogyan változott egymáshoz való viszonyuk. Az egyik dolgozatban például a statisztikai adatok tükrében szemléletesen rajzolódott ki az audiovizuális információhordozók fokozatos térhódítása a nyolcvanas-kilencvenes években. Másfajta gond, hogy az állomány összetételének vizsgálata – mondhatni hagyományos módon – megrekedt a csoportos leltárkönyvek adatainak egyszerű átvételénél; a mélyebb analízistől mindenki visszariadt, ami a beadási határidő szorítása miatt érthető, de hosszabb távra tervezett kutatás esetében alapkövetelmény lehet. Érdekes tünet az is, hogy bár több szemügyre vett könyvtár korábban járási központ is volt, a járási könyvtár történeti problematikáját még csak meg sem pendítette senki. Hasonló módon elkerülte a hallgatók figyelmét a körzeti könyvtárak szerepe. Alighanem tudatosan tartózkodtak a megyeszékhelyek városi könyvtárainak újra alapításával kapcsolatos kérdések taglalásától, az ilyen intézményeknél is megelégedtek a tények pusztá regisztrálásával. Ezek a kiragadott példák is jelzik, hogy az országos fejlődéstendenciák, a mindenkori könyvtárpolitikai célkitűzések, a szakmai viták, a jogszabályok, az irányelvek helyi hatásának vizsgálata általában elmaradt vagy tétova. Pedig csaknem mindig szükség lenne az országos háttér következetes felvillantására, mert bizonyos lokális jelenségeket ezáltal világosabban, könnyebben lehetne értelmezni. Néha azért sikeres próbálkozásokat is láthattam. Az elszántabbak és a tájékozottabbak még nemzetközi kitekintésre is vállalkoztak.

Talán az írásban kiadott és élőszóban kifejtett követelmények is közrejátszhattak abban, hogy a hallgatók igyekeztek érvényesíteni a történeti szemléletet. Ez leginkább két törekvésben nyilvánult meg. Egyrészt abban, hogy előnyben részesítették a kronologikus tárgyalásmenetet, vagyis megkísérelték folyamatukban bemutatni a történéseket. Másrészt mérlegelték a mindenkori társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális körülményeket, lehetőségeket. Mindazonáltal itt is voltak kifogásolható megoldások. Miután a választott témák jelentékeny hányada a közelmúlt eseményeit öleli fel, sőt nem egyszer időben elhúzódik napjainkig, viszonylag sokszor előfordult, hogy a történetiség szempontja háttérbe szorult, és a jelen állapot megismertetése vált dominánssá. Szélső véglet erre, amikor a dolgozat több mint egyharmada egy nemrég elfogadott szabályzat aprólékos bemutatása, csaknem szó szerinti idézése. A másik tipikus gond az összehasonlító módszer bátortalan alkalmazása

vagy mellőzése, a befelé fordulás. Csak kevesen éreztek rá, hogy a más településekkel vagy más megyékkel való összevetés sokat segít az egyedi színek, a helyi sajátosságok felmutatásában, segít válaszolni a „mitől más?” kérdésre.

A helyi könyvtárak történetének feldolgozottsága és a forrásfeltárás jelenleg olyan stádiumban van, amikor a vizsgadolgozatok egyetlen elfogadható műfaji kerete az értekezés. Ezt pontosan érzékelték a levelező hallgatók is, mert csupán egy valaki tett bizonytalan és sikertelen próbát az esszé-stílus hangvételére, mégpedig lényegtelen, sőt a tartalomtól idegen elemek beemelésével. A különféle forrásokból összegyűjtött – és mint céloztam rá: impozáns – tényanyagot tárgyilagos szemlélként, korrekten, de többnyire leíró szinten foglalták frásba. Néhányan nem elégedtek meg az információk regisztrálásával, egyéni véleményüket is kifejtették és dokumentálták, netán korábbi tévedéseket igazítottak helyre az általuk felderített levéltári vagy más dokumentumok alapján. Ritkább a tények mérlegelése, a források kritikai kezelése, a történetek vagy a szándékok értékelése. Nagyon pozitív jelenségnek, ezért kiemelendőnek tartom, hogy napjaink politikai szlogenjei, publicisztikai frázisai a történelmi események jellemzésekor csak elvétve köszöntek vissza a dolgozatokban, és akkor is inkább csak fogalmazásbeli pongyolaságnak, mint tudatos állásfoglalásnak minősíthetők. Öröndetes, hogy az érzelmi kötődés – amely lehet lazább vagy szorosabb, de mindenképpen érzékelhető – sokat oldott a tapasztalatlan szerzőknél gyakran kísértő szárazságon. Egyszóval a levelező hallgatók sosem közömbös kívülállóként, hanem együttérző utódként vagy rokonszenvező kortársként, esetleg cselekvő alanyként közeledtek a régebbi vagy a mostani történésekhez.

Mint minden kutató, így a levelező hallgatók számára is komoly dilemma, hogy a feltárt anyagot hogyan, milyen szerkezetben rendezzék el. Természetesen eleve azt javasolom, hogy a történelmi témák esetében rendszerint a leghelyesebb az időrendi szerkezetet választani, mert így mutatható be leginkább a fejlődés íve, leginkább így érzékeltethető a könyvtár belső fejlődésének menete. Hosszabb időtávnál viszont indokolt lehet a további tagolás, tehát alperiódusok kialakítása. A kronologikus szerkezet előnye még, hogy az előzmények, illetve az előretekintés a későbbi évekre, évtizedekre szervesen illeszthetők a tárgyalásmenetbe. Többen rádöbbenek arra is, hogy rövidebb időszaknál vagy egy-egy alperióduson belül üdvös a tematikus bontás. Vitatható, sőt a témák függvényében kárhoztatható az a megoldás, amikor az elsődleges rendező elv a munkaágak szerinti tagolás. Ilyenkor ugyanis nem válnak el az intézmény fejlődésének különböző szakaszai, a tematikus szerkezet töredezettséghez vezet, a könyvtár életéről vázolt kép szétesik. Ezen valamelyest enyhíthetett volna egy részletes kronológiai táblázat, amelynek egyébként is helye lehet a dolgozatban, ha többlet-információkat tartalmaz, de hát ennek összeállítására nem akadt vállalkozó.

Bár a követelmények között ott szerepel az összegzés igénye is, csak elvétve olvashattam a dolgozatok végén igazi, a főszövegen túlmutató summázatot. A többség az összefoglalást vagy erőltette, tehát újat nem mondott, vagy odavetette, azaz nem érlelte ki, vagy egyszerűen elfelejtette. A döntő okot abban látom, hogy rendszerint nem maradt kellő idő és energia erre a részfeladatra. És innen mindjárt el is jutunk egy másik tanulsághoz. Jelesen ahhoz, hogy a kutatómunkát mindig, tehát az egyetemi vizsgadolgozat elkészítésekor is célszerű megtervezni, ütemezni. Mindenekelőtt elvégezni az előzetes tájékozódást, amikor felmérjük a téma feltártságát, forrásbázisát, képet kapunk az országos helyzetről stb., azaz meg tudjuk ítélni, hogy a

rendelkezésre álló néhány hónap elegendő-e a rokonszenvesnek hitt feladatra, illetve milyen korlátozásokra, szűkítésekre lesz szükség. Ezután ütemtervet kell készíteni az anyaggyűjtésre és a megírásra, és – amiről gyakran elfelejtkeznek – a korrigálásra, a pótlásokra stb.

Könyvtár szakos hallgatók munkáival szemben fokozott elvárás a hivatkozási apparátus megfelelő minősége. Összességében meglehetősen vegyes a kép. Némelyek kifogástalanul, a hazai történeti, könyvtártörténeti irodalomban megszokott módon és színvonalon hivatkoztak, igazi jegyzeteket írtak. Megint mások – noha alapkövetelmény lenne – egyáltalán nem készítettek vagy csak imitálták a hivatkozásokat, olykor még a táblázatok forrásait vagy az idézetek lelohelyeit sem jelölték. Nem az a baj, hogy nem egységes a hivatkozási technika, hiszen végső soron bármelyik változat jó, ha az azonosításhoz, a visszakereséshez szükséges adatokat közli és következetesen jár el. Baj viszont, ha a hivatkozások hiányosak és/vagy pontatlanok: például az oldalszámokat nem tüntették fel, a levéltári jelzeteket helytelenül használták, az orális forrásaikat nem nevezték meg stb. Számosan bizonytalanok abban, hogy hol és mikor kell hivatkozni; pl. nagyon gyakran a mondandó szinte kiált a forráshely után, ám azt mégis hiába keressük. Még ennél is szomorúbb, hogy egyik-másik dolgozatban – noha csekély kivétellel gyakorló könyvtárosokról van szó! – a felhasznált irodalom listája sem hibátlan. (Többnyire ugyanazoknál, akik nehezen birkóztak a hivatkozásokkal is.) Leginkább a bibliográfiai leírások szabályszerűsége bírálható: az adathiányok, az analitikus leírás rossz formája stb. Máskor áttekinthetetlen szerkezetben sorolták fel a műveket. Kisebb, ám valós probléma, hogy a hivatkozások és az irodalomjegyzék olykor egymástól függetlenül készültek, vagyis nem harmonizáltak.

Végül néhány gondolat a dolgozatok megfogalmazásának módjáról és a formába öntésről. E téren egyaránt vannak jó és kevésbé jó tapasztalataim. Külalakját tekintve szinte mindenki műves gépiratot adott be, amihez most már nagy segítséget nyújt a számítógépes szövegszerkesztő. Kevesebb a műgond a szövegezésnél, és a stíláriis megformálás sem mindig elég csiszolt. Néha bosszankodva javítottam nyelvhelyességi torzulásokat és – urambocsá! – helyesírási hibákat. Miért teszem és mondom el mindezt? Két oka is van. Az egyik az, hogy közben véleményt írok egy-egy munkáról, azt fontolgatom, lehet-e belőle szakdolgozat. Azaz témája, forrásanyaga, a hallgató érdeklődésének intenzitása olyan-e, hogy megszabott időn belül, más tennivalók mellett a záróvizsgáig tovább fejleszthető igényesebb, részletesebb tanulmányá. Többször igennel feleltem a magam elé állított kérdésre, és javasoltam a megkezdett kutatás folytatását. Jó néhányan örömmel bólintottak, hiszen megszabadultak a szakdolgozati téma-választás nyűgétől, és járt úton poroszkálhattak tovább. A másik indíték az, hogy szerencsére minden esztendőben születtek olyan értékes vizsgadolgozatok, amelyek akár változatlanul is, de inkább némi átalakítással (rövidítéssel, kiegészítéssel), javítással nyomtatásban is közzétehetőek, azaz a szakma nyilvánossága elé bocsáthatók. Országos és megyei szaklapokban már több ilyen közlemény napvilágot látott. Talán ezek a publikációk is igazolják, hogy egyetemünk e sajátos számonkérési módja, amelynek néhány metodikai tanulságáról most szoltam, nem érdektelen, és méltó a figyelemre, érdemes a folytatásra.

Bényei Miklós

A BOBCATSSS

A '90-es évek elején a holland Library School of Amsterdam tanulmányutat szervezett Magyarországra. 1993-ban az ugyancsak holland Hogeschool van Amsterdam könyvtár és informatika szakos hallgatóinak kezdeményezésére, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének együttműködésével került sor az első szimpóziumra, melyen holland és magyar könyvtárosok, könyvtár szakos hallgatók és könyvtárosképző intézmények tanárai vettek részt. A kétnapos konferencia sikere újabb hasonló találkozó megrendezésére ösztönözte a résztvevőket. A nemzetközivé szélesedett szimpóziumhoz azóta további egyetemek, főiskolák csatlakoztak. A BOBCATSSS név a résztvevő intézmények székhelyének kezdőbetűjéből alakult ki: **B**udapest, **O**slo, **B**arcelona, **K**oppenhága, **A**msterdam, **T**ampere, **S**tuttgart, **S**heffield, **S**zombathely.

A BOBCATSSS-szimpóziumok mindig egy központi téma köré szerveződnek, és a könyvtáros szakmát leginkább érintő problémákat, eredményeket vitatják meg.

Az előadók többsége az egyes országok könyvtárosképző intézményeinek tanárai és diákjai közül kerül ki. Természetesen jelen vannak könyvtárosok, intézményvezetők, informatikusok is, sőt – ez főként az utóbbi évekre jellemző – részt vesznek azoknak a cégeknek, vállalatoknak, kiadóknak a képviselői is, amelyeknek a könyvtár mint intézmény potenciális üzleti partnere. Ilyen például az EBSCO, a Swets & Zeitlinger, a DYNIX, a Hewlett Packard. Ezek a cégek általában szerepelnek a BOBCATSSS szponzori listáján is.

A szponzorok számának emelkedése mellett a gyűlések egyre rangosabbá válását jól reprezentálja az is, hogy a megnyitó beszédeket ismert szakmai és közéleti személyiségek tartják. Az állandó BOBCATSSS-szervezőkön kívül mindeddig visszatérő vendég volt a magyarországi holland nagykövetség, megjelentek az IFLA képviselői, az Európai Tanács és az Európai Bizottság elnöke, magyar részről pedig Poprády Géza, az OSZK főigazgatója, Konrád György író és Göncz Árpád, köztársasági elnök.¹

Az első öt alkalommal Budapest adott helyet a konferenciának. Felvetődik a kérdés: miért éri meg a hollandoknak, hogy Magyarországon rendezzék a szimpóziumot? A választ Ruud Bruyns, a Hogeschool van Amsterdam külügyi felelőse adta meg: „Először is mert Kelet felé szándékozunk nyitni. Koppenhágába, Oslóba, Londonba bárki bármikor eljuthat, így az ilyen helyek nemigen jelentenek különös vonzást. Budapesten régi baráti kapcsolatokra építhetünk. A színhely a régió más országaiból érkezők számára is viszonylag könnyen elérhető, az infrastruktúra kielégítő.”²

A konferenciát mindig januárban rendezik azért, hogy a hallgatók is jelen lehessenek, s hagyománnyá vált, hogy a szervezést mindig diákok végzik. Ezt a szokást az Amsterdami Főiskola Közgazdasági és Informatikai Tanszékének diákjai honosították meg, akik öt éven keresztül kiválóan látták el az ezzel kapcsolatos teendőket. A holland hallgatók tantervi kereten belül foglalkoznak a szervezési

munkákkal. Az egyes munkaterületek szerint a programban résztvevők öt csoportra oszlottak:

- a szponzorokat felkutatók,
- a közönségkapcsolat felelősei,
- a szimpózium tartalmáért felelősök,
- a szimpózium lebonyolítói (konferálás, tájékoztatás, regisztrálás, stb.),
- a konferencia-kiadvány elkészítői.

A szervezők a szemináriumok felépítését átláthatóan szerkesztették meg. Az átfogóbb kérdéseket plenáris üléseken, előadások, hozzászólások formájában lehet megvitatni, míg a gyakorlatibb, kisebb témákat workshopok keretében beszélnek meg.

A szimpóziumokon elhangzott előadásokat minden évben egy kiadványban jelentették meg. E kiadványok tartalmi elemzése során pontosan nyomon lehet követni a szakmát leginkább érintő problémákat és azokat a gondolatokat, melyek ma még csak felvetések, ám később érdemben hathatnak a jövő könyvtáriügyére.

1993 januárjában a már említett első konferenciának az Országos Széchényi Könyvtár adott helyet. A tanácskozásnak „A könyvtárak szerepe ma, holnap és azontúl: tendenciák Magyarországon és Hollandiában” címet adták. A média nagy érdeklődése arra ösztönözte a szervezőket, hogy 1994 januárjában új szimpóziomot szervezzenek.

Az 1994-es konferencia „A könyvtárosság jövője” címet kapta. Mivel számos más ország könyvtárosképző intézményének érdeklődését felkeltette a program, ettől az évtől a tapasztalatcsere nemzetközi méretűvé bővült. 11 ország (Anglia, Bulgária, Dánia, Finnország, India, Hollandia, Luxemburg, Magyarország, Németország, Norvégia, Spanyolország) 147 résztvevője tanácskozott a könyvtáros hivatás jelenéről, jövőjéről. Az információs világban bekövetkezett változások erőteljesen hatottak a könyvtáros szakmára. Az új trendek, feladatok meghatározása képezte a konferencia fő irányvonalát. Az előadások címe is jelzi, hogy a súlypont a célok újrafogalmazásán volt, pl.: *The future of public libraries; From library science to information studies; Change processes in public libraries; The evolution of the role of libraries.* Az 1993-as konferenciához képest pozitív változásnak tekinthetjük, hogy az előadások anyagából kiadványt készítettek, melynek egyetlen gyenge pontja, hogy nehezen áttekinthető.³

Az 1995-ös konferencia témája és a kiadvány címe: „Az új információs termékek és szolgáltatások értékesítése és fejlesztése Európában” (*Marketing and development of new information service in Europe*). A kiadványt nem tagolták részekre, de két fontos téma már ekkor megjelenik, és ezeknek a tárgyalása nemcsak erre az évre jellemző, hanem az elkövetkezendő találkozókön is visszaköszön, nem véletlenül: *a szerzői jog kérdése és az üzleti információk helye a könyvtárban.*

E két téma aktualitása nem vonható kétségbe. A szerzői joggal kapcsolatos előadásokban (ebben az évben) még nem az elektronikus dokumentumokon van a hangsúly, hanem a hagyományos könyvtári szolgáltatásokon, mint pl. olvasói másolatok, másolatok példányszámemelés céljából, különböző dokumentumtípusok sokszorosítása stb.

Az üzleti információ közkönyvtárakban való megjelenése esetében a hangsúly az üzleti információk piaci értékén és a szolgáltatásukhoz szükséges tájékoztató tevékenység kialakításán volt.

A könyvtári-informatikai kérdések még csak ismertető jelleggel, de már jelen voltak a megbeszéléseken. Szó volt pl. az elektronikus információk források hozzáférhetőségéről, általánosabban az internet használatáról, adatbázisok értékesítéséről, illetve egy gyermekfelhasználók részére készülő on-line katalógusról.

Az előadások lényeges hányadát azok a beszámolók alkották, melyekben a szakemberek saját kutatási területüket mutatták be. A magyar példákat kiemelve:

- az OSZK információs rendszere;
- elektronikus szolgáltatások a magyar orvosi egyetemek könyvtáraiban;
- az Országgyűlési Könyvtár on-line információs szolgáltatásai.

A konferencián felmerültek a menedzsmenttel kapcsolatos kérdések is, pl. Szolgáltatási menedzsment a nyilvános könyvtárakban.⁴

Az 1996-ban megrendezett szimpózium „Az információs szolgáltatások minősége” címet viselte. Az elmúlt évtizedekben nagymértű információnövekedéssel kellett szembenézniük a könyvtáraknak. Ilyen körülmények között elkerülhetetlen lett a minőség vizsgálata a mennyiséggel szemben. Ezen a háromnapos tapasztalatcserén különböző műhelyekben és üléseken a minőség fogalmának más-más aspektusait vitatták meg. Az előadások a szerzői jogoktól a menedzsment kérdésköréig sok érdekes problémát vetettek fel, megadva a lehetséges megoldásokat is.⁵

A három nap előadásai lehetőséget nyújtottak a résztvevőknek a könyvtárterület és az informatika legújabb kutatásaival, eredményeivel való lépéstartásra és tapasztalatcserére.

A '96-os kiadvány már szekciónként csoportosítva közli az elhangzott előadásokat, így nagyobb áttekinthetőséget biztosít.

1997-ben már 24 ország képviseltette magát, 357 résztvevővel. A konferencia témája ezúttal „Az új könyvgazdaság” volt. A tapasztalatcsere középpontjában a változások elfogadása és menedzselése állt. Az elektronikus dokumentumokkal, rendszerekkel kapcsolatos problémák megoldására kerestek választ a résztvevők.⁶ Ezúttal a könyvkiadók is nagy számban vettek részt a konferencián, hisz ezek a problémák őket is érintik. A rendezvény keretei kibővültek: könyvtárak, könyvtárosképző intézmények, munkaközvetítő irodák, könyvkiadók képviseltették magukat, bizonyítva ezzel, hogy a BOBCATSSS az információs társadalom egyik találkozóhelye lett.

1998-as szimpóziumot – ez alkalommal – nem a holland School of LIS hallgatói és oktatói szervezték, hanem a koppenhágai Royal School of Librarianship diákjai, dr. Carl Gustav Johannsen közreműködésével. A konferenciát most is egy gondolatkör köré építették, a cím ezúttal „A tudás társadalmának alakítása” volt. A címnek megfelelően az ez évi előadások témája már kevésbé kapcsolódik a hagyományos könyvtári szolgáltatásokhoz és munkamenethez: inkább egyfajta kitekintés, amelynek szálai már egy teljesen új típusú könyvtárszemlélethez vezetnek.

Az elektronikus korszak szinte minden problémája felmerült az előadásokban. Hallhattunk hozzászólásokat az információs technológiák, a demokrácia és infor-

máció, minőségmenedzsment, a könyvtárosképzés, és a könyvtár-informatikusok szerepének témakörében.⁷

A 7. BOBCATSSS-szimpoziumot (1999) a hagyományoktól eltérően nem Budapesten, hanem a pozsonyi Instropolis konferenciaközpontban tartották. Nemcsak a helyszín változott meg, hanem a szervezők is újak voltak. A konferenciát Stuttgart és Darmstadt könyvtárosképző intézményeinek (a Fachhochschule Darmstadt és a Fachhochschule Stuttgart Hochschule für Bibliotheks- und Informationswesen) diákjai szervezték. Ebben segítettek őket a házigazda szlovák Comenius Egyetem könyvtár szakos hallgatói és a pozsonyi Goethe Intézet munkatársai. A 7. szimpózium hármass mottója: „Learning society, Learning organisation, Lifelong learning” azaz „Tanuló társadalom, Tanuló szervezet, Élethosszig tartó tanulás”.

Ez utóbbinak a kérdéskörét az előadások a következő szempontok szerint vizsgálták:

- az információs technológia meghatározó szerepe;
- az információ – a menedzsment és a tudásmenedzsment a tanuló szervezetekben;
- személyre szabott tanulás a szervezetekben – az információs menedzsment szerepe;
- könyvtárak – tanuló szervezetek és az élethosszig tartó tanulás ügynökségei.

Az előadások egyidejűleg négy szekcióban folytak. A beszámoló az oktatás–tanulás, a technológiai kérdések és a menedzsment–értékesítés problematikája köré szerveződtek. A legtöbb előadást német szakemberek, stuttgarti, lengyel valamint horvát diákok tartották. Sajnos ettől az évtől kezdve megfigyelhető az a tendencia, hogy drasztikusan lecsökken a magyar résztvevők és előadók száma, olyannyira, hogy a krakkói (2000) konferencián egyetlen magyar előadó sem szerepelt. A csekély érdeklődés valószínűleg a helyszín megváltozásával és anyagi problémákkal magyarázható. Ugyanakkor új országok is képviseltették magukat a konferencián, pl. Azerbajdzsán, Görögország, Románia, Szingapúr.⁸

A kiadvánnyal kapcsolatban azt az újítást vezették be, hogy már a konferencia kezdetére elkészültek az előadásokat tartalmazó összefoglalók. Erről CD-ROM is készült. E változtatás azonban – számos előnye mellett – sok hibát és pontatlanságot vont maga után: nem készült lista a résztvevőkről, néhány előadás kimaradt az összefoglaló kötetből.

A 2000-es krakkói szimpózium a dán diákok szervezésében jött létre, és az „Intellectual Property vs The Right to Knowledge” címet kapta. A beszámoló a túlnyomó százalékban a számítógépesítés és az internet előnyeit, hátrányait taglalták. Szó esett még az egyes információ típusok letiltásáról és elérhetőségük korlátozásáról. A műhelymunka fő témája a könyvtáros Etikai Kódex tartalmának elemzése volt. A nemzetközi kapcsolatteremtés egyik legnépszerűbb találkozási helyén egyetértettek abban, hogy a számítógép alkalmas teljes körű szolgáltatások ellátására, és összeköti a világ könyvtárait és könyvtárosait.

A résztvevők a kitűnő szervezéssel és a magas színvonalú előadásokkal elégedettek voltak, de hiányolták az előadásokon kívüli, szakmai programlehetőségeket.⁹

A kilencedik találkozóznak Vilnius adott helyet 2001-ben. Mint mindig, most is egy keleti és egy nyugati ország vállalta a rendezést. Ez a feladat idén a vilniusi és az

oszlói egyetem hallgatóinak jutott. Az előadónak ez évben eléggé összetett s nagyon időszzerű gondolatkört kellett körüljárniuk: a tudás, az információ, a demokrácia helye a nyílt társadalomban. A demokrácia problematikáját sokan, sokféle szempontból közelítették meg: előadások hangzottak el a hátrányos helyzetűek, a szellemi fogyatékosok vagy a kisebbségben élők helyzetéről – hallhattunk például hozzászólást a Szlovéniában élő magyar kisebbség viszonyairól. Az ezzel kapcsolatos vélemények vitathatatlanul időszzerűek voltak, de némelyik egyáltalán nem kapcsolódott a demokrácia témaköréhez. A magyar előadók az 1997-es könyvtári törvényt ismertették, összehasonlítva az IFLA szellemi szabadságról szóló dekrétumával. Az interneten és a számítógépes adatbázisokon tárolt információhoz való hozzáférés kérdései is újra napirendre kerültek.¹⁰

Jövőre a ljubljani és a stuttgarti egyetem közös szervezésében Szlovéniában rendezik meg a konferenciát. Egyetértünk az idei magyar résztvevők buzdító szavaival: „Nagyon jó lenne, hogy a közeli helyszínre való tekintettel Szlovéniába már többen éreznének kedvet eljönni, hiszen Magyarország nagyon jelentős szerepet vállalt korábban a konferencia történetében, s ezt a hagyományt mindenképpen folytatni kell.”¹¹ Feltehetjük a kérdést, hogy szakmai szempontokon túl miért is érdemes ellátogatni a konferenciára. Szerintünk azért, mert ezek a találkozók lehetővé teszik, hogy a különböző országokból érkező hallgatók megismerjék egymás kultúráját, és barátságot kössenek.

A BOBCATSSS-szimpozíumok számunkra legjelentősebb eredménye, hogy segített a közép- és kelet-európai országok könyvtárainak és könyvtárosainak felzárkózni a nyugat-európai könyvtárszemlélethez, eredményekhez. A szimpozíumok ezeknek az országoknak nemcsak az együttgondolkodás lehetőségét nyújtották, hanem egyfajta beépülést is; együttműködési lehetőséget a nemzetközi könyvtáros-társadalommal.

JEGYZETEK

- 1 Gombár Szeréna–Dömsödy Andrea kéziratos dolgozata alapján.
- 2 BOBCATSSS – harmadszor = Könyvtári Levelező/lap. 1995. 1.sz. 9 p.
- 3 Gombár Szeréna – Dömsödy Andrea kéziratos dolgozata alapján.
- 4 BOBCATSSS – harmadszor = Könyvtári Levelező/lap. 1995. 1.sz. 9 p.
- 5 Téchy Tünde: IV. Nemzetközi BOBCATSSS Szimpózium = Könyvtári Levelező/lap. 1996. 2.sz. 4 p.
- 6 Bobokné Belányi Beáta: 5. BOBCATSSS Nemzetközi Szimpózium Budapesten = Könyvtári Levelező/lap. 1997. 3.sz. 12-13 p.
- 7 Téchy Tünde: VI. Nemzetközi BOBCATSSS Szimpózium = Könyvtári Híradó. 1998. 4.sz. 4-5 p.
- 8 Tanyiné Kocsis Anikó–dr. Szerafinné Szabolcsi Ágnes: Beszámoló a 6. BOBCATSSS Nemzetközi Könyvtáros Szimpóziumról
- 9 Bíró Júlia: 7. BOBCATSSS – beszámoló a pozsonyi szimpóziumról = Könyvtári Fügyelő. 1999. 1.sz. 79-81 p.
- 10 Dömsödy Andrea–Giczi András: BOBCATSSS 2000 – Hozzáférés mindenkinek! = Könyvtári Levelező/lap. 2000. 2.sz. 18-19 p.
- 11 Giczi András–Tóth Máté: BOBCATSSS 2001 = Könyvtári Levelező/lap. 2001. 4.sz.
- 12 Giczi András–Tóth Máté: BOBCATSSS 2001 = Könyvtári Levelező/lap. 2001. 4.sz.

Osztályozás és a káoszelmélet

Kaotikus viselkedések megjelenése az osztályozás egyes területein

A káosz fogalma és a kaotikus viselkedések kutatása alig több mint fél évszázados múltra tekint vissza. Sok száz és ezer évig a természettudományok kutatói úgy vizsgálták a világot, mintha az egy tökéletes rendszer lenne, zavaró elemek nélkül. A tudósok – fizikusok, biológusok, csillagászok, stb. – mind ideális helyzeteket és rendszereket vizsgáltak kutatásaik során. Bár tudatában voltak annak, hogy a világ korántsem olyan, mint ahogy azt leképezik, lehetőségeik ismeretében leegyszerűsítve vetették papírra a világ és a természet működését, a jelenség szintjén. Ezzel kialakult a modellalkotás mint a jelenségek vizsgálati módszere.¹ Így áttekinthetőbb és könnyebben érthető lett minden még a laikusok számára is. A vizsgálati eredmények ráadásul gyakran igazolták, hogy az apró, zavaró hatások mind-mind kihálnak, elenyésznek a folyamat alatt. A tudósok megtanulták nem látni a káoszt.

Ez a vizsgálati módszer a mai napig él, hiszen az iskolai oktatásban jól alkalmazhatók az ilyen lecsupaszított, egyszerű feladatok. Ezekon keresztül ugyanis könnyebb a tanulóknak megmutatni a természeti folyamatok működését. Egy test mozgásáról leírható olyan egyenletekkel, melyek kerülik a nemlineáris tagokat. Így a diák számára érthetővé válik a világ minden jellemzője, holott a valóság e réteg alatt van.

A XX. század azonban létfontosságúvá tette ezeket a kicsiny zavarokat, amelyek – jobban megnézve – mégsem múltak ki olyan nyomtalanul, mint ahogy hittük.

Az úttörők

A XX. század elején Werner Heisenberg munkássága révén született meg az ún. heisenbergi határozatlanság fogalma, amelynek értelmében az elemi részecskéknek a helyzetét és a sebességét nem lehet egyszerre meghatározni, a részecskék viselkedéséről kialakult képünk alapján ugyanis gyakorlatilag lehetetlen lenne az, hogy például két hidrogénatom héliummá egyesüljön.² Ezt a folyamatot az alagútjelenség modellezi, ahol az elektronok a két hidrogénatomban közeledve taszítani kezdik egymást, tehát sosem jöhetne létre a fúzió.³ A határozatlansági reláció azonban nyitva hagyja azt a „kiskaput”, hogy a folyamat mégis lejátszódik. Heisenberg nem kereste ennek az okait, nem figyelt fel a káoszra közvetlenül, és ezen a területen nem is folytatódtek a kutatások. Ez a különleges lehetőség, hogy a két atommag mégis egyesül, rávilágít a káoszelmélet azon tulajdonságára, hogy hogyan befolyásolhatják egy rendszer viselkedését viszonylag kicsiny, elhanyagolhatónak tűnő folyamatok.

Az első konkrét lépést a meteorológia hozta meg, nevezetesen Edward Lorenz munkássága. 1960-ban Lorenz azt vizsgálta, hogy az időjárás milyen tényezők hatására hogyan változik. Ekkor már ismert tény volt, hogy az időjárást 3-4 napnál

tovább nem lehet „pontosan” előre jelezni. Lorenz ezt eredménytelenül próbálta kiküszöbölni, lévén ez lényegében lehetetlen.

Azok a kis hatások végül ugyanis mégsem hálnak ki, hanem meglepő módon felerősödnek, átalakítva ezzel a teljes folyamatot, rendszert vagy adott esetben az időjárást.⁴

Ez az úgynevezett „pillangó-hatás”. Lorenz azzal, hogy nem számítási és nem számítógépes hibának vélte egy ilyen eltérés megjelenését, hanem újrakezdte a lehetséges okok feltárását, rátalált a „hiba” forrására.⁵ Egy időjárási számítás egy tizedes jegyű eltérése már egészen új eredményeket szülhet a következő pillanatban. Lorenz tanulmánya – „Okozhat-e egy tengeri sirály szárnycsapása Brazíliában tornádót Texasban?” – rávilágított arra, hogy lehetetlen előre megjósolni, milyen irányt vesznek egyes folyamatok az idő múlásával.⁶

Ezt követően szinte minden tudományterületről egyre többen kezdtek foglalkozni a kaotikus viselkedésmintákkal és az olyan folyamatokkal, melyek hajlamosak ilyen jeleket mutatni. Idővel kiderült, hogy szinte minden természeti rendszer hajlamos erre. Elsősorban azonban a matematika, a fizika tudósainak, Steve Smalének, Benoit Mandelbrotnak vagy a káosz névadójának, James Yorkenak, illetve a matematikus–biológus Robert Maynek munkássága vált az új tudomány alapjává.

A káosz sokáig azonban csak néhány különc tudós zavarosnak tűnő eszme-futatása volt, amit szinte senki sem értett. De Benoit Mandelbrot formát és képet adott a káosznak, és ezzel mindenkinek megmutatta ezt az új gondolkodásmódot.

A káoszelmélet látszólag ellentmond minden olyan rendszerelméleti kutatásnak, eredménynek, amelyet a tudományokban sok év alatt felfedeztek a tudósok. Egy külső nézőpontból úgy tűnhet, hogy a káosz lényegében sorra veszi a világ megmagyarázhatatlan jelenségeit, és megállapítja, hogy az hozzátartozik, mert más nem képes értelmezni azt. Ez a szemlélőd még azt is gyaníthatja, hogy a választ a káoszelmélet sem képes megadni az adott kérdésre. De ez nem pontosan így van. A káosz azokra a kérdésekre keresi a választ, amelyek az ún. ideális körülmények között működnek, de a valóságban előbb-utóbb jelentősen módosulnak.

Az ingamozgás, a fizika egyik sarokköve jó példa erre.⁷ Galilei egy templomi csillár lengésében ismerte fel az ingát. Az általa felállított szabályrendszerre alapozva a nyugati civilizáció megteremtette a maga gyakorlati eszközeit, kihasználva, hogy Galilei helyesen vélekedett. Ma a Földön minden szabályos rezgésű eszköz az inga valamely „rokonától” ered.

Galilei feltételezése szerint az inga megtartani igyekszik állandó lengő mozgását. Mikor mindezt az inga kis kitéréseinél vizsgálta, állandó szabályosságot fedezett fel. Mégis ott volt az inga mozgásában a nemlinearitás, ám ez az δ eszközeivel nem volt mérhető. És innentől kezdtek vizsgálni a kérdést a káoszelmélet fizikusai.

Hol van a káosz körülöttünk?

A káoszt a mindennapi életben jobbra véletlennek szokták nevezni. Hogy mit dobunk a kockával, hogyan hullámzik a tenger, hogyan alakulnak a tőzsdén az árfolyamok. Minden olyan rendszer, amelyről kevesebb információnk áll rendelkezésre, mint hogy egyértelműen megmondhatnánk, hogy fog alakulni a sorsa, a köznyelvben a véletlen, a tudományban a káosz.⁸

A természet nem egyszerű, de a jelenség szintjén könnyebb és sokkal könnyebb, ha egyszerűnek látjuk. De a valóság pontos feltárása szinte lehetetlen. Mandelbrot ezt egyik tanulmányában fel is vetette: „A hegyek nem kúpok, a felhők nem gömbök...”. Az egyszerűség nem a természet sajátja. A tudomány állandó célja, hogy minél pontosabb feltárással szolgáljon a minket körülvevő világról.⁹ De hogyan kerül ebbe a képbe az osztályozás?

Szinte az összes természettudományban felfedezték és vizsgálták már a kaotikus viselkedéseket és az ahhoz vezető folyamatokat. Ám ezek a tudományok közvetlenül a természet „viselkedését” vizsgálják, mely az embertől független. Az emberi szellem megteremtette a világ egy olyan dimenzióját, amit kultúrának hívunk. Ez maga az egyetemes gondolkodás rendszere, melybe kivétel nélkül belefér minden emberi elme szülte eszme és elmélet. A kultúrában az ember célja önmaga megismerése volt, és az ma is. Ehhez megteremtette saját magát kutató és megismerő tudományait, többek között a megismeréshez talán legközelebb álló, azt összegezni, rendszerezni és feltárni szándékozó osztályozást is.

Az elme az új fogalmak megismerése folyamán elvonatkoztat, csoportosít és általánosít, ahogyan az osztályozás is. E tudomány célja kimondva-kimondatlanul a minél tökéletesebb REND megteremtése, a természetes „hibák”, szórások és szóródások egyéni megközelítések kiküszöbölése, illetve a közös kitüntetett szemantikai jellemzők megtalálása, melyekkel egyértelművé tehetők a fogalmak a befogadó, kereső számára.¹⁰

Mégis, hol van akkor az összefüggés?

Az ember, bár életkörülményeivel, életvitelével, munkájával, roppant messzire került a természettől – ennek veszélyeire már Rousseau is figyelmeztet –, de szelleme sosem távolodhatott el a gyökereitől. Gondolkodásunk formájában ma is a természetnek engedelmeskedik.

Így a szellemünk teremtette világok szerkezetileg csupán a természetet vehetik alapul. Az emberiség kollektív és egyéni gondolkodása nem változott meg gyökeresen, „csupán” fejlődött az évezredek alatt. Így szellemi világunk is – ami egyre egyneműbbé válik a Földön – természetesen mutatja a káosz kézzel fogható jegeit.

Az Edward Lorenz által vizsgált folyamatok tulajdonságaiknál fogva megfigyelhetők az osztályozás területén is.

Káosz az osztályozásban

A pillangó-hatás

Itt van például a pillangó-hatás. Egy természeti folyamat lefolyását döntően meghatározhatja valamely kicsiny dolog, ami csak adott rendszert éri, amíg a vizsgálat tart.

Az osztályozásban célunk, hogy minél előrejelezhetőbbé tegyük a munkánk végeredményét, vagyis hogy ne kövessünk el hibákat munka közben, melyek a tartalmi feltárás egységes rendszerét felboríthatják. Valamennyi tévedés természetesen elkerülhetetlen, erre a már említett emberi gondolkodás gyökereinél kellene kutatnunk. Nem tudunk nem hibázni. Sajnos. Sőt a nagyon is szerteágazó és asszociatív

gondolkodásunk sok hibalehetőséget rejt. A kis „hiba” vagy inkább eltérés aztán nagy zavart okozhat.

Mi szerencsére élhetünk ezzel a megengedéssel, mert módunk van az állandó kontroll megvalósítására. Ez biztosítja rendszereink működését. A feedback a természetben szintén megfigyelhető, jelen van például az ember hormonháztartásában, de csupán a magas szintű, bonyolult szerveződési szinteken.¹¹

A kérdés tehát ott születik, ahol a kiváltója, az eltérés. Két ponton léphet fel zavar: az osztályozási rendszerben, és az osztályozás folyamatában.

Az első esetben olyan példáról van szó, mint mikor az osztályozási rendszerben több „megoldás” is kielégítheti az adott dokumentum tartalmi feltárását, például az ETO-ban az alosztások használatával vagy azok elhagyásával. Már is előáll két eltérő azonosító, ami megnehezíti a tájékozódást.

A probléma ott válhatna utolérhetetlenné, ha a dokumentumokat egymáshoz hasonlítva szakoznánk be. Szabály, hogy mindig az alapot figyelembe véve végezzük a feltárást, de mégsem beszélhetünk „tisztá lapról”, hiszen mindenkinek van emlékezete! Ugyanakkor minden osztályozó saját fogalomalkotási mechanizmusával vesz részt a tartalomfeltárás művészetében, akárcsak a felhasználó a keresés során. Többek között ezért olyan fontos a kitüntetett szemantikai jellemzők felismerése és megtalálása.¹²

A perióduskettőződés

Az előző probléma kapcsán merül fel a perióduskettőződés kérdése. Ha már két ötlet áll fenn az adott tartalom feltárására, óhatatlanul kettészakad a megoldás fonala. Így a hasonló tárgyú művek vagy az egyik, vagy a másik megoldás halmazába kerülhetnek – egy kevésbé részletező fellárás esetén két hasonló tárgyú műnél ez könnyen előfordulhat –, és e két megoldás már zavart kelthet mind a felhasználóban, mind a többi könyvtárosban. A problémát már Cutter is felismerte, szótárkatalógust szerkesztett a probléma kiküszöbölésére. Ez a mai napig kiemelt szerepet kap minden osztályozási elméletben, különösen a tárgyszavazásban.¹³

A természeti folyamatok perióduskettőződésével a matematikus–fizikus Robert May foglalkozott.¹⁴ Az ő kísérleteiben a biológiai vagy organikus rendszerek periódusai addig kettőztek, míg beállt egy átláthatatlan, kaotikus állapot. Ez természetesen nem valósulhat meg az osztályozásban, hiszen ezeknél sokkal mélyebben szabályozott a rendszer. De megindulhat az a folyamat, amely ebbe az irányba sodorhatja a rendszert, és ez az, amire oda kell figyelni.

Az emberi tényező azonban a félreértések és tévedések „segítségével” szül/szülhet hibákat. Ezek akár természetes nyelvi problémák is lehetnek, melyek azonban ugyanolyan következményekkel járnak, mint az osztályozás nyelvének más zavaró elemei. Egy jó példa – amivel magam is találkoztam – egy számítógépes tárgyszókatalógus tárgyszavának esete.

A tárgyszavak között szerepelt az „ISM” mint tárgyszó. Ez egyrészt az Ifjúsági és Sportminisztérium rövidítése. A másik feloldása azonban az Integrációs és Stratégiai Munkabizottság, ami Magyarország Európai Unió integrációjának tudományos kutatási szervezete. Ez egy adott keresés esetén nem szerencsés, hiszen a tárgyszóra rákérdező olvasó olyan dokumentumot is eredménynek kap, amely

nem az entrópiát csökkenti, hanem éppen ellenkezőleg, a hatékony munka kárára van.

De nem kell ennyire messzire mennünk, hiszen a természetes nyelvi osztályozási rendszerekben csak nagy ügyességgel és odafigyeléssel kerülhetők el vagy értelmezhetők az azonos alakú szavak. Egy fejlődő természetes nyelvben – és melyik nem az – erre elég kicsi a lehetőség.

Érzékenység a kezdőfeltételekre

Lorenz másik sarkalatos felismerése az, hogy az úgynevezett kezdőfeltételek megváltozásai is jellemzően determinálják a rendszert. Ez ellentmondani látszik az eddigieknek, de lényegében nem más, mint a folyamat során bekövetkező eltérések megjelenése már a kezdőfeltételekben.¹⁵

Lorenznek az volt a véleménye, hogy ha pontosan ismerjük a feltételeket, az összes körülményt egy pillanatban, akkor meg tudjuk mondani, mi fog történni a következőkben. Az elmélet igaz, de a gyakorlatban nem valósítható meg. Nem tudjuk, mikor és hol áll be valamilyen jelentéktelennek tűnő változás. Ezt már az 1920-as években Poincaré is felismerte, ám elfelejtették kutatásait, az általa végzett megfigyelések eredményeit.¹⁶

A jelenség az automatikus osztályozás során érhető tetten a legjobban. Az osztályozás során az első 10–15 dokumentum tartalmi jellemzői döntően meghatározzák a rendszer tartalmi jellemzőit. Ha egy dokumentum a már „beépített korlátozás” keretein kívül esik tartalmilag, akkor azt a program automatikusan egy vele megegyező tematikájú, centroid-vektorral rendelkező rendszerbe helyezi el.¹⁷

Azt nem tudjuk, hogy a találmányra kiválasztott 10 dokumentum tartalmi jellemzői milyen irányt szabnak az adatbázisnak. Megvan azonban az a lehetőségünk, hogy tervszerűen válasszuk ki az első néhány dokumentumot, amelyeket felveszünk a rendszerbe. Ez az egyszerű módszer nagyban segíti a munkánkat.

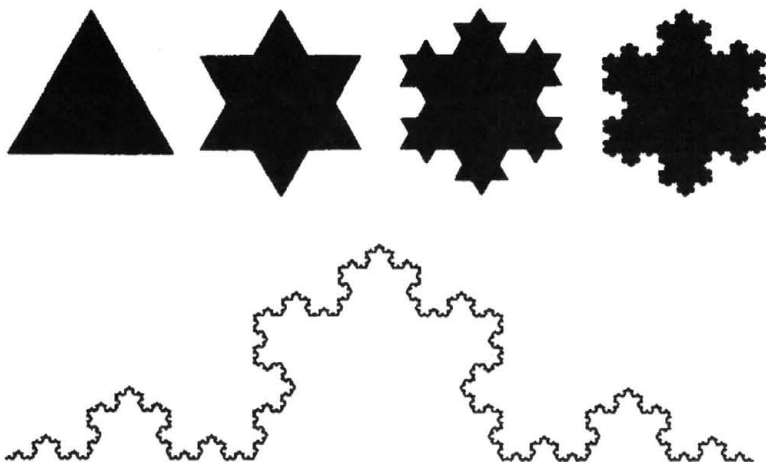
A látható káosz

A káoszelmélet közkeletű azonban nem azzal lett, hogy minden tudományban felfedezték a jelenlétét. Sokkal inkább az ábrázolás, a képi megjelenítés ragadta magával a laikusok széles táborát. Ezek pedig nem mások, mint Benoit Mandelbrot halmazai. Mandelbrot 1950 után kezdett az IBM-nél dolgozni, és a számítástechnikai háttér lehetővé tette számára, hogy felfigyelhesen arra a rendre, mely a természet egészét egyöntetűen jellemzi.¹⁸

A Mandelbrot-halmaz lényegében ragadja meg azt, hogy mennyire visszatérő a természet formavilága, ahogy a mérettartományok változnak. Tanulmányaiban olyan természeti alakzatokat vizsgált, mint például a Brit-szigetek partvonalának hossza. Megfigyelte, hogy a mérettartomány változásával mindig más és más eredményt kapunk a mérések során – egyre nőtt és nőtt a terület, ahogy csökkent a megfigyelő mértékegysége.¹⁹

Olyan ez, mint mikor egy egyenlő oldalú háromszög minden oldalának közepére egy újabb egyenlő oldalú háromszöget teszünk, amelynek az oldalhossza az eredeti

háromszög oldalának $1/3$ -a. Ezt a végtelenségig ismételtethetjük, az így kapott síkidom kerülete a végtelen felé tart, míg a területe sosem nő túl az eredeti háromszög köré írható kör területén. Ez a Koch-görbe. Az ilyen és ehhez hasonló síkidomok és testek már sok matematikust hoztak lázba a XX. század során.²⁰

A Koch-görbe végtelen hosszúságot zsúfol véges területbe, pedig az euklideszi vonal egyáltalán nem tölt ki teret! Már nem egy, de még nem két dimenziós idom. Erre a képtelenség látszó esetre teremtette meg Mandelbrot a fraktál- vagy tört-dimenzió fogalmát. A Koch-görbe esetén ez $1,2618$ D-t jelent.²¹ Félelmetes, de igaz. Ha most már végképp érthetetlen, hol lehetett itt fel az osztályozás folyamata, menten megmutatom, én hogyan gondolom.

Ha egy dokumentumot tartalmilag fel akarok tární, „első ránézésre” meg tudom állapítani a témát, s azt jó esetben egy-két fogalommal meg tudom határozni. De ahogy mélyebben fogok neki a feltárásnak, úgy kerülök egyre apróbb pontosító információk birtokába, és így lesz pl. egyre több tárgyszavunk a dokumentumra vagy nyúlik egyre hosszabbra az ETO jelzetünk stb. Az eredeti halmaz határait nem lépjük át, de egyre nagyobb pontossággal fedjük le a dokumentum területét, ha úgy tetszik: egyre nagyobb lesz a síkidomunk területe.

Az osztályozással lényegében minden dokumentum tartalmi Mandelbrot halmazát rajzoljuk fel, s ha képet adnánk neki, az minden bizonnyal a hagyományosnak mondható Mandelbrot-halmaz formája lehetne.

A Mandelbrot-halmaznak sem a területén, hanem a kerületén van a hangsúly. Hogy milyenek a határai? Ez a fontos a dokumentumnál is, felismerni, hol vannak a tartalmi határai az általunk vizsgált dokumentumnak. Ezen túl pedig az kell vizsgálnunk, hogy az osztályozási rendszer határai hogyan válnak tört-dimenzióssá, mikor egy-egy dokumentumot kívánunk elhelyezni rajta. A kérdés tehát az elméletben az, hogy milyen képet rajzol a kitüntetett szemantikai jellemzők a halmaza a szemantikai mezőn. Ha leképezési technikát keresünk hozzá, minden valószínűség szerint a Mandelbrot-halmaznak vagy valamely rokonalakzatának képe rajzolódik ki előttünk.

Virtuálisan, a számítógépek memóriájában úgy áll fel egy dokumentum képe, hogy akár 10–12 dimenziós térként is kezelheti a számítógép a dokumentum jellemzőit. Az emberi elme erre sajnos nem igazán képes (vagy igen?), leképezni pedig sokszor nem tudjuk, nem szoktuk. Ezért szerencsés, hogy rendelkezésünkre állnak a történetdimenziók. Az osztályozás bármely formája felírható egy olyan összetett rendszerű Mandelbrot-halmazként, amely csupán annyiban tér el a természettől, hogy véges az építőelemek mérete. De van annyira bonyolult, hogy ez ne legyen észrevehető.

Zárszó

A természet kaotikus formáit, amelyeket Lorenz, Mandelbrot és még sokan felismertek, mind-mind utolérhetőek az emberi kultúra bonyolult rendszerében is, lévén annak alapjai. Nem tudunk, és ne is akarjunk teljesen új rendszert teremteni, de nincs is rá szükségünk, hiszen a természet formái minden igényünket kielégítik. Csak talán eddig ezzel nem voltunk tisztában. Új ismereteinket azonban könnyen alkalmazhatjuk a most megismert, de régi formákra, s nem is olyan megdöbbenő, ha hasonlóságokat találunk. Bármennyire is közhely, minden képzeletünket felülmúlja a természet találékonysága, s mikor már azt hisszük, valami új dolgot fedeztünk fel, felismerjük azt hatalmas méretekben a valóságban.

JEGYZETEK

- 1) Simonyi Károly: A fizika kultúrtörténete. (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1998.) 582. p.
- 2) Lapp, Ralpf E.: Az Anyag. (Műszaki Könyvk., Budapest, 1979.) 206. p.
- 3) Simonyi: A fizika... 488. p.
- 4) Gleick, James: Káosz. (Göncöl Kiadó, Budapest, 1999.) 27. p.
- 5) Gleick: Káosz. 34. p.
- 6) Lorenz előadása az American Association for the Advancement of Science közgyűlésén, 1979. december 29-én.
- 7) Müller Antal: A kvantummechanika filozófiai kérdései. (Gondolat Kiadó, Budapest, 1979.) 32. p.
- 8) Gleick: Káosz. 13–14. p.
- 9) Gleick: Káosz. 113. p.
- 10) B. Hajdu Ágnes–Babiczy Béla: Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába. (Universitas Kiadó, Budapest, 1998.) 169. p.
- 11) Fülöp Géza: Az információ. (ELTE-BTK, Budapest, 1996.) 7–12. p.
- 12) Hajdu–Babiczy: Bevezetés... 169. p.
- 13) A tárgyszó és a tárgyszókatalógus. szerk.: Szilágyi Tibor. (KMK, Budapest, 1968.) 9–27. p.
- 14) Gleick: Káosz. 86–88. p.
- 15) Gleick: Káosz. 28. p.
- 16) Gleick: Káosz. 29. p.
- 17) Hajdu–Babiczy: Bevezetés... 200. p.
- 18) Gleick: Káosz. 109–110. p.
- 19) Gleick: Káosz. 114–115. p.
- 20) Gleick: Káosz. 117–118. p.
- 21) Gleick: Káosz. 121. p.

Egy fogalom megszületése: a „Shared Cataloging Program” létrejöttének története

A központi és a közös katalogizálás fogalma

A gazdaságosan és hatékonyan működő könyvtári együttműködés, a gyors és pontos információszolgáltatás alappillére az adott földrajzi területen (országban – vagy az egyetemes bibliográfiai számbavétel célját szem előtt tartva a világon bárhol), illetve szakterületen megjelent és különféle gyűjteményekben található dokumentumokról való bibliográfiai tájékoztatás biztosítása. Ez azt jelenti, hogy a könyvtáraknak nemcsak saját gyűjteményüket kell katalógusuk segítségével tükrözniük, hanem a saját állományból ki nem elégíthető olvasói igényekre a kívánt forrás lelőhelyét is közölniük kell, vagyis más bibliotékák dokumentumbázisáról is szükséges lehet a tájékoztatás. Ennek a célnak a rendelkezésre álló anyagi, technikai és módszerbeli eszközöknek függvényében a központi, valamint a közös (en épített) [a jelenlegi szóhasználattal – helyesen vagy helytelenül –: osztott] katalógusok felelhetnek meg.

A központi és a közös katalogizálás közötti alapvető elvi különbséget sokszor és sokan megfogalmazták már¹, a kérdést a közelmúltban magyar nyelven *Vajda Erik* tisztázta².

A **központi katalogizálás** esetében egy erre a célra létrehozott intézmény (általában, de nem kötelezően valamely nagykönyvtár – nemzeti könyvtár – feldolgozó osztálya) végzi nemcsak saját állományának feldolgozását, hanem könyvtárak egy egész csoportja számára épít egyetlen központi nyilvántartást. A szolgáltatás másik lehetséges formája, hogy a résztvevő/előfizető könyvtárak számára katalóguscédulákat, illetve -rekordokat készít és forgalmaz.

Közös (vagy megosztott) **katalogizálásról** akkor beszélünk, ha egy több könyvtárból álló rendszeren belül a feldolgozó munka megoszlik, tehát mindig csak egy könyvtár dolgozza fel az egyes dokumentumokat. Ennek állományába kerül be elsőként – a többi könyvtár a már meglévő tételt használja fel, ezt egészíti ki saját lelőhelyadataival. (Technikai szempontból elkülöníthetők azon közös katalógusok, amelyek egyidejűleg használható, de különálló adatbázisokból állnak és azok, amelyeknek építésekor az egyes könyvtárak egyetlen közös adatbázisba dolgozzák össze állományuk adatait.)

A központi katalógusok és ehhez kapcsolódóan a központi cédulaellátás a XIX. századtól vált a könyvtári fejlesztések fontos területévé, hosszabb-rövidebb időn belül a rendszer meghatározó részévé. (Több könyvtár állományának központi helyen történő nyilvántartására természetesen korábbi időkből is ismerünk próbálkozásokat, például I. Miksa választófejedelem 1595-ben és 1610-ben kiadott ren-

deleteiben szükségesnek tartotta a választófejedelemség nyilvános könyvtáiról központi katalógus készítését.³⁾

A modern értelemben vett közös katalogizálásnak előfeltétele egységes leírási szabvány alkalmazása és a bibliográfiai tételek gépi kezelése. Így ennek megvalósítására a legkorábbi tervek is csak a XX. század derekán születhettek meg.

Központi katalogizálás az Amerikai Egyesült Államokban

Az Amerikai Egyesült Államokban a központi katalogizálás első szorgalmazója Charles Coffin *Jewett* volt, aki 1850-ben barátjának, Henry *Stevens*nek (a British Library amerikai beszerzésekkel foglalkozó munkatársának) írott levelében⁴ felvetette, hogy a British Library olyan standard katalógustételeket készítsen, amelyek nyomtatott cédulák alapjául szolgálhatnak, ezzel segítve elő a két ország katalogizálási együttműködését. A közös vállalkozás két központja a British Library és a Smithsonian Library (a Library of Congress része) lenne. *Jewett* talán nem is találhatott volna megértőbb és lelkesebb partnert ötlete megvalósításához, hiszen *Stevens* nevéhez fűződik az az 1868-tól kéziratban, majd 1872-ben nyomtatásban is közzétett elképzelés, hogy az ország teljes dokumentumállományát egy központi bibliográfiai irodának kellene feldolgoznia, majd a leírásokat könyvtárak és gyűjtők számára rendelkezésre bocsátania⁵. *Jewett* próbálkozása sajnos adminisztratív okok miatt, valamint anyagi és technikai források hiányában sikertelen maradt.

Jewett javaslata után rendszeresen napirendre került a központi katalogizálás kérdése a(z amerikai) szaksajtóban és a könyvtári grémiumok munkájában. 1872-ben a Publishers' Weekly tette közzé az új könyvek leírásait – ezeket több könyvtár fel is használta saját katalógusa építésénél. 1876-ban Melvil *Dewey*, az American Library Association (ALA) alapítója a Library Journal hasábjain ismét felvetette, hogy a Library of Congress vállalja magára az országos központi katalógus készítését, sőt a munkához feldolgozási szabályzatot is alkotott⁶. 1882-ben W. K. *Stetson* „Cooperation again” című tanulmányában ismételten központi katalogizálásra szólít fel, elemezve az egyes könyvtárakban duplikát munkafolyamatok elvégzésének hatásait⁷. Végül – a szakma részéről további nógatások és néhány sikertelen kísérlet után – a „The Rudolph Indexer Company”⁸ és a Library Bureau együttműködésével 1893-ban kezdődött meg nyomtatott katalóguscédulák előállításának és szolgáltatása. 1897-től az ALA vette át e feladatot, 1901-től működött a Library of Congress nyomtatott cédula-ellátó szolgálata. (Erre a kezdeményezésre vezethető vissza a National Union Catalog is.)

Igaz, hogy a *Jewett* óta eltelt időben az amerikai könyvtáros szakma több lépést tett a szabványosítás megeremtésének érdekében: elfogadottá vált a standard méretű katalóguscédula használata, és az egységes leírási szabályzat előmunkálatai is megkezdődtek, de az egyes könyvtárak speciális leírási gyakorlata miatt a központilag előállított cédulákat a helyi szokásoknak megfelelően kiegészítésekkel, javításokkal kellett ellátni, így e szolgáltatás előnyeit nem lehetett teljesen kiaknázni.

A másik probléma, hogy a Library of Congress a felsőoktatási könyvtárak beszerzéseinek 20–75%-át nem dolgozta fel – ezt igazolta az LC katalogizáló osztálya

által 1927-ben megrendezett szimpózium egyik előadása – annak ellenére, hogy az American Library Association 1923-ban önálló bibliográfiai bizottságot (Committee on Bibliography) hozott létre a központi katalogizálás kiterjesztésére.⁹ A későbbi statisztikai adatok¹⁰ is azt igazolják, hogy az LC cédulái nem minden könyvtár(típus) számára jelentettek igazán nagy könnyebbséget:

- 1937-ben a cédulák alkalmazása az egyes könyvtárakban (könyvtártípusától függetlenül) 15–82,5%-ig terjedt, az átlag 66,6% volt;
- 1948/49-ben 11 nyelvkönyvtár 51–75 %-ig mentesült a saját feldolgozástól;
- 1956-ban a kilenc legjelentősebb egyetemi könyvtár a beszerzéseinek 45–60 %-át maga katalogizálta.

Cataloguing-in-Source

A központi katalogizálás történetének egyik fontos – mára már más néven elfogadott és elterjedt – változata a CIS (Catalog-in-Source – katalógus a forrásban). 1971 óta működik a CIP (Catalog in Publication) szolgáltatás, de a központi szolgáltatások és könyvtári együttműködések között kiemelt helyen már korábban is tárgyalta a szakirodalom. Melvil Dewey már 1885-ben felhívta a figyelmet arra, hogy milyen óriási megtakarítást jelentene, ha a kiadványokat csak egyszer – megjelenési folyamatuk részeként – katalogizálnák az összes későbbi felhasználó számára.¹¹ Ranganathan 1955-ben alkotta meg a „Pre-natal cataloguing” (a dokumentum megszületése előtti katalogizálás) fogalmát¹²; az LC pedig az 1958 júliusától 1959 júliusáig tartó projektben próbálkozott a „Cataloguing-in-Source”-szal¹³. Mivel a rövid kísérlet – összesen 1200, a címlap verzóján nyomtatott katalóguscédulát tartalmazó könyv – után nem volt kellően pozitív visszhangja sem a kiadók, sem a könyvtárosok körében, az „önmagát katalogizáló könyv” egy időre lekerült a napirendről. Az LC 1961 szeptemberében hasonló szerepű, de más technikai megoldást alkalmazó programot indított „Cards-with-Books”¹⁴ néven: a könyv és katalóguscédulája egyidejűleg szerezhető be, de nem a könyvbe nyomtatva. (Csak érdekeséggként érdemes megemlíteni, hogy a CIP program kapcsán viszont az a vélemény is hangot kapott a szaksajtóban, hogy a legnagyobb találmány a címlap óta¹⁵.)

A Shared Cataloging Programot előkészítő projektek

A Shared Cataloging Program (SCP) közvetlen előzményei – illetve az azt megelőző, de a továbbiakban vele párhuzamosan és egymást kiegészítve működő – szerzeményezési, feldolgozó és dokumentumszolgáltató programok közül legjelentősebbek a Farmington Terv¹⁶ és a Public Law 480 Program¹⁷. Ezek az együttműködések az összes amerikai tudományos és szakkönyvtárra kiterjedően teremtették meg a kapcsolattartás lehetőségét külföldi tudományos kiadókkal, könyvtárakkal, nemzeti bibliográfiai intézményekkel.

1942. október 9-én a Library of Congress tanácskozásán Julian P. Boyd vázolta egy létrehozandó nemzeti bibliográfiai intézet tervét, amelynek célja a szakkönyvtárak gyűjtőköri specializálódásának támogatásán keresztül az egyes könyvtárak állománygyarapításának összehangolása volt.

A tervet 1943-ban a National Library Association, az ALA és az Association of Research Libraries (ARL) hagyta jóvá a program nevét adó Farmingtonban, de az együttműködés valójában csak 1947-ben vette kezdetét. A Farmington terv célja, hogy a tudományos kutatás számára (feltehetően) szükséges irodalom az USA könyvtárai között egyrészt témák, speciális gyűjtési szakterületek mentén, másrészt pedig (1951-től) az egyes származási országokért felelős könyvtárak szerint felosztva minimum egy példányban rendelkezésre álljon. A megfelelő könyvtár beszerzi és feldolgozza a könyvet, majd bejelentése alapján az adatok bekerülnek a National Union Catalogba, és a dokumentum könyvtárközi kölcsönzés vagy másolatszolgáltatás útján válik más könyvtárak olvasói számára hozzáférhetővé.

A program első koordinátorai Keyes D. *Metcalf*, Edwin E. *Williams* valamint Julian P. *Boyd* voltak – az első kettőnek úgyszintén nagy szerepe volt a Shared Cataloging Program életre hívásában –; vezetésük alatt indult meg az összehangolt gyarapítás 1948-tól Franciaország, Svájc és Svédország, később további országok bevonásával. (Az Egyesült Államok és Anglia közötti kooperáció korábbra datálható, tulajdonképpen a közös angol–amerikai katalogizálási szabályzat (1908) kidolgozása is ebbe a folyamatba illeszthető.) 1951-ben a Harvard könyvtára a New York Public Library-től vette át a központi nyilvántartás vezetését. A munkálatok 1953-tól az ARL égisze alatt folytatódtak. Egyre inkább törekedtek a flexibilis és decentralizált működésre, mivel az LC saját beszerzései alapján vezette a központi katalógust, így az amerikai tudományos és felsőoktatási könyvtáraknak gyarapításuk 40–50 %-át önállóan – és ezáltal egymással párhuzamosan – kellett feldolgozniuk. Ennek kiküszöbölésére született javaslat 1948-ban: az LC szerezzze be és dolgozza fel az előfizető könyvtárak számára azokat a kiadványokat is, amelyeket saját állományának gyarapítására addig nem rendelt meg.¹⁸

Az együttműködés hatékonyságát emellett veszélyeztette a bibliográfiailag fejletlen országokból való beszerzés nehézkessége és bizonytalansága.

A Public Law 480 elnevezésű programot 1958-ban hagyták jóvá, de különféle okok miatt működése csak 1960-ban kezdődött meg. A Farmington tervhez hasonlóan azt a célt szolgálta, hogy az amerikai könyvtárak és a résztvevő országok (a Farmington terv európai orientációjától eltérően: India, Indonézia, Izrael, Nepál, Pakisztán és az Egyesült Arab Emírségek, de később Lengyelország és Jugoszlávia is) könyvtárai között az állománygyarapítás, valamint a tájékoztatás területén kölcsönös támogatást nyújtsanak, illetve hogy a fejletlenebb könyvtárüggyel rendelkező országoknak szakmai segítséget adjanak. Az adott országokból származó dokumentumokat – a korábbi hagyományokat folytatva – a Library of Congress dolgozta fel és juttatta el a résztvevő 20–25 szakkönyvtárhoz.¹⁹

A Shared Cataloging Program²⁰

A Shared Cataloging Program létrehozásának elindítója és szükségességének konkrét bizonyítéka Ralph *Ellsworth* 1963-ban megjelent tanulmánya²¹ (hasonló tartalommal Ellsworth közzétett egy dolgozatot már 1948-ban is, de az a szakma körében jelentősebb visszhang nélkül maradt), melyben kifejtette, mennyire fölösleges és abszurd minden könyvtárnak külön-külön katalogizálnia minden könyvet.

Richard *Logsdon*, az American Research Libraries elnöke inspirálta őt a téma újbóli tárgyalására, amikor egyik levelében így fogalmazott²²: „A legfontosabb teendő az ARL számára a következő egy-két évben a koordinált és központi katalogizálás helyzetének javítása.” A még az ugyanezen évben megtartott megbeszélésen kiderült, hogy a 74 tudományos könyvtár a költségvetésének 16%-át költi feldolgozásra – az új beszerzések 45%-ának katalogizálására –, és ezzel párhuzamosan a lemaradás is egyre növekszik (az előző időszak hátralékához viszonyítva már 160%)²³. A megoldást csak egy közös (shared) katalogizálási program jelentheti, amelyben egy központi intézmény dolgozza fel a résztvevő könyvtárak által beszerzett (és általában újonnan megjelent) kiadványokat egyrészt a National Union Catalog, másrészt a résztvevő könyvtárak katalógusai számára, ezáltal biztosítva az új kiadványok bibliográfiái számbavételét is. 1963 decemberében elfogadták, hogy a katalogizálási együttműködés központja a Library of Congress legyen (eddiggi funkciórendszerének megfelelően, és mivel eddig is a beszerzések csaknem 50%-ához szolgáltatott cédulákat), mert így a feldolgozás során standard tételek jönnek létre. A nemzeti könyvtárra telepített központosított eljárás teszi lehetővé, hogy a bibliográfiai adatok Amerikába eljuttatása a lehető leggyorsabb legyen²⁴. (A gyorsaság a program egyik legfontosabb jellemzője, hiszen a még fel nem dolgozott irodalom „nem létezik” a kutatás számára.)

A Shared Cataloging Program jótékonyan befolyásolta mind az egyes könyvtárak, mind az egész könyvtári rendszer működését: sokkal hatékonyabban és gazdaságosabban juttatta el az új szakirodalom adatait, illetve könyvtárközi kölcsönzés vagy másolatszolgáltatás útján a dokumentumokat a kutatókhoz. Mint ahogyan már szó volt róla, a Farmington terv célja is az volt, hogy a külföldi (súlyozottan nyugat-európai) szakirodalom minél nagyobb spektrumon és minél gyorsabban hozzáférhetővé váljék. Ezt a célt a Shared Cataloging Program az előbbivel ellentétben nem kooperatív modellt, hanem központosított feldolgozás segítségével kívánta megvalósítani.

A külföldi (és idegen nyelvű) szakirodalom katalogizálása magas szintű technikai tudást és intellektuális képességeket, a legkülönfélébb tudományokban való jártasságot és nyelvismeretet követel, az amúgy is kevés jól képzett feldolgozót tehát értelmetlen és felelőtlen párhuzamos munkára „elpazarolni”. Sokkal egyszerűbb a már elkészített cédulára minden könyvtárnak saját lelőhelyadatait, jelzeteit rávezetni. Az egyes könyvtárak tehát megszabadultak beszerzéseik majdnem felének saját feldolgozásától, személyzeti költséget, munkaidőt, szaktudást takarítva meg – és ezzel együtt szakmailag magasabb színvonalú katalógushoz jutottak.

Az ARL 1964. januári tanácskozásán William *Dix* elnökletével és Ralph *Ellsworth*, Richard *Logsdon*, Stephen *McCarthy*, James *Skipper* – és később Edmond *Low* – közreműködésével jött létre a közös katalogizálási bizottság (Committee on Shared Cataloging), amely a következő kérdésekben határozott:²⁵

1. A katalogizálás fejlesztése és a nemzeti könyvtár állományának javítása egyformán fontos feladat, melyek nem választhatók el egymástól.
2. A program legyen központosított, de az LC igyekezzék megosztani a munkát – téma szerinti felosztásban – a másik két nemzeti könyvtárral a National Agricultural Libraryvel és a National Library of Medicine-nel (a formai dolgot és általában a tartalmat is az LC végezte a másik két nemzeti könyvtártól kölcsönzött példány alapján, a mezőgazdasági és orvosi szakirodalom

részletezőbb, pontosabb tartalmi feltárása azonban a szakkönyvtárak feladata maradt.²⁶⁾

3. A szükséges technikai, technológiai eszközök hiányában egyelőre – de csak átmenetileg – nyomtatott cédulák szolgáltatása a cél. (A MARC-projekt 1962-ben indult, célja géppel olvasható katalógus építése és bibliográfiai rekordok szolgáltatása.)
4. A feldolgozandó terület behatárolása:
 - minden 1966-ban és azután megjelent, valamint 1966-tól kezdődően a kurrens nemzeti bibliográfiákban feldolgozott könyv, a megjelenési évtől függetlenül (a korábbiakat az LC nem szerzi be, de saját meglévő katalógusának tételeit igény esetén megküldi);
 - kereskedelmi forgalomba kerülő és nem forgalmazott monográfiák, sorozatok és nem folyóirat jellegű időszaki kiadványok, atlaszok és a témájuk, tartalmuk alapján kiválasztott külföldi disszertációk;
 - kezdetben nem tartoznak a program hatáskörébe a folyóiratok és a nem könyv típusú kiadványok, ide értve a különlenyomatokat is (érdekes, hogy a kutatás támogatására éppen a legfrissebb információkat közlő dokumentumtípustól tekintettek el).
5. A finanszírozás²⁷⁾ módja is fontos kérdés volt: képes-e magát eltartani az együttműködés vagy sem? Végül 1965 februárjában úgy határoztak, hogy erre az anyagi forrásokat törvényben kell biztosítani az LC számára.

Az SCP törvényi háttere

1965 elején már folyt a „Higher Education Act” (az amerikai felsőoktatási törvény) előkészítése, melynek II. fejezete foglalkozott a felsőoktatási könyvtárakkal is: szövetségi forrásokat garantál részükre állományuk színvonalának javításához. Felvetődött, hogy ez a törvény rendelkezhetne a közös katalogizálási programról is. A tavasz folyamán tárgyaltak az illetékes képviselőkkel, hogy törvényi támogatást és pénzügyi alapot szerezzenek a Library of Congress számára a terv megvalósításához.

A „Higher Education Act”-et végül 1965. november 8-án fogadták el. A törvény II. C fejezete az amerikai könyvtárakkal kapcsolatban két alapvető megállapításra épül: szövetségi forrást kell biztosítani a könyvtárak katalogizálási problémáinak megoldására, valamint fel kell hatalmazni a Library of Congress új és a párhuzamosságokat kiküszöbölő szolgáltatások kifejlesztésére az ország tudományos és felsőoktatási könyvtárainak támogatására. Az amerikai szövetségi kormány tehát megbízta az LC-t, hogy szervezze meg és irányítsa hivatalos nevén „National Program for Acquisition and Cataloging”-ot (rövidítése: NPAC, nemzeti szerzeményezési és katalogizálási program). Ehhez a feladathoz a könyvtár (a július 1-jétől a következő év június 1-jéig tartó költségvetési években) az alábbi költségvetési támogatást kapta:

1965/1966:	5 millió \$
1966/1967:	6,315 millió \$
1967/1968:	7,77 millió \$
1968/1969:	6 millió \$
1969/1970:	11,1 millió \$
1970/1971:	11,1 millió \$.

A törvény a következőkben határozza meg az NPAC feladatait²⁹:

1. az LC szerezzon be lehetőleg minden, a világon bárhol megjelent könyvtári anyagot, amennyiben az értékes a tudomány számára;
2. a lehető legrövidebb időn belül [a törvényben konkrét időtartam erre vonatkozóan nem szerepelt, de célként a 3–4 hetes átfutási időt tűzték ki maguk elé] dolgozza fel ezen dokumentumokat, és szolgáltatson róluk bibliográfiai információt nyomtatott katalóguscédula vagy más eszköz útján; ezen felül váljék lehetővé az, hogy a Library of Congress a gyűjteménye számára szükségtelen kiadványokat cserével vagy más úton a könyvtári rendszer egésze számára rendelkezésre bocsássa.

Természetesen ezen funkciók ellátásához a dokumentumok beszerzési költsége mellé további kiadások is társulnak: emelni kellett az LC feldolgozó osztályának létszámát, gondoskodni kellett továbbképzésükről, valamint ki kellett építeni a külföldi „képviseltek” hálózatát. Fel kellett gyorsítani a National Union Catalog készítését. A nyomdai kivitelezés meggyorsítására a Government Printing Office-ban fejlesztésekre, kapacitásbővítésre volt szükség; a levelezési, szállítási és adminisztratív költségeket szintén központi forrásokból kellett fedezni.

Az első „shared” katalogizálási rendszer teljes kiépítése hosszabb időt vett igénybe. 1966. januártól a British National Bibliography kefelenyomatai alapján indult meg a kurrens kiadványok és leírásaik megrendelése az LC és az igénylő nagykönyvtárak számára.

A bevezető fázisban a program sikeresnek mutatkozott: az 1966. április 25. és július 1. között beérkezett kérések 78,4%-ánál a cédula már elkészült vagy a dokumentum éppen feldolgozás alatt volt. A fennmaradó 21,6% olyan címre vonatkozott, amelyet az LC addig még nem rendelt meg, de az igény beérkezése után (a könyvtár könyvrendelésének másolata alapján) ezeket szintén beszerezte és feldolgozta.³⁰ (Applebaum későbbi, már a program kiterjesztése utáni adatai is hasonló hatékonyságot tükröznek: a cédulaigények kb. 74%-ához hamar lehetett hozzáférni, de a szerző a 90–95%-os ellátottságot tartotta kívánatosnak és elérhetőnek is³¹.)

A „tesztelés” után hoztak létre további, egy-egy ország kiadványterméséért vagy akár egy teljes régióért felelős ügynökségeket: 1967-ig Londonban, Oslóban Bécsben, Frankfurt am Mainban, Párizsban, Münchenben, Rio de Janeiróban és Buenos Airesben³². (A cél a beszerzés kiterjesztése volt az egész világra, azokra a területekre is, ahol a nemzeti bibliográfiai számbavétel és a könyvkereskedelem nem olyan fejlett.) A kirendeltségek feladata volt a nemzeti bibliográfiák valamint az országok könyvkiadásának és -kereskedelmének figyelése. Az LC Ausztria, Belgium, Csehszlovákia, Dánia, Franciaország, Németország, Anglia, Magyarország, Olaszország, Hollandia, Norvégia, Lengyelország, Szovjetunió, Spanyolország, Svédország, Svájc, Törökország és Jugoszlávia nemzeti bibliográfiáinak leírásait fogadta el – a fő- és melléktelek szerkesztése azonban természetesen továbbra is a Library of Congress szabályzata alapján történt. A külföldi munkatársak gyűjtötték össze és dolgozták át a tételeket az Anglo-american Cataloguing Rules-nak (AACR) megfelelően, ezeket a beszerzett könyvekkel együtt légi úton juttatták el az LC-nek. Az ellenőrzés és sokszorosítás után a nemzeti könyvtár naponta megküldte az új cédulákat a „letéti” katalógusok valamint a kül-

földi irodák számára³³. A kurrens beszerzésekről tehát automatikusan értesültek a könyvtárak: ez biztosította a nemzeti dokumentumvagyon gyarapodásának számbavételét.³⁴

Az NPAC és a közös katalogizálási programban az LC központi feldolgozó munkája a többi könyvtár számára az eddiginél nagyobb könnyebbséget, megtakarítást jelentett: a katalóguscédulák 1–4 hónappal rövidebb idő alatt készültek el és 70%-kal nagyobb mennyiségben, mint eddig; a világ tudományos kiadványtermése áttekinthetőbbé vált, így a beszerzések száma majdnem egyharmadával (30%-kal) emelkedett, az egyes könyvtárak saját feldolgozása viszont felére csökkent.³⁵

Az SCP továbbfejlesztésének súlypontjai

A program bevezetésének egészen korai fázisában, sőt a tervezés során is megmutatkozott, hogy az NPAC és az SCP nemcsak az amerikai könyvtárak számára és kizárólag ebben a formában tud jelentős segítséget adni, anyagi és nem anyagi természetű hasznot hozni, hatékonyabb módszereket bevezetni, hanem a több irányú továbbfejlesztés lehetőségét is magában hordja. A további tervek között szerepelt egy – Domanovszky Akos szóalkotásával³⁶ – „könyvtárak kölcsönkönyvtára”-nak megteremtése, ezenfelül a program nemzetközivé tétele és a gépesítés.

Az Association of Research Libraries javasolta, hogy ne csak a tudományos könyvbeszerzésre terjedjen ki az SCP tevékenysége, hanem mindenféle témájú dokumentumra; valamint felvetette egy központi könyvtárközi kölcsönzési bázis, a későbbi Center for Research Libraries (Chicago) létrehozását is. A Farmington tervben az állt, hogy az amerikai könyvtári rendszer számára legalább egy példányban minden fontos dokumentumot be kell szerezni. Ennél sokkal célravezetőbb, ha a külföldi könyvtermés az országban több helyen és kifejezetten a könyvtárközi kölcsönzés céljára is elérhető.³⁷

Mivel az SCP-ben több külföldi könyvtáros és bibliográfus is hozzájárult az amerikai könyvtári ellátás minőségének javításához, egyre többen osztották azt a nézetet, hogy kívánatos lenne az összegyűjtött bibliográfiai információkat a külföld számára is hozzáférhetővé tenni, valamint az együttműködést az eleinte még részt nem vevő országokra kiterjeszteni. Így az elkészített leírások nemzetközi viszonylatban is hasznosíthatók a bibliográfiai számbavételben, illetve a feldolgozás és szerzeményezés összehangolásában. Tulajdonképpen nem is meglepő, hogy az NPAC fejlesztési tervei között *Skipper* már 1967-ben³⁸ nem kevesebbre inspirálja az LC-t, mint hogy az egyetemes bibliográfiai számbavétel világközpontjává váljék. (Ekkor még nem indította el az IFLA a UBC és UAP programokat.) Az elvi előfeltétel teljesítésére, a nemzetközileg egységes bibliográfiai leírási szabvány megalkotására irányuló munkálatok az 1961-es Nemzetközi Katalogizálási Konferenciával (Párizs) már megkezdődtek.

A harmadik fontos terület a gépesítés. Az Shared Cataloging Programot megteremtő felsőoktatási törvény megfogalmazása: a „nyomatott katalóguscédula vagy más eszköz”³⁹ útján megvalósított kooperáció szabad utat teremtett a mágnesszalagos, majd a számítógépes technikának. Az SCP eleinte – megfelelő technikai eszközpark hiányában – nyomatott cédulák segítségével oldotta meg a nemzeti dokumentumvagyon katalogizálását, de az 1962 óta folyó MARC projekt eredményeinek köszönhetően 1966-tól kísérleteztek a mágnesszalagos szolgáltatásra való

átteréssel, majd később a számítógép felhasználásával. A program – *Vosper* szavai-
val⁴⁰ – a gépesítéssel kiteljesíthető, a számítógépes osztott katalógusra alapozva
már Skipper elképzelése sem tűnik nagyratörőnek.

Az SCP az IFLA tevékenységében is jelentős teret kapott: a már korábban
létrehozott és az egységes katalógizálási szabályok kidolgozására hivatott, vala-
mint a könyvtárgépesítési kérdésekkel foglalkozó bizottságok mellett hamarosan
külön grémium alakult „Osztott Katalógizálási és Könyvtárközi Kölcsönzési Bi-
zottság”⁴¹ néven.

Az SCP megítélése a kortársak és az utókor szemével

John G. Lorenz⁴² egyik tanulmányában így értékeli a Shared Cataloging Pro-
gramot: „... találóan nevezik osztott (értsd: közös) katalógizálási programnak, mert
ez nemcsak azt jelenti, hogy az LC megosztja feldolgozó személyzetét és szak-
tudását más könyvtárakkal – az eddigénél sokkal nagyobb mértékben –, hanem
azt is, hogy az Egyesült Államok könyvtárai, külföldi bibliográfusok és könyv-
tárak működnek együtt ebben az egész világot átfogó vállalkozásban annak érde-
kében, hogy koordinálják a könyvtári állományok gyarapítását (a beszerzést) és
feldolgozását a kutatás és használat számára”. Ebben az értelemben a Shared Ca-
taloging Program valóban a résztvevők között megosztott munkát végez, de még-
sem tekinthető tisztán közös katalógizálásnak a fogalom modern értelmezése sze-
rint. A programban részt vevő könyvtárak nem közösen építenek katalógust, ha-
nem „csak” igényeiket jelentik be az LC-nek, hogy az végezze el a feldolgozást
vagy kisebb-nagyobb változtatásokkal vegye át a tételt más forrásokból. Tehát
ezen együttműködés produktuma egy központi (illetve minden könyvtárban meg-
található letéti) katalógus, amelyet alapvetően a Library of Congress készít – bi-
zonyos esetekben a másik két nemzeti könyvtár bevonásával. Ezen katalógus(ok)
építéséhez a résztvevő könyvtárak nem járulnak hozzá általuk feldolgozott tété-
lekkel. (Ez az eljárás a közös katalógizálás teljesen centralizált modelljéhez áll
legközelebb, de ebben a szervezeti megoldásban nemcsak a feldolgozás, hanem
minden könyvtári funkció is központosított. Ez nem mondható el az SCP-ről, mi-
vel a szerzeményezést az egyes könyvtárak önállóan is végzik – az így beszerzett
dokumentumok feldolgozáshoz az LC szintén megvásárolja az általa addig meg
nem rendelt kiadványokat.)

El kell azonban ismerni: az SCP valóban az első olyan próbálkozás, amelynek az
a célja, hogy a központi katalógus – amelyből az egész elképzelés levezethető – ne
csak a rendszer egyetlen pontján legyen megtalálható és használható, hanem annak
egyes tételei a programban résztvevő könyvtárak mindegyikében hozzáférhetők és
saját katalógusuk számára felhasználhatók legyenek. A Higher Education Act azon
kitétele, hogy az egyszeri feldolgozást és sokszori felhasználást „nyomatott cédu-
lálkkal vagy más eszközzel” kell megvalósítani, már magában rejti a gépesítést is,
amely lehetővé teszi „igazi” közös katalógizálási rendszer létrehozását. (Az első
között fontos megemlíteni az SCP egyik „oldalhajtsát”, a máig is és egyre kiterjed-
tebb szolgáltatási körrel működő OCLC-t.) De nemcsak a megfelelő technikai esz-
közpark hiányában, hanem a munka megszervezésében is „magán viseli úgy a köz-
ponti katalógizálás jegyét (mivel a LC végzi a feldolgozó munka legnagyobb ré-

szét), mint a közös katalógus ismérveit, melyben [...] amerikai könyvtárak és sok nemzeti bibliográfia járul hozzá az együttműködés sikeréhez”.⁴³

A Shared Cataloging Program tehát egy új együttműködési forma – a közös katalogizálás – közvetlen előzményének (majdnem, de mégsem *tisztán* annak) tekinthető; a könyvtárak közötti munkamegosztás jövőbeni útját készítette elő. És nem utolsó sorban megteremtette ennek a módszernek és szervezeti megoldásnak a könyvtári szaknyelvben azóta is alkalmazott terminus technicusát.

JEGYZETEK

1. A központi és közös katalógusokról lásd (a teljesség igénye nélkül):
ALA Glossary of library and information science. Chicago : ALA, 1983. 35., 59., 205. p.
Bakewell, K. G. B.: A manual of cataloguing practice. Oxford : Pergamon, 1972. 187–204. p.
Encyclopedia of librarianship. 2., rev. ed. London : Bowes & Bowes, 1961. 73–74., 99–100. p.
Hacker, Rupert: Bibliothekarisches Grundwissen. 6., völlig p. neubearb. Aufl. München : Saur, 1992. 247–258. p.
Piercy, Esther J.–Talmadge, Robert L. (szerk.): Cooperative and Centralized Cataloging. In: Library Trends, 1967. 1. [Tematikus szám]
Rehm, Margarete: Lexikon Buch, Bibliothek, Neue Medien. München : Saur, 1991. 275., 292. p.
Sallai István–Sebestyén Géza : A könyvtáros kézikönyve. 2. átdolg. és bőv. kiad. Budapest : Gondolat, 1965. 322–326. p. [természetesen csak a központi katalógusról]
2. Vajda Erik: Közös (osztott) katalogizálás – közös (központi) katalógus. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2000. 2. 28–39. p.
3. Buday Ilona, M.: Könyvtárak együttműködése. In: Könyvtári előadások. Budapest , 1937. 3. fejezet, 8. p.
4. Idézi: Dawson, John M.: History of centralized cataloging. In: Library Resources and Technical Services [a továbbiakban: LRTS], 1967. 1. 28. p.
5. Idézi: Westby, Barbara M.: Commercial services. In: Library Trends, 1967. 1. 46. p.
6. Idézi: Bakewell, K. G. B.: A manual of cataloguing practice. Oxford : Pergamon, 1972. 187. p.
7. Idézi: Dawson, 29. p.
8. Westby, 47. p.
9. Dawson, 31. p.
10. Dawson, 31. p.
11. Dewey, Melvil: „The A. L. A. catalog”. In: Library Journal, 1885. April. 73. p. Idézi: Hiatt, Peter: Cooperative processing centers for public libraries. In: Library Trends, 1967. 1. 70. p.
12. Encyclopedia of librarianship. 2., rev. ed. London : Bowes & Bowes, 1961. 282–283. p.; Bakewell, 195–196. p.
13. Dunkin, Paul S.: Cataloging and CCS: 1957–1966. In: LRTS, 1967. 3. 267–268. p.; Dawson, 31. p.
14. Dunkin, 269. p.; Westby, 49. p.

15. Clapp, Verner W.: The greatest invention since the title page?. Idézi: Massonneau, Susanne : The years work in cataloging and classification. In: LRTS, 1972. 2. 155. p.
16. Vö.: Williams, Edwin E.: Farmington Plan handbook. Revised to 1961 and abridged. Ithaca : ARL, 1961. 9–25. p.
17. Stevens, Robert D.: The impact of the Public Law 480 Program on Overseas Acquisitions by American Libraries In: LRTS, 1968. 2. 223–225. p.
18. Dawson, 32. p.
19. Skipper, James E.: Future implementations of the Title II. C , Higher Education Act of 1965. In: LRTS, 1967. 1. 48. p.
20. Első magyar nyelvű beszámoló a programról: Bóday Pál: Nagyszabású gyarapítási és közös feldolgozási program az USA-ban. A „National Program for Acquisitions and Cataloging”. In: Könyvtári Figyelő, 1967. 1/2. 74–80. p.; Domanovszky Ákos: a „Shared Cataloging Program”. In: Magyar Könyvszemle, 1969. 1. 64–70. p.; Sebestyén Géza: Nemzetközi katalóguscédulák?. In: Könyvtáros, 1966. 11. 629–633. p.
21. Ellsworth, Ralph E.: Another chance for centralized cataloging. In: The Colorado Academic Library, 1963. 1. 1–4. p. Ismerteti: Dix, William S.: Centralized cataloging and university libraries – Title II. Part C, of Higher Education Act of 1965. In: Library Trends, 1967. 1. 98–99. p.
22. Dix, William S.: Recent developments in centralized cataloging. In: LRTS, 1967. 1. 33. p.
23. Dix. In: LRTS, 1967. 1. 33. p.
24. Cronin, John W.: Remarks on LC plans for the implementation of new centralized acquisitions and cataloging program under Title II. C , Higher Education Act. In: LRTS, 1967. 1. 36. p.; Dix. In: LRTS, 1967. 1. 33. p.
25. Cronin, 38. p.; Dix. In: Library Trends, 1967. 1. 105. p.
26. Applebaum, Edward L.: Developments at the Library of Congress. In: LRTS, 1968. 1. 20. p.
27. Dix. In: LRTS, 1967. 1. 34. p.
28. Vö.: American library laws. Chicago : ALA, 1973. 125–131. p.
29. Higher Education Act § 1041. In: American library laws. 130–131. p.
30. Cronin, 42. p.
31. Applebaum, 20–21. p.
32. Cronin, 46. p.
33. Vosper, Robert: International implications of the Shared Cataloging Program : Planning for resource development. In: Libri, 1967/4. 292. p.
34. Vö. Cronin, 39–46. p.; Domanovszky, 66–68. p.
35. Stevens, Norman D.: The National Program for Acquisition and Cataloging : A progress report In: LRTS, 1968. 1. 20. p.
36. Domanovszky, 70. p.
37. Idézi: Vosper, 291 p.
38. Skipper, 46. p.
39. Higher Education Act § 1041. In: American library laws. 131. p.
40. Vosper, 292. p.
41. Gombocz István: Az IFLA 1968. évi konferenciája. In: Magyar Könyvszemle, 1969. 1. 72., 74. p.
42. Lorenz, John G.: International implications of the Shared Cataloging Program : Planning for bibliographic control. In: Libri, 1967. 4. 276. p.
43. Bakewell, 198. p.

Könyvgyűjtési szokások a XVIII. század első negyedében Oroszországban (III. rész) – P. P. Safirov és R. Areszkin könyvtára –

Magángyűjtemények Oroszország első közkönyvtárában

A XVIII. század első negyedében I. Péter Oroszország átalakítása és a reformok végrehajtása során egyre nagyobb szükségét érezte egy olyan állami közkönyvtár létrehozásának, amelyben az országban nyomtatásban újonnan megjelenő tudományos irodalom összpontosulhat, és amelyhez mint nyilvános közgyűjteményhez bárki hozzáférhet. Az Oroszországban akkoriban létező nagyobb gyűjtemények közül – mint például a Moszkvai Nyomda könyvtára, a színóduzi gyűjtemény, a Szláv–görög–latin Akadémia könyvtára, a nagyobb kolostori gyűjtemények vagy olyan magánkönyvtárak, mint Brjusze és Mensikové – egyik sem felelt meg elképzeléseinek, így 1714-ben új könyvtár alapítása mellett döntött.

Nyugat-Európában ebben az időszakban az enciklopédikus könyvtár volt az eszményi típus: teljességgel gyűjtötte a tudományok, az ismeretek területéről a kor színvonalán álló legjobb műveket, és elsődleges célja a könyvek megőrzése volt. A cári elképzelései megfeleltek az enciklopédikus könyvtár típusának a nagy követjárás idején szerzett nyugat-európai tapasztalatoknak köszönhetően, ugyanakkor az uralkodó nem magán-, hanem közgyűjteményben gondolkodott, és a nyilvános használatot is biztosította a kezdetektől fogva. Több forrás is említi a cárnak azt a rendeletét, amelyben nemcsak a könyvtár használatának ingyenességéhez ragaszkodott, hanem előírta a betérő olvasók egy-egy csésze kávéval vagy egy kis pohár vodkával való megvendégelését is, mindehhez a könyvtáros kezelésében négyszáz rubelcs „ellátmányt” biztosítva... (ld. pl. *Istoriâ Biblioteki Akademii Nauk SSSR 1714–1964. Red. S. P. Luppov i dr. Moskva–Leningrad, Nauka, 1964. 30.*). A cárt a közgyűjtemény alapítására közvetlenül motiváló tényezők közül feltétlenül említést érdemel a filozófus Leibniz-cel folytatott levelezés: a német felvilágosodás nagy tudósa folyamatosan tanácsokkal látta el a cárt a nyugat-európai műveltség Oroszországba juttatásának menetéről és módjáról (ld. *Leibniz tervezete a tudomány és a műveltség eljuttatására Oroszországba = Magyar Könyvszemle, 1998. 1. 53–61. p.*). A program szerves részét képezte tudományos akadémia, valamint egy széles gyűjtőkörű és jól válogatott nyilvános könyvtár alapításának terve is. A cári a későbbiekben a két tervet összevonta, a nyugat-európai szokástól némiképp eltérve az akadémia könyvgyűjteményét tette nyilvánossá, bárki számára hozzáférhetővé. Az alábbiakban két olyan magángyűjtemény bemutatására kerül sor, amelyek – szintén a cári határozata nyomán és magával a cári könyvgyűjteménnyel együtt – ezt a könyvesházat gyarapították.

P. P. Safirov gyűjteménye

P. P. Safirov, a XVIII. század első negyedének legkiemelkedőbb orosz diploma-tája 1669-ben zsidó család gyermekeként született, tanulmányainak helye és ideje ismeretlen. Életpályája – szegény származása ellenére – gyorsan ívelt felfelé: „Mindenkinek szolgálnia kellett: kinek a hadseregben, kinek a flottában, kinek a cári bürokráciában. A szolgálat ráadásul a tanulás kényszerével is párosult, így gyerek-kortól életfogytig szólt. [...] Péter alatt tündöklő karriert futhattak be alacsony származású személyek, így a lepényárus Mensikov, Safirov, egy hadifogoly zsidó fia vagy Jaguzsinszkij, aki egy lutheránus templom orgonistájának gyermeke volt” (*Font Márta–Krausz Tamás–Niederhauser Emil–Szvák Gyula: Oroszország története. Bp., Maecenas, 1997. 243.*). Safirov 1691-től édesapjához hasonlóan a Külügyi hivatalban dolgozott fordítóként, tolmácsként. A cárral közvetlen kapcsolatba a nagy követjárás idején került, majd diplomáciai munkáját az 1699-es, Svédország ellen Dániával és Lengyelországgal kötött titkos szerződés megkötésével kezdte. 1710-ben, a törökök ellen indított cári támadás idején újabb diplomáciai feladatot kapott: a többszörös túlerőben lévő török sereg parancsnokával kellett a fegyverszünet feltételeit kialakítania. Módszereiről a következőket írják az orosz történelem-könyvek: „A cár alkancellárja, Pjotr Safirov [...] ragyogó diplomáciai képességeiről tett tanúbizonyságot a török sereg parancsnokával, Baltadzsi Mehemet nagyvezírral folytatott tárgyalásai során. Igaz, kitűnő képességein kívül még egy nagy hatású eszközt is bevetett, nevezetesen: a megvesztegetést” (*Mihail Heller: Az Orosz Birodalom története. Bp., Osiris–2000., 1996. 275.*). Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Safirov a nagyvezír feltételeinek megfelelően egy időre túsznak ment Törökországba. Hazatérése után 1717-től a Külföldi Ügyek Kollégiumának alelnökévé nevezte ki a cár. Ugyanekkor kapott bárói címet is.

Munkásságára hivatkozva I. Péter felkérte a korszak első orosz diplomáciai tanulmányának összeállítására, az 1556 és 1714 közötti orosz–svéd kapcsolatokat feltérképező munka megírására. Safirov így készítette el a hosszú és terjedős címet viselő „Azon törvényes okok fejtegetését”-t, „melyek ő cári felségét I. Pétert a svéd király, XII. Károly elleni háború megkezdésére ösztönözték...” [Russuzdenie kakie zakonnye pricinny ego carskoe velicestvo Petr' Pervyj car' i povelitel' vserossijskij I protcaâ, i protcaâ: k' nacatiju vojny protiv Korolâ Karola 12, Švedskogo 1700 godu imel' ...]. A kiadást megelőző szerkesztői-korrektori feladatokat a cár vállalta magára, sőt ő írta az olvasókhöz szóló utolsó, rövid fejezetet is (*400 let russkogo knigopecataniâ. T. 1. Russkoe knigopecatanie do 1917. Otv. red. A. A. Sidorov. Moskva, Nauka, 1964. 141.*). A XVIII. század első negyedének orosz nyomtatványait feltáró könyvészeti összeállítás szerint az első kiadás 1717-ben készült el a Szentpétervári Nyomdában, majd 1719-ben Moszkvában megérte a második, 1722-ben pedig újra Szentpéterváron a harmadik kiadás is. Ez utóbbit a cár igen nagy: húszeszes példányszámban rendelte meg azzal a céllal, hogy ezekből a vidéki kormányzóságokba is juttassanak (*Opisanie izdanij grazdanskoy pečati 1708 – ânvar' 1725. g. Sost. T. A. Bykova, M. M. Gurevic. Moskva–Leningrad, AN SSSR, 1955. 219., 265., 398.*).

1723-ban Safirov diplomáciai karrierje megtört: „Élete utolsó éveiben a cár mind gyakrabban haragudott meg «fiókáira». Mindenekelőtt azért, mert mérhetetlenül elharapódzott körükben a kapzsiság, a gyors meggazdagodás hajszolása,

a sikkasztás és a korrupció. [...] A Mensikov és hívei feljelentésének alapján elmarasztalt Pjotr Safirov szenátort és alkancellárt visszaélései miatt halálra ítélték. Csak az utolsó percben kapott kegyelmet, amikor a feje már a tönkön volt” (Heller, 1996. 294.). A halálos ítéletet a cár Nyizsnij Novgorodban letöltendő száműzésre változtatta, így Safirov a fővárosba csak a cár halála után, 1728-ban térhetett vissza. 1739-ben bekövetkezett haláláig a minisztériumi funkcióban működő Kereskedelmi Kollégium vezetője volt (*Bol’szaâ Sovetskaâ Ęnciklopediâ. T. 29. Gl. red. A. M. Prohorov. Moskva, Sovetskaâ Ęnciklopediâ, 1978. 300.*).

A száműzés kimondása után, 1724-ben a cár parancsára Safirov könyvgyűjteménye a bevezetésben említett Akadémiai Könyvtárba került. Az átadásakor készített jegyzéket – annak közlése nélkül – 1973-ban Luppov elemezte (Luppov, S. P.: *Kniga v Rossii v pervoj cetverti XVIII. veka. Leningrad, Nauka, 1973. 227–229.*), majd 1988-ban Trofimova és Hotyjejev közzölték magát a lajstromot is (*Trofimova, N. S.–Hoteev, P. I.: Katalog biblioteki P. P. Safirova. = Kniga v Rossii v epohu prosveseniâ. Leningrad, BAN, 1988. 161–168.*). A latin betűs jegyzék [melynek csak a címe kétnyelvű: *Catalogus bibliothecae libri Baronis a Schafirov – Katalog knigam barona Safirova kotorye prinâti v 1724 godu*] összesen 484 kötetet sorol fel, a csoportosítás alapját a Mensikov-gyűjteményről készült lajstromhoz hasonlóan a könyvek nagysága jelenti: fólió, negyed- és nyolcadrét. Ami viszont különbözik az előbbi jegyzéktől: itt a művek eredeti nyelvű – bár távolról sem mindig pontos – címe szerepel (a példák leírásakor a katalógushoz való szövegűshöz ragaszkodtam); gyakran előfordul vagy kikövetkeztethető a szerzők neve, és szinte mindig jelöli a lajstrom a megjelenés helyét és idejét. Amennyire a katalógusban jelzett címek alapján megállapítható, Safirov gyűjteménye túlnyomórészt francia, latin és német nyelvű művekből állt, de felbukkan néhány holland és olasz nyelvű címleírás is.

Luppov a következő tematikus csoportokba sorolta a könyvtár állományát: történelmi és földrajzi művek, politikai, jogi és diplomáciai munkák, matematika, hadtudomány, teológia, szép- és szórakoztató irodalom, lexikonok, szótárak, grammatikák. A Trofimova és Hotyjejev által publikált katalógus alapján nem nehéz jellemző példákat találni az egyes szakcsoportokhoz, sőt a csoportok sora bővíthető is. A történelmi, jogi, filozófiai, politikai, hadtudományi vonatkozású kötetek közül a jegyzékben fellelhető a Safirov korát megelőző időkben Josephus Flavius *Historia Judaoruma* 1636-os hollandiai – haarlemi – kiadásban; Machiavelli műveinek egy kötete, Montecuccoli visszaemlékezései. A kortársak közül megtalálható volt a gyűjteményben szinte valamennyi, az orosz gyűjtőknél kedvelt szerző, jó példa erre Leibniz *Essais de Theodicee* című kétkötetes munkája, J. Hübner több műve és Samuel von Pufendorf *Einleitung zur Historie* című alkotásának szintén két kötetbe rendezett kiadása.

A földrajzi témájú művek között az általános, összefoglaló munkák [pl. de la Croix *geographie univers. Lips. 1697.*; Abraham Gölniz *compend. Geographic. Witteb. 1678.*; *Introduction a la geographie par Sanson a Utrecht. 1692.*] mellett Safirov beszerzett több út- és városleírást [*Nouveau voyage d’Italie a la Haye. 1717.*; *Recueil de Voyages au Nord tomes I. II. et III. a Amsterdam 1715.*; *Description de Paris. a Paris 1717 tomes III.*; *Description de Versailles. Tom I ed II. 1717.*], valamint földrajzi és navigációs térképeket [*Atlas de la navigation et du commerce a Amsterdam 1715.*; de Witte atlas tot Amsterdam]. Utóbbiak közül kiemelésre

méltó a nagy követjárás idejébéli amszterdami polgármester, N. C. Witsen által szerkesztett és először 1687-ben megjelentetett, oroszországi területeket is pontosan ábrázoló Észak- és Közép-Ázsia-térkép 1705-ös újabb kiadása [Nicol. Witsen descript. Tartaria. Amst. 1705.] és a Janson-műhelyből származó atlaszkötet [Atlas minor ex officina Jansonij 1648.].

A Safirov-gyűjtemény feltételezett kézikönyvtári részét képezhette a következő nagyobb csoport: lexikonok és kézikönyvek, egy- és kétnyelvű szótárak, grammatikák és a korban tankönyvként használt művek. A katalógusban jelzett lexikonok közül említésre méltó a Nagy Francia Enciklopédia és Diderot szerkesztői munkássága előfutárának, forrásának tartott, Bayle által összeállított, először 1695–97-ben kiadott háromkötetes munka [Dictionnaire de Bayle. Tom I. II. III. Rotterdam 1715.]. A szótárak között latin [Fabri dictionarium Latin. Lips. 1692.; Dictionarium Latin. Et Gallicum in usum delph. Lugd. 1712.], olasz [Il perfetto ditionario da Pietro Galesini in Bassano 1692.] és francia [Petit dictionnaire par Claud. Mauger a Rouen 1692.] változatok szerepelnek. A nyelvtanok hosszú sorában a nemzeti grammatikák mellett [Grammaire Francoise par le P. Buffier a Paris 1714.] leggyakrabban Donatusok változatai bukkannak fel [Grunebergs Donatus Francof. 1694.; Rhenij Joh. Donatus Lat. Germ. Lips. 1703.]. A tankönyvek valószínűsíthető példájára utalhat a listában Comenius nevének előfordulása [Comenij colloquia. Lips. 1648.], de ide sorolható néhány matematikai és geometriai munka is [Dictionnaire Mathematique par Mons. Ozanam a Paris 1691.; Geometria Ruthenice; Tob. Beutels geometria. Lips. 1713.].

Safirov különleges érdeklődését mutatják a heraldika [Stampe del Citta di Venetia] és a numizmatika tárgykörébe tartozó művek, utóbbira jó példa J. de Wilde könyvekből, földgömbökből, antik bronzfigurákból és fegyverekből álló gyűjteményének háromkötetes katalógusa [Jacobi de Witte selecta numismata antiqua. Amst., 1692.; ... gemma selecta antiqua. 1703.; ... signa antiqua. 1700.]. A híres amszterdami gyűjtőt Safirov a círral együtt (*ld. Biblioteka Petra I. Ukazatel'spravocnik. Sost. E. I. Bobrova. Leningrad, BAN, 1978. 1641. tétel*) a nagy követjárás idején látogatta meg, mindketten akkor juthattak hozzá – nem utolsó sorban a későbbi vásárlás szándékával – a katalógus kötetéhez.

Valószínűleg külön figyelmet fordított Safirov az I. Péter tiszteletére íródott panegirikoszok összegyűjtésére, mert a jegyzékben öt különböző kiadás szerepel ezekből [pl. Panegyricus in Petrum I. Russorum Imperatorem, ob devictos suecos habitus Kiovia 10 julij 1709.]. A zenével kapcsolatos irodalom is vonzotta [Rinaldo Music-schauspiel; Catalogue de la Musique a Amsterdam]. A többi korabeli orosz könyvgyűjtőhöz hasonlóan ő is vásárolta – ha nem is következetes rendszerességgel – az Oroszországgal Nyugat-Európában szinte legtöbbit foglalkozó Europäische Fama című lap számait.

A szépirodalmi alkotások Safirov könyvtárában felölelik az egész irodalomtörténetet: az ókori klasszikusok közül Aesopus állatmeséi, Terentius komédiái, Cornelius Nepos és Cicero munkái, Horatius ódái, Plinius episztolái 1659-es amszterdami Elzevir-kiadásban, Seneca művei, Petronius Satyriconja és az antik kultúra átörökítésére, összefoglalására vállalkozó Boethius munkái szerepelnek a könyvjegyzékben. Az időben előrehaladva idekívánkozik a jegyzékről Boccaccio Dekameronja, Erasmus 1563-as antwerpeni kiadásban, Tasso Megszabadított Jeruzsáleme, Cervantes Don Quijoteja, a latinul fró holland tudós–költő, H. Grotius munkái,

La Fontaine fabulái és Molière színművei. A kortárs szépirodalmat Fénelon Telemachusa, Boileau költeményei és Voltaire egy korai tragédiája, az Oedipus képviseli. A szórakoztató és könnyebb hangvételű irodalom illusztrálására pedig álljon itt néhány cím a jegyzékből: *Les sciences de la cour*, *Le Philosophe amoureux*, *Lettres d'amour d'une Religieuse Portugaise*...

A katalógus elemzésekor szembetűnik egy, a korabeli orosz gyűjtemények esetében kevésbé jellemző sajátosság. Safirov valószínűleg külön figyelmet fordított arra, hogy könyvtárában a Biblia minél több különböző kiadása legyen meg. Beszerzésükre külföldi diplomáciai útjai alatt kerfthetett sort. A 484 kötet között nyolcféle nyomtatott bibliakiadás van: a legkorábbi közülük latin nyelvű, és 1540-ben jelent meg Genfben. A további hét bibliából még négy szintén latin nyelvű: egy 1616-os velencei és egy 1705-ös bécsi kiadású, a másik kettőhöz pedig lengyel, illetve német nyelvű kommentárok tartoznak. Utóbbi címleírásának végén ott van a megjelenési év, 1625 is. Safirov beszerezett egy Wittenbergben 1660-ban nyomtatott német nyelvű teljes bibliát, amelyről a katalógusból ugyan nem derül ki, de elképzelhető, hogy egy, a reformáció szellemében fordított változat későbbi kiadásáról van szó. A két francia bibliakiadás közül az egyik, amely 1683-ban Párizsban jelent meg, csak az Újszövetséget tartalmazza, a másik viszont egy szintén Párizsban, 1708-ban készített nyolckötetes változat. Utalás ugyan a leírásban nincs rá, de a kötetek magas száma miatt elképzelhető, hogy polyglott változatról van szó.

A jegyzékben szerepel egy könyvtár latin nyelvű, gdanski kiadású katalógusa 1701-ből. A leírás sajnos rendkívül szűkszavú, de Safirov diplomáciai feladataiból – a cár megbízásából Lengyelországgal is folytatott béketárgyalásokat – kiindulva feltételezhető, hogy ő hozott hírt a cárnak Erős Ágost szász választófejedelem és lengyel király eladó könyvgyűjteményéről, és a katalógus e könyvtár állományának bemutatásában, tanulmányozásában segíthetett. A gyűjtemény megszerzését később – a cárral versengve – A. D. Mensikov is megkísérelte (*Saverkina, I. V.: K istorii biblioteki A. D. Mensikova = Kniga v Rossii. XVI – seredina XIX. v. Knigorasprostranenie, biblioteki, citatel'. Leningrad, BAN, 1987. 39–40.*).

Míndezeket összefoglalva egyet kell értenünk Luppovval abban, hogy Safirov könyvtára nem annyira munkaeszköz, mint inkább tulajdonosa művelődését, kapcsolódását és szórakozását szolgáló gyűjtemény volt. Emellett szól a gyűjtés módjának esetlegessége: Safirov többkötetes művek esetén gyakran megelégedett csak bizonyos, a könyvkereskedelemben éppen hozzáférhető kötetek és nem a teljes kiadás megvásárlásával.

R. Areszkin gyűjteménye

Az 1911-es orosz biográfiai lexikon (*Russkij biograficeskij slovar'. Red. A. A. Polovcov. Sanktpeterburg, 1911. Hasonmás kiadás. New York, 1962. 280.*) és I. N. Lebegyeva kutatásai szerint (*Lebedeva, I. N.: Rossiâ stala ego rodinoj = Kniznoe obozrenie, 1981. 20. noâbr 16.; Lebedeva, I. N.: Lejbmedik Petra I. Robert Areskin i ego biblioteka = Russkie biblioteki i ih citatel'. Pod red. B. B. Piotrovskogo i S. P. Luppova. Leningrad, Nauka, 1983. 99–102.*) Robert Areszkin – eredeti nevén Arescine – Skóciában született az 1670-es években. Előkelő származása a

kornak megfelelő színvonalú nevelést és több idegen nyelv elsajátítását biztosította számára. Orvosi egyetemi tanulmányait Edinburgh-ben kezdte 1691-ben, de hamarosan egy sebész mellett helyezkedett el, hogy az orvoslás gyakorlatát is elsajátíthassa. Rövid párizsi tartózkodás után 1697 végén Hollandiába utazott: doktori fokozatát 1700-ban az utrechti egyetemen szerezte meg. A július 17-én megvédett, általános belgyógyászati témájú disszertáció eredeti példányát [Arescinus Robertus. Dissertatio medica inauguralis circa oeconomiam corporis humani. Trajecti ad Rhenum, 1700.] a British Museum Library őrzi. Valószínűleg a doktori címnek köszönhető az is, hogy Angliába való visszatérése után, 1703 novemberében a Royal Society tagjává választották. 1704-ben több társával együtt meghívást kapott Oroszországba, ahol először A. D. Mensikov, majd a cár háziorvosa lett. Az orvostudományon belül legszívesebben balneológiával foglalkozott: az új főváros, Szentpétervár környékének gyógyvizeit kutatta. 1707-ben nevezték ki a Patikáriusok kancelláriájának élére, feladatai szerint nemcsak a patikák korszerűsítésével, az orvosi iskolák átszervezésével, az Oroszországba meghívandó külföldi orvosok kiválasztásával és a cári család egészségével kellett törődnie, hanem a cár rábízta a későbbi Akadémiai Könyvtár fejlesztésének és kezelésének feladatát is – természetesen a korábban már említett nyilvános közgyűjteményi elképzés szerint (Appleby, J. H.: *Robert Areskine. Scottish Pioneer of Russian Natural History = Archives of Natural History*, 1982. 10. 377–398.). E sokrétű feladat ellátására nagyon hamar segítséget kapott a német területekről érkező Johann Schumacher személyében, aki ugyan eredetileg Areszkin külföldi levelezésének intézésére kapta az oroszországi meghívást, de hamarosan bekapcsolódott a könyvtári munkákba is: olyannyira, hogy később a cár hivatalosan is kinevezte a gyűjtemény könyvtárosává (*Istoriceskij ocerk i obzor fondov Rukopis'nogo otdela BAN. XVIII. v. Vyp. I. Napisali M. N. Murzanova, E. I. Bobrova, V. A. Petrov. Moskva-Leningrad, BAN, 1956. 6.*).

Areszkin a későbbiekben I. Péter legbizalmasabb emberei közé került, 1716–17-ben elkísérte második külföldi útjára Németországba, Hollandiába és Franciaországba is. Párizsban korábbi kapcsolatai révén megpróbálta elérni, hogy a cárt a francia tudós társaság tagjává válasszák. A tudóstársakkal folytatott levelezése segítségével hasznos tanácsokat adott az akadémiai és a cári magángyűjtemény számára beszerzendő anyagokkal kapcsolatban. Ugyanezek a kapcsolatok természetesen saját könyvtára alakításában is segítettek. 1718-ban bekövetkezett halála előtt Areszkin végrendeletében pénzét szegény szentpétervári családokra hagyta, könyvtárát pedig a cárnak ajánlotta fel. A cár 1719 elején az egész gyűjteményt Schumacher kezelésére bízta.

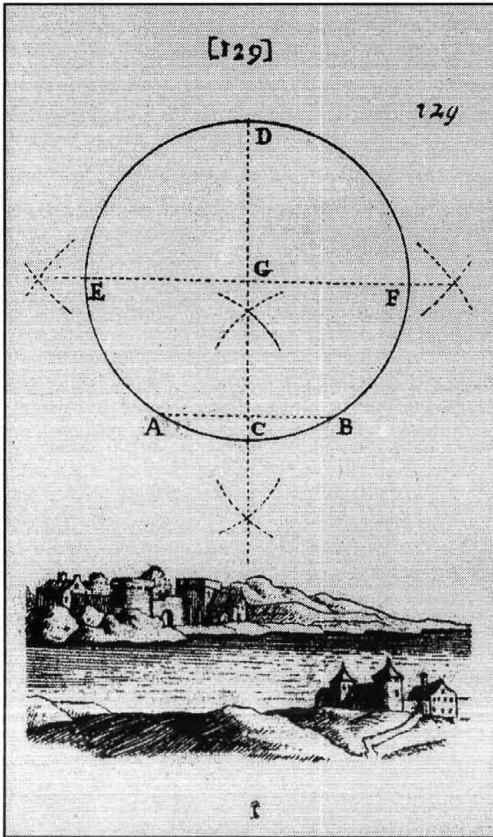
Az Orosz Tudományos Akadémia szentpétervári részlegének levéltárában fennmaradt, a könyvgyűjtemény átvételekor készített jegyzék alapján kimutatott számadatokat és a jegyzéken szereplő szakcsoportok elnevezését az orosz könyvtártörténeti szakirodalomban S. P. Luppov publikálta, egyben tallózva a szerzői nevek és könyvcímek között is. (Luppov, S. P.: *Kniga v Rossii v pervoj cetverti XVIII. veka. Leningrad, Nauka, 1973. 238–240.*).

Luppov szerint a szakcsoportok elnevezése kissé elnagyolt: az 1. csoportba Galenus és Hippokratész általános orvostudományi művei mellett bekerült a sebészet, a farmakológia, az anatómia, a botanika és az antropológia irodalma, a 2. csoport pedig tartalmaz múzeumi gyűjteményeket bemutató műveket is. A 3. cso-

portban a filozófiát képviselő Platon, a történelmet képviselő nemzet-történetek és krónikák, a filológiát képviselő szótárak mellett ott van az építészet, a földrajz (útleírások, térképek, atlaszok) és a kozmográfia, valamint a numizmatika irodalma. Az 5. csoport, amely egyszerűen az Arescine libri feliratot viseli a jegyzékben, a kiadás – és valószínűsíthetően a beszerzés – helye szerint képez egységet: valamennyi kötet Londonban jelent meg, tárgyuk viszont valóban vegyes (anatómia és általános orvostudomány, földrajz, kémia, történelem, teológia, szép- és gyermekirodalom, valamint szótárak).

Szakcsoport	Művek száma	Kötetek száma
1. Orvostudomány	968	1028
2. Fiziológia	44	54
3. Filozófia, történelem, filológia	1006	1101
4. Teológia, vallás	57	67
5. Vegyes	247	277
Összesen	2322	2527

Lebogyeva tanulmányában (*Lebedeva, 1983. 103.*) utal arra, hogy mivel a későbbi Akadémiai Könyvtárban Areszkin gyűjteménye nem maradt együtt, ma már csak az ex librisek és a kötés alapján azonosíthatók az orvos könyvtárának könyvei. Ex librisét a családi címer és a francia „Je pense plus...” [többet gondolkodom, ... mint beszélek] felirat vagy egyszerűen csak tulajdonosi névbejegyzés képviselte, kötései pedig egységesen vörös bőrből készültek, gerincükön az eredeti, Areszkin-féle szakbeosztás aranyozott felirataival. A gyűjtemény legértékesebb darabjai közé Lebogyeva a kéziratok közül Areszkin naplóját és az I. Péter egészségével kapcsolatos feljegyzéseket tartalmazó két füzetkét sorolta, a kevés számú orosz nyelvű nyomtatott könyv közül pedig F. Polikarpov háromnyelvű, az akkori szóhasználatban lexikonnak nevezett szótáráról [Leksikon treâzycnyj sirec Recenij slavenskih, ellinogreecskih i latinskih. Moskva, 1704.] és egy 1709-ben Moszkvában kiadott mértani műről [Priemy cirkulâ i lineiki] a bejegyzések alapján [Arescine] állapította meg, hogy a cári orvos tulajdonát képezték. Az előbbi mű szerzője a Moszkvai Nyomda vezetőjeként dolgozott, összeállítása az első háromnyelvű kiadvány az orosz nyomdászattörténetben. A munka egykötetes, de a betűrend szerint két, újrainduló lap-számozással elválasztott részre tagolódik, címlapja és bevezetése szintén három – orosz, görög, latin – nyelven készült. A XVIII. század első negyedének orosz nyomtatványait feltáró könyvészeti összeállítás szerint (*Opisanie izdanij, napecatannyh kirillicej 1689–âнвар’ 1725. g. Sost. T. A. Bykova, M. M. Gurevic. Moskva–Leningrad, AN SSSR, 1958. 103–106.*) a szótár az 1770-es évekig több kiadást mérve folyamatosan használatban volt Oroszországban. A mértani munka Burkhard von Pürkenstein 1690-ben Augsburgban megjelent geometria-tankönyvének orosz nyelvű átdolgozása, amely 1709-ben már harmadszor került kiadásra (*Opisanie izdanij grazdanskoy pecati 1708–âнвар’ 1725. g. Sost. T. A. Bykova, M. M. Gurevic. Moskva–Leningrad, AN SSSR, 1955. 67–68.*).

Az Akadémiai Levéltárban fennmaradt jegyzéknek van egy apró magyar vonatkozása is: az Areszkin tulajdonába tartozó történelmi munkák közül a jegyzékről Luppov az egyes országok (Anglia, Skócia, Franciaország, Spanyolország, Portugália stb.) történelmével foglalkozó művek mellett a krónika műfajára magyar példát hoz [napimer „Vengerskaâ hronika”] – sajnos azonban anélkül, hogy a kiadványt pontosan meghatározná (vö.: Luppov, 1973. 240.). Abban biztosak lehetünk, hogy a krónika nem a Hess András nyomdájából kikerült munka Szentpétersváron található példánya (vö.: Borsa Gedeon: *A hazai ősnymtatványok példányai = uő: Könyvtörténeti írások I. A hazai nyomdászat 15–17. század. Bp., OSZK, 1996. 52–53.*). Most arra várunk, hogy az Orosz Nemzeti Könyvtár valóra váltja ígéretét, mely szerint a 2001. év folyamán megküldi mintegy négyezer régi könyve adatait és leírását a Hand Press Book kaliforniai adatbázisának (az ígéretről V. Ecsedy Judit számolt be a HPB régi könyvadatbázist ismerető előadásában 2001. május 10-én az OSZK-ban, a muzeális könyvállományt őrző gyűjtemények második találkozásán). Ezek után az adatbázis valószínűleg választ ad majd arra a kérdésre, hogy melyik magyar krónika volt eredetileg a skót származású cári orvos, Areszkin tulajdonában.

Hangodi Ágnes

Két díjazott az Országgyűlési Könyvtárból

Immár több éves múltra tekint vissza az Országgyűlési Könyvtárban a Ghyczy Ignác-díj* odaítélése. 2001. június 18-án dr. Áder János, az Országgyűlés Elnöke negyedik alkalommal adhatta át ezt a kitüntetést.

A díjat minden évben egy fizikai és egy szellemi munkakörben dolgozó kolléga kapja meg, akiket a könyvtár munkatársai maguk választanak ki kimagasló szakmai teljesítményük, kiváló együttműködési és kooperációs készségük, többletfeladatokban vállalt részvételük és kiemelkedő személyes kvalitásaik alapján. A díj oklevéllel és anyagi elismeréssel jár.

Idén *Varga Tímea* (29) tájékoztató könyvtáros és *Krassza András* (44) könyvtári ügyintéző, sokszorosító lett a díj kedvezményezettje. Munkájuk bemutatásával két nagy szaktudású és kitarató embert ismerhetünk meg.

Varga Tímea 1991-ben könyvtáros-asszisztensként kezdett dolgozni könyvtárunkban. 1995-ben az OSZK KMK-ban kiváló eredménnyel könyvtáros asszisztensi végzettséget szerzett. Számítógépezelői tanfolyamon vett részt, valamint angol és orosz nyelvből középfokú nyelvvizsgát tett. Időközben könyvtáros-asszisztensből tájékoztató könyvtárossá vált. 1999-ben az ELTE Tanárképző Főiskolai karán szerzett könyvtáros végzettséget. Az évek során szerzett szaktudása és tapasztalatai által a könyvtárunkban dolgozó fiatal generáció egyik legkiválóbb dolgozója lett. Ennek a tudásnak és szakmai tapasztalatnak elismerése tükröződik a Ghyczy-díj elnyerésében is.

Mottó: „a könyvtáros a jövőben is az olvasó nélkülözhetetlen segítője marad”

– *1991-ben kezdte el dolgozni az Országgyűlési Könyvtárban. Milyen emlékeid vannak az első időszakról?*

– Olvasótermi ügyeletesként kezdtem, aztán könyvtáros-asszisztensként különböző adminisztrációs munkákat láttam el. Ebben az volt a jó, hogy az ember egy kicsit közelebb került a tájékoztató szolgálati munkához. Több feladatba bekapcsolódhattam, amiből sokat tanultam. Ez később – a tájékoztató könyvtárosi munka során – nagy segítségemre volt. Már a főiskolai évek alatt lehetőséget kaptam arra, hogy részt vegyek a tájékoztatásban.

* A díj névadója Ghyczy Ignác (1799–1870), István és József főherceg magyarországi kormányzója, országgyűlési képviselő. Hagyatékát 1872-ben örökösei a még csak néhány éve működő Képviselőházi Könyvtárnak ajándékozták. A Ghyczy-gyűjtemény 8 és félezer kötettel gazdagítja könyvtárunkat.

– *Érettségi után már a könyvtáros szakma vonzott?*

– Amikor idejöttem, még nem tudtam biztosan, hogy könyvtáros szeretnék lenni, de rövid idő után éreztem, hogy megtaláltam a helyem, és ez irányban kezdtem érdeklődni.

– *Ekkor jelentkeztl az OSZK-ba a három éves könyvtáros-asszisztens képzésre.*

– Felvetődött a főiskola vagy egyetem lehetősége, de mivel elindították ezt a képzést, és ígéretet kaptunk arra, hogy 3 év után kiegészítő képzésen rövidebb idő alatt főiskolai végzettséget szerezhetünk, emellett döntöttem. A képzés során sajnos, mindvégig bizonytalanság övezte a főiskolai végzettség megszerzésének lehetőségét. Végül nem volt mód erre. Ez annak idején sok embert kedvezőtlenül érintett.

– *A főiskolai diploma megszerzése tehát újabb 4 évet vett igénybe.*

– Igen. Szegeden a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán két-két és fél év alatt lehetett volna diplomát szerezni, de erről sem voltak meggyőző információim, a vidéki képzés pedig nagyobb megterhelést jelentett volna számomra. Mivel most már biztos helyzetet szerettem volna, az ELTE Tanárképző Főiskolára jelentkeztem. Fontos volt ez azért is, mert időközben törvényi szabályozás készült arról, hogy könyvtárban csak szakképzett könyvtárosok vagy szakirányú végzettségűek foglalkoztathatók.

– *Az áttanult évek után is továbbképezd magad. Mi késztet erre?*

– Véleményem szerint – főleg egy szakkönyvtárban – hasznos egy szakirányú végzettség is. Mivel jogi szakirodalmi könyvtárban dolgozom, az ELTE Jogi karán 1999-ben kezdtem meg tanulmányaimat. Most egy évet halasztottam. Ezt az időszakot angol nyelvtanulásra fordítottam, és a napokban vizsgáztam.

– *A szaktudás és a továbbképzés mellett milyen tulajdonságok jellemzik szerinted a jó könyvtárost?*

– Az olvasókkal való kapcsolat jó kommunikációs készséget, türelmet és empátiát igényel. Emellett kiemelném a folyamatos önképzést. Szakkönyvtárunkban a tájékoztatói munka során a kérdések megválaszolása érdekes és tartalmas anyagok megismerésére ad lehetőséget. Ezáltal a könyvtáros látóköre bővül, műveltsége gazdagodik. Napjainkban elengedhetetlen a nyelvtudás és az alapos számítástechnikai ismeret.

– *Információs társadalmunkban a könyvtáros szerepe változik. Mi a véleményed erről?*

– A kérdés elég összetett, talán egy önálló tanulmány tárgya is lehetne. Az adott könyvtár jellegétől és feladatától függ, hogy a könyvtáros hagyományos szerepe miképpen alakul, és a hangsúlyok hogyan tolnódnak el. A gyorsaság, az információhoz, a szakirodalomhoz való mielőbbi hozzájutás elsődleges lett. Az internet, a virtuális könyvtár, a számítástechnika fejlődése a tájékoztató könyvtáros útbaigazító

szerepét növeli. Ez napjaink információdömpingjében nem is olyan könnyű feladat. Azt tapasztalom, hogy az olvasók egyre önállóbbak, egyre jobban tudják kezelni a számítógépet. Véleményem szerint az információhoz való hozzájutás minden formájánál – adatbázisok használata, a megfelelő szakirodalom kiválasztása – a könyvtáros a jövőben is az olvasó nélkülözhetetlen segítője marad.

– *Kis kitekintés után végezetül visszatérve könyvtárosi pályádhoz: idén te kaptad az Országgyűlési Könyvtár legjobb dolgozóinak járó Ghyczy Ignác-díjat, mely igen nagy elismerés.*

– Nagyon meglepődtem és egyáltalán nem számítottam arra, hogy a hat jelölt közül én leszek a díjazott. Számomra azért is különös jelentőségű, mert a kollégák szavazata dönt a díj odaítélésében. Nagyon jólesett, hogy ilyen pozitívan értékeli a munkámat.

– *Gratulálok és további szakmai sikereket kívánok.*

* * *

Krassza András 1998 óta az Országgyűlési Könyvtár dolgozója. Foglalkozása kéziszedő. Eredeti szakmájában dolgozott a Franklin Nyomdában, az Országos Műszaki Könyvtár házi nyomdájában és a Honvédelmi Minisztérium Központi Nyomdájában. Bár szakmájától elszakadt, megszerzett jártasságát és nagy tapasztalatát mégis kiválóan kamatoztatja mindennapi munkája során. Napi sokszorosítási munkája mellett oroszlánrészt vállal az állománykímélő másolási tevékenységben. Foglalkozik kiadványok technikai szerkesztésével és tördelésével, képanyagok összeállításával és szerkesztésével is. Olvasószerkesztőként részt vesz a könyvtár belső újságának készítésében. A legkorszerűbb digitalizással és számítógépes eljárásokkal kapcsolatos tudás és a munkájához szükséges hasznos ismeretek megszerzése érdekében idén kezd el egy laptördelő és képszerkesztő tanfolyamot. A díjat legendás munkabíráásával is kiérdemelte.

Mottó: „A könyv egy jó barát.”

– *Az Országgyűlési Könyvtár sokszorosító üzemében még csak két éve dolgozol, de szakmai tapasztalatod a távoli múltban gyökerezik.*

– Általános iskola után vendéglátó-ipari szakközépiskolába jelentkeztem, de „helyhiány miatt” nem vettek fel (akkoriban csak protekcióval lehetett bejutni). Az osztályfőnököm azt mondta: legyek nyomdász. Én akkor igazából egyáltalában nem tudtam, hogy mit jelent ez. De aztán hamar megszerettem. Amikor pedig már dolgoztam, és a könyvesbolt polcáról visszaköszönt egy-egy könyv, amelyben a kezem munkája benne volt, nagyon jóleső érzés töltött el. Három nyomdában dolgoztam, ahol a kéziszedéstől a bélyegzőkészítésig, a könyvkötészetig a nyomdaipar minden területére rálátásom lett, sőt gyakorolhattam is őket az évek során.

– *Eredeti szakmádtól elszakadtál.*

– Igen, de szakmai múltam mind a munkámban, mind a mindennapokban velem van. A nyomdászat mára elüzletiesedett. Ez nagyon érzékenyen érint. Mikor kezembe veszek egy újságot, és látom azt a kaoszt ami egy-egy kiadványban jelen van, mint nyomdászt nagyon zavar. Betűmintakönyvet csinálnak belőlük. Borzalmas. Mindez azért van, mert akik ezeket az újságokat készítik, számítástechnikai ismerettel ugyan rendelkeznek, de nyomdászati ismereteik minimálisak.

– *Most, a könyvtárban végzett munkád során mit tartasz a legfontosabbnak?*

– Az állományvédelemre különösen nagy gondot fordítok, mert mint nem kölcsönző könyvtárban a fénymásolási igény óriási, a könyvek pedig a szakszerűtlen fénymásolás során rongálódhatnak. A fénymásolás technikáját befolyásolja a könyv szerkezeti felépítése. Meg kell állapítani, hogy egy adott könyvet lehet-e egyáltalán fénymásolni vagy nem. Az állománykímélés a napi munka folyamán a könyv minden egyes kézbevételekor jelen van.

– *A technika fejlődése hogyan befolyásolja a munkádat?*

– El fog jönni az az idő, amikor a számítógép vezérelte gépek átveszik a maiak helyét. Annak ellenére, hogy a mai anyagi lehetőségek szűkösek, ez egy idő után mindenképpen be fog következni. Ha bármikor mód lenne ilyen gép megvásárlására, mai tudásommal nem tudnék rajtuk dolgozni. Belátom, hogy lépést kell tartani a fejlődéssel, ezért inkább előre felkészülök a technika legújabb vívmányainak beszerzésére. Így nem kell utólag kapkodni, amikor már dolgozhatnék is velük. Ezért jelentkeztem egy laptördelő és képszerkesztő tanfolyamra, ahol nemcsak számítástechnikai tudásom gyarapodik, hanem átfogó képet kapok az újságírásról, a médiáról is.

– *A betűk világa, az olvasás szeretete végigkísért életed során.*

– A könyv jó barát. Bárhova magammal vihetem. Bárhol, bármikor a kezembe vehetem. Nekem nem ad olyan élményt a számítógépről olvasott szöveg, mint amikor egy könyvet olvasok. Az olvasásnak különleges hangulata, atmoszférája van.

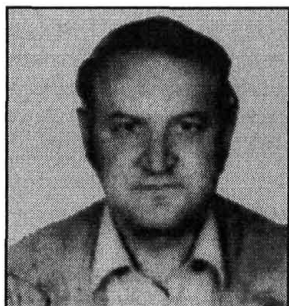
– *Munkád elismeréseként az idén Ghyczy Ignác-díjat kaptál. Milyen érzésekkel vetted át?*

– Több kitüntetést kaptam már a 21 év alatt, de ebben a díjban a kollégáim megbecsülését érzem, és ez az, amiért számomra nagyon értékes. Társasági ember vagyok, de mivel sokan dolgozunk itt a könyvtárban, nem lehet minden kollégámmal személyes kontaktusom. Az általam készített munkákkal majd mindnyáján találkozhatnak. Ilyenkor a munkám „beszél” helyettem. Valószínűleg ennek megítélése tükröződik az elismerésben.

– *Gratulálok és további szakmai sikereket kívánok.*

Pegán Anita

Bereczky László (1931–2001)

Meghalt Bereczky László. De vajon észre vesszük-e, tudatosítjuk-e, felfogjuk-e egyáltalán? Nem az e a helyzet, ami annyiaknál, sokszor oly nagyoknál is volt, hogy mire meghal, megválnak tőlünk, felüt bennünk a kérdés: hát még élt? Igen hosszú életűek esetében ez talán természetesnek is tekinthető. Bereczky László nem volt hosszú életű. A hetvenet sem töltötte be, és mégis, Bereczky – immáron hosszú évek óta – nincs közöttünk. Egyikünk-másikunk talán találkozott, találkozhatott vele, ám a szakma, mint olyan, el kellett hogy feledkezzen

róla, hisz – úgy tűnt, tűnhetett legalábbis – ő is elfeledkezett róla, rólunk. Nem első halála volt ez Bereczky Lászlónak, bár bizonyosan nem is az utolsó. Hisz a nagykállói fiatalember (mit fiatalember! tejfelesszájú ifjonc) meghalt egyszer már a teológia számára. Bereczky László ugyanis debreceni teológusként kezdte (mint egyik legkedvesebb írója, Móricz Zsigmond is), de csak kezdte, szörnyen rövid idő múltán meghalt a teológia számára – egyszer s mindenkorra. De meghalt Bereczky László mint kulákivadék is, ugyancsak ifjan. Jelentkezett a debreceni egyetem bölcsészkarára, ám baráti hangok óva intették: ezzel a származással ugyan be se adja felvételi kérelmét, páros talppal fogják kirúgni. Elszegődött hát munkásnak Pestre (marós szakmában dolgozott az Elzettnél), és mint proletár fiatal jelentkezett a pesti bölcsészkarra. Persze sikerrel. (Csak néhány év múltán derült fény az enyhén szólva turpisságra, akkor azonban megúszta, legalábbis apróbb büntetéssel, az egyetemről nem távolították el.) Sokféle kisebb könyvtári állás után azután megszületett Bereczky László, mint a KMK osztályvezetője. A később Horváth Tibor által vezetett, sokféle név alatt futott, lényegében a könyvtártechnológiával, magyarul a preszámítógépesítéssel foglalkozó osztályt vezette. Akkoriban az az osztály volt Magyarország legelőrehaladottabb, legkorszerűbb, a (számítógépes) szép új világot mintegy méhében hordozó, azt előre szimuláló, ergo a csúcson álló könyvtári műhely. Ezt vezetni rang és tekintély volt, Bereczky László mégis kihalt az osztály éléről. Amikor megüresedett az Új Könyvek-osztály vezetői posztja, Bereczky saját kérésére átkerült oda osztályvezetőnek, főszerkesztőnek. Sokan mondták akkor, hogy meghalt (megint) Bereczky. Eltemette – önként – saját magát, hisz mi az Új Könyvek a számítógépesítés mellett? Hogy mi, azt azután megmutatta Bereczky. Azóta – kétszer is – nagyot változott az Új Könyvek, ám annak igazi, első és a későbbiekben (a maiban is) meglévő kemény bázisát Bereczky teremtette meg. Talán először volt és érezte magát igazi helyén. Valódi intellektuális, szellemi műhellyé alakította az ÚK-t, olyan munkatársakkal, akiknek neve volt nemcsak a szakmában, nemcsak a könyvtárosok körében, de a szellemi elit berkeiben is. Inkább azon kellene, lehetne

tűnődni, nem volt-e túlzás, hogy ilyen hatalmas koponyák, ilyen „világnevek” dolgoztak az ÚK-nál, mintsem azon, hogy megfelelt-e ez a lap a műfaj követelte mércéknek. Fodor András (Kossuth-díjas), Szilágyi Tibor (legjelentősebb prózafordítóink egyike), Fogarassy Miklós (a legnagyobbak, egy Mészöly, egy Tandori [stb., stb.] által is megsüvegelt irodalmár, esztéta, művészettörténész és kritikus) voltak a beosztottai, munkatársai, szerkesztőtársai. És a későbbiekben is így, vagy majdnem így alakult a stáb. A Bereczky-féle Új Könyvek szerkesztőségben dolgozott Kulcsár Szabó Ernő (ma akadémikus, világhírű irodalomtudós), Kukorelly Endre (legnagyobb költőink, íróink egyike), Lakatos András. És Bereczky volt a pater familias, az első az egyenlők közt, a primus inter pares. Nem azért, mert ő volt a főnök, a főszerkesztő. Hanem azért, mert ő volt Bereczky László. Aki író (is) volt. Író, akit minden lexikon számon tart, és aki két kitűnő regénnyel, valamint jó néhány novellával írta be magát az irodalomtörténetbe, és akinek korai és váratlan halála egy talán minden korábbi művét árnyékba borító regényt tört ketté, tett fragmentummá. Az Új Könyvek szerkesztősége persze nem aratott sikereket, nem produkált semmi noch nie dagewesent. Azazhogy dehogynem. Csakhogy szerényen, a háttérben maradva, észrevétlenül. Több mint egy évtizeden át volt – Bereczky főszerkesztősége alatt – az ÚK a talán legjobb irodalomkritikai, társadalomtudományi recenziós lap Magyarországon, és ennek köszönhető, hogy a könyvtárosság volt, lehetővé a legtájékozottabb, a legjobban értesült magyar értelmiségi csoport hazánkban. És akkor megint meghalt Bereczky, megvált az ÚK-tól, elvállalta a Könyvtáros főszerkesztői posztját, ahonnan akkor ment nyugdíjba Gerő Gyula. Bereczky – persze egészen másként, mint nagy elődje –, a legmagasabb szinten tartotta a lapot. Egészen addig, míg az is meg nem halt. Akkor azonban a sok halállal ismerős Bereczky nem nyugodott, míg ki nem harcolta a folytatást. (Igen nehéz küzdelem volt, életműre elegendő energiát elfogyasztó.) És megszületett Bereczky mint a 3K alapító főszerkesztője.

Itt azonban hagyjuk abba a visszanezést. Annál is inkább, mivel torzulni kezd a kép. A szerkesztés, mindegy most hogy Új Könyvekről, a Könyvtárosról vagy a 3K-ról van szó, afféle személytelen, háttérbe húzódó, névtelenné vált vagy tartott, csak hatásaiban érzékelhető személyt, személyiséget jelent vagy sugall. Bereczky nem ilyen volt. Nagyon is határozott, éles kontúrú, szinte nyomasztóan súlyos személyiség volt, karakter, formátum. És mint az ilyenek, nem is mindig vonzó, szeretetre méltó, kivált nem kedves, legkivált nem kezelhető, simulékony valaki. Indulatok feszítették és nem tett lakatot a nyelvére, tudott emelt hangon szólni, tudta hatalmas öklét az asztallapra ejteni, tudta megsápasztani a rossz fát tűzre tett beosztottat, kollégát, ügyfelet. De – persze – tudott elbűvölő is lenni, nagy causeur, történetekben, anekdotákban kifogyhatatlan társalgó, élőszóban regényfolyamokat előadó charmeur is. És, jóllehet a diplomáciához soha semmi érzéke nem volt, fogásait megvetette, mégis maga mellé tudott állítani alkatától maximálisan idegen egyéniségeket is. Ő maga, a nagy, szenvedélyes olvasó, Ady, Móricz, Szabó Dezső büvöltje volt, a világirodalomból elsősorban talán Dosztojevszkijé és Szolzsenyiciné, ám több mint partner tudott lenni posztmodern hajlandóságú kollégái szövegeléseiben, egyetértő társ volt, amikor a dekadensen angolszász Szilágyi Tibor finomkodott, vagy Fogarassy Miklós bajoskodott franciás szuper metaforákkal. Csak így, csak ezért lehetett kitűnő szerkesztő, minden érték tisztelője és értője, egyúttal végleteken határozott ízlésű és irányultságú író, irodalmár, könyvtáros.

Amikor azt írtuk: könyvtáros, kissé magunk is meghökkentünk. Valóban az volt? Az volt elsősorban? Azt hisszük, nem. De ezt a nemet is rossz lelkiismerettel írtuk le. Hogyan is volt, hogyan is áll tehát ez a dolog? Talán így valahogy: Bereczky László kitanulta a könyvtáros szakmát. Nagyon kitanulta, ismerte, értette annak minden csínját-bínját, élete különböző korszakaiban persze mást és mást állítva az előtérbe, tudásanyaga más és más terenumait mozgósítva. Az Új Könyvek-korszakban mindenekelőtt az állományépítés, gyűjteményszervezés kérdései foglalkoztatták intenzíven. A legfőbb szakértők közé emelkedett ezen a területen, és annál inkább lehetett az, mert hatalmas műveltsége (irodalom, történelem, politika, társadalomtudományok) is ilyen irányba lendítette, erre predesztinálta. Talán senki nem ismerte olyan jól a magyar könyvállományt, a recenset és a történetit, mint – ezen a szinten és ezen a módon – ő. Később a Könyvtáros, illetve a 3K főszerkesztőjeként a könyvtárpolitika tudorává vált. Ismert mindenkit, otthon volt a magyar könyvtárügyben, annak minden ága-bogában, ehhez képest tudta értékelni-értelmezni a könyvtári eseményeket, folyamatokat, mozgásokat. Ezért válhatott kitűnő szerkesztővé, a könyvtárpolitika egyik szürke eminenciásává. Noha persze szürke sohasem tudott lenni, taktikázni sem tanult meg sohasem, pedig oly sokszor éppen erre lett volna szükség, nemcsak a saját, de az ügy, az ügyek érdekében is.

Amikor pedig nyugdíjba vonult, majd a 3K szerkesztői székétől is megvált, igazán visszavonult. Nem játszotta meg a nyugdíjasként is „nélkülözhetetlen”-t, viszolygott attól, hogy udvariasságból, tiszteletből, könyörületből odaengedjék a fontos dolgok perifériáinak közelébe, nem hagyta, hogy – ha már a lényeges feladatok kikerültek a kezéből – apróságokkal foglalkoztassák, mintegy játszani is engedjék. Nem írt a 3K-ba, nem írt az Új Könyvekbe, nemigen járt el könyvtárosi rendezvényekre. Ezért is mondhattuk, hogy számunkra, a szakma számára meghalt, jóval igazi, végleges halála előtt. De persze nem vált keserű, megfáradt, csaldódt öreggé sem. Óh, egyáltalán nem. Mindenkor hatalmas olvasószervezője talán még inkább kibontakozott, kerekhegyi magányát könyvek, folyóiratok, napilapok tömkelege tette „népessé”. És igen élénken foglalkoztatták a könyvtári élet hírei, aktualitásai is. Ha nem kapta meg időben a 3K-t, a Könyvtári Figyelőt (stb.) szörnyen dühös tudott lenni. Naprakészen tájékozódott, épp csak nem szólt már bele az ügyek menetébe. Magánvéleményét azonban nem titkolta, őt meglátogató barátainak – sokan voltak – éppen nem visszafogottan adta elő őket. És, hosszú szünet után, az író is feltámadt benne. Egy nagyregényen dolgozott, e munkája közben érte a tragikus hirtelenségű, váratlan halál. Regényei, novellái bizonyos sokáig fennmaradnak. Könyvtári ténykedése, szakmánkban, szakmánknak végzett munkája persze nem lesz, nem lehet maradandó. A szakma természetének okán sem. Munkája beleépült az általa szerkesztett lapokba, elgondolásai, koncepciói, lépései úgy élnek tovább, hogy szerves részeivé válnak, váltak immár a nagy egésznek. Kibogozhatatlanul, felismerhetetlenül benne vannak. Ez is halhatatlanság, csak épp más módon. De – bízunk benne – fennmarad és messze világlik példája: úgy is lehet könyvtárosnak lenni, hogy nem *csak* az az ember. Hogy nem csak szakember, hanem elitértelmiségi is valaki, és ebből nem a szakma húzza a rövidebbet, hanem épp ezáltal gazdagszik, erősödik, bővül, tágul, jelentékenyedik, hogy a nagy olvasottság, az íróság, a jelentékeny személyiség mintegy fényt sugároz az „foglalkozásra”, a szakmai ténykedésre is. (VK)

Régi Magyarországi Nyomtatványok hagyományos formában és CD-ROM-on

A régi hazai nyomtatványok bibliográfiai regisztrálásának fontos állomásához érkezett a magyar tudományosság a közelmúltban: megjelent a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* 3. kötete, illetve az *Arcanum Adatbázis Kft.*, az *Akadémiai Kiadó* és az *Országos Széchényi Könyvtár* CD-ROM-on hozzáférhetővé tette Szabó Károly bibliográfiájának első és második részét, Sztripszky Hiador azokhoz készült pótlásait és az RMNY eddig megjelent tomusait.

A korai nyelvi és területi hungarikumok bibliográfiai adatainak elektronikus hordozón történő közreadása természetesen elképzelhetetlen lett volna a nemzeti könyvtár RMNY szerkesztőségének közreműködése nélkül. A lemez megjelentetéséhez is az adta az indokot, hogy újabb húsz év (1636–1655) magyarországi szellemi élete nyomtatott forrásainak kritikai apparátussal ellátott tudományos célú számbavétele befejeződött. Illetve nem is fejeződött be, hiszen – ha egyre csökkenő számban is – azért csak kerülnek, kerülhetnek elő újabb töredékek, netán egész könyvek; ezért – és a kutatási módszerek további finomodása következtében – részleteiben helyenként még módosulhat a magyar könyvtermés korai századairól alkotott kép. Pontosabban tehát úgy fogalmazhatunk, hogy lezárult a régi könyvek feltárásának egy újabb szakasza, és az eddigi kutatási eredmények szélesebb körben váltak hozzáférhetővé.

Hogy mi az RMNY, meglehetősen reménytelen vállalkozás egy mondatban, definíciószerűen meghatározni. Bibliográfia – tűnik kézenfekvőnek a válasz. Az *is*, természetesen. (Tekintsünk most el attól az egyébként nem jelentéktelen problémától, hogy mit jelent a 'bibliográfia' fogalom tartalma; az elméleti kérdések iránt érdeklődő még ma is haszonnal tanulmányozhatja Csűry István évtizedekkel ezelőtt a kérdésről írt tanulmányait.) És még sok minden más. Mindenekelőtt az eddig megjelent három kötet mintegy két évszázad magyar szellemi élete pontosan körülhatárolt szeletének páratlan bőségű adattára. Túlzás, nagyfokú túlzás lenne, ha eleink jócskán öntelt és elbizakodott kijelentése nyomán („Extra Hungariam non est vita”) valami olyasmit állítanánk, hogy az RMNY tartalmazza a XVI–XVII. századi magyar művelődés forrásanyagának egészét. Nem, ez természetesen nem igaz; a szellemi élet nem szűkíthető le az írásosságra, még kevésbé a nyomtatott kútfőkre. Azt viszont bátran kijelenthetjük, hogy egy időszak kultúrájának írásos monumentumai jelentik a kulcsot a művelődéstörténeti korszakok valódi lényegének – gondolkodásának, mentalitásának, vallásának, filozófiájának – egzakt megismeréséhez, a könyvnyomtatás terjedésétől kezdődően pedig fokozatosan növekszik a jelentősége a többszörözöttekének. Kultúránk verbális, ennek leképezése az írás, a gondolati struktúrák grafikai jelekké transzformálása. Írásos források (vagy szóbeli közlések) nélkül a különféle jelenségek, tárgyak, eszközök, művészeti alkotások értelmezhetetlenek; legfeljebb csak formájuk, de nem szubsz-

tanciájuk vizsgálható tudományos módon. (Azoknak, akik a képi vagy tárgyi források meghatározó jelentőségét hangsúlyozzák a megismerésben, érdemes megfontolni André Leroi-Gourhan véleményét. A XX. századi ősrégészet nagy szellemisége „Az őstörténet kultuszai” című kötetében szakterülete nehézségeinek érzékeltetésére hozza fel azt a példát, hogy mit tudhatna meg a kereszténység lényegéről, a Megváltásról például pusztán a templomi képekből, szobrokból, kegytárgyakból egy olyan civilizáció képviselője, aki képtelen szóban vagy írásban kapcsolatot létesíteni az európai kultúrkörrel.) Ebben az értelemben állítható, hogy az RMNY a XVI–XVII. századi magyar művelődés legfontosabb, leglényegesebb részének megismeréséhez nélkülözhetetlen adattár. (Komplementere lesz majd egyszer a hazai olvasmányműveltség forrásainak teljes és kritikailag feldolgozott corpora. A kettő együtt – vagyis a könyvtermelés és a könyvfogyasztás adattára – adhatja ki azt a művelődéstörténeti forrásanyagot, amely alapján a koraujkori magyar erudíció hiteles képe megrajzolható lesz.)

Az RMNY most megjelent 3. kötete az 1636–1655 közötti két évtized területi és nyelvi hungarikumait veszi számba mintegy ezer tételben. A könyvtermelés szerény, de mégis érzékelhető mennyiségi növekedését jelzi ez a szám: a 2. kötet közel 800 tétele 35 év nyomdai produktuma. Magyarországi nyomdahelyen 917 kiadvány jelent meg (illetve – ezt hangsúlyozni szükséges – ennyiről maradt fenn példány vagy következtethető ki megjelenése), a fennmaradó mintegy 80 külföldön magyar nyelven látott napvilágot. A legtöbb nyomtatvány lőcsei – 244 –, a trencsényi nyomda áll a második helyen 155 címmel, majd Várad (101), Gyulafehérvár (92) a sorrend, utánuk jön Pozsony (78), Bártfa (60), Nagyszombat (35), Kolozsvár (32) kiadvánnyal. Szebenben 26 könyv került ki a sajtó alól, Sárospatakon 24, Brassóban 19, Debrecenben 16, Kassán 12, Csepregen 10, Tejfaluban 9. Egy-egy kiadvány jelent meg Szenicén, Preszákán, Somorján és Kőszegen. A külföldi nyomtatóhelyek közül kiemelkedik Bécs, ahol 43 munka készült. A korszakban Németországban, Hollandiában, Svájcban és Itáliában jelentek meg magyarul nyomtatványok. Hollandiában Amszterdamban 6, Franekerben 1, Leidenben 5, Utrechtben 13 nyelvi hungarikum készült; Németországban Frankfurt am Main 2, Kassel 2, Königsberg 1, Nürnberg 3, Rostock 1, Ulm 1, Wittenberg 3 mű közreadásával gazdagította a magyar nyelvű könyvkiadást. A svájci Yverdornban 2 könyv jelent meg, Rómában pedig 3.

A statisztikai adatok szórványos szemlézése is jelzi a nyomtatóhelyek jelentőségének módosulását a megelőző korszakhoz képest. A XVI. században már termelő nyomdahelyek közül Kolozsvár például 1601–1635 között is még 60 művet bocsátott ki, Debrecen termelése 109-ről csökkent 16-ra. Lőcse válik a XVII. század legtermelékenyebb nyomtatóhelyévé, a városban 1614-ben létesült nyomda, kezdetben megszakításokkal működött, mégis 1635-ig már 104 nyomtatvány került ki a településről, és ez a tendencia folytatódott az RMNY 3. kötete által feltárt korban is. A külföldi magyar nyelvű nyomtatványok megjelenési helyei közül eltűnik Krakkó – mindössze 1627-ben jelenik meg egy kötet –, és Prága (e városban a század első két évtizedében még 8 mű látott napvilágot): az RMNY 3. kötetében e két város mint magyar nyelvű nyomtatványok előállítója már nem szerepel. Bécs jelentősége – érthetően – változatlan, a szintén ausztriai Grazban azonban csak 1605–1610 között készültek magyar nyelvű könyvek. (Elsősorban az akkoriban ott tanító Pázmánynak köszönhetően, az öt mű közül négyet ő írt.)

A nyomtatóhelyek jelentőségének változása a személyi okok mellett a kor történelmi eseményeivel magyarázható, az RMNY statisztikai jellegű elemzése jól szemlélteti a magyar – és részben az európai – történelem alakulását. Trencsén húsz év alatt 155 nyomtatványt produkált. A vesztes fehérhegyi csata után a Cseh- és Morvaországban a vallásuk miatt üldözött és Magyarországra menekült protestánsok alapították a szenicei nyomdát, majd az 1637–1664 között működő trencsénit, mely 1665-től Zsolnán folytatta tevékenységét. Ez okozza egyébként a magyarországi nyomtatványok nyelvi tarkaságában a biblikus cseh nyelvűek nagy számát. Szenci Kertész Ábrahám váradi műhelye 1639–1655 között 101 művet tett közzé; a történelem forgandósága miatt azonban ezután nem sokkal (1660-ban a város török kézre került) a település ismét nyomda nélkül maradt. Debrecenben 1651-től kezdődően mintegy tíz évig nem működött műhely; igaz, ennek főleg személyi okai voltak.

A szakirodalom egyik alaptétele, miszerint a XVII. századi magyarországi könyvkiadás szerkezete, jellege és tartalma kevésbé volt korszerű az előző századénál, ráadásul nyelvi összetételében is fokozatosan háttérbe szorult a magyar. *Csapodi Csaba* egy 1946-os írásában az 1640-es évek közepére helyezte azt az állapotot, amikor a magyar nyelvű munkák aránya kisebb lett a latinhoz viszonyítva. Az RMK első és második kötete alapján készített kimutatása szerint az 1641–1650 közötti tíz évben Magyarországon 340 nyomtatvány jelent meg, ezek közül 175 volt latin és 133 magyar nyelvű. (A fennmaradó művek németül és egyéb nyelveken láttak napvilágot.) Az RMNY teljesebb forrásanyaga alapján ebben az évtizedben 466 nyomtatvány jelent meg a történelmi Magyarország területén (ehhez járulnak még a vizsgálódásban figyelmen kívül hagyott külföldi magyar nyelvűek, ezek száma 31), a 466 hazai kiadványból latin 218, magyar 188. (A latin–magyar kétnyelvű kötetek mindkét nyelvnél szerepelnek.) Az arány árnyalatnyival kedvezőbb, és nem 1645-ben, hanem az évtized végén, 1648 körül következett be a fordulat a hazai könyvtermelés nyelvi összetételében. A recenzió keretei között e szerény példával csupán azt kívántuk érzékeltetni, hogy az RMNY alapján többek között alapvető, a nemzeti művelődés fejlődését érintő hipotéziseket lehet igazolni (netán cáfolni), vagy éppen új elgondolásokat, elméleteket segíthet napvilágra.

A Régi Magyarországi Nyomtatványok 3. kötete *Heltai János*, *Holl Béla*, *Pa-vercsik Ilona*, *P. Vásárhelyi Judit* munkája; *Dörnyei Sándor*, *V. Ecsedy Judit* és *Käfer István* közreműködésével, *Heltai János* szerkesztésében, *Borsa Gedeon* és *Kulcsár Péter* lektorálásában jelent meg. Az előző két kötethez viszonyítva gyakorlatilag nem változott a szerkesztési elv, az apró eltérések inkább technikai jellegűek (pl. a tételek között a függelékre történő utalás a korábbi kötetekben App. volt, most nem rövidítve szerepel az Appendix elnevezés stb.).

Az RMNY harmadik kötete azonban immár elektronikus hordozón is hozzáférhető. Az Elektronikus Régi Magyar Könyvtár (eRMK) elnevezésű CD-ROM – mint korábban szó volt róla – az RMNY eddig megjelent köteteit, *Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának* első és második részét (vagyis a nyelvi és a területi hungarikumokat), valamint *Sztripszky Hiador Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I–II. kötetéhez* elnevezéssel 1912-ben megjelent kiegészítését tartalmazza. Egy lemezen található tehát a régi magyar könyvtermelés 1711-ig terjedő adatbázisa, és egy lemezen tanulmányozható a tudományos igényű

bibliográfia fejlődéstörténete a XIX. század végétől a XX. század végéig (vagy a XXI. század elejéig).

Kosáry Domokos a „Bevezetés” 1970-ben megjelent 2. kiadásának előszavában azt fejtegeti, miszerint ha a XIX. század elején élt Kovachich Márton György feltámadna, 1970-ben sok mindenben csodálkozna, de „mindjárt otthon érezte volna magát, mihelyt levéltári vagy könyvtári adatgyűjtésre kerül a sor.” Ezért – folytatja a történettudós – a korszerű tudományos igények és a lényegében kézműves-szintű technikai feltételek között meg kell teremteni az összhangot, vagyis a „technikai felszerelésünket és információkat tároló–szolgáltató rendszerünket is korszerűbbé kell fejlesztenünk.” Az Elektronikus Régi Magyar Könyvtár elkészülte és megjelenése éppen ennek a több mint harminc évvel ezelőtt leírt gondolatnak az egyik megvalósulását jelzi. Mi az a többlet, amit a digitalizált változat hozzáadhat a hagyományos formához?

A tartalomhoz, a tudományos megbízhatósághoz természetesen semmit. Az Arcanum Adatbázis Kft. „hozott anyagot”, vagyis a hat nyomtatott kötet adatait digitalizálta. A többlet a roppant mennyiségű információ gyorsabb kereshetőségében, szinte tetszés szerinti használatában van. Olyan adatbázis-kezelő programot kellett választani, amely az eltérő szintű és minőségű bibliográfiai leírásokat jól áttekinthetővé teszi, a szerényebb számítástechnikai ismeretekkel rendelkezők számára is könnyen kezelhető, ugyanakkor a programnak arra is képesnek kell lennie, hogy tudományos célokra is felhasználható legyen. Az Arcanum választása a *Folio Views* programra esett, amely már korábban is több CD-ROM szoftvere volt (pl. a *Nagy Iván-féle Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblázatokkal* is ezzel, illetve a korábbi verzióval készült.) A 4.2 változat nem igényel különösebb hardver és szoftver környezetet, átlagos személyi számítógépen is futtatható Windows 95 alatt. Indítása a telepítőprogram segítségével automatikus.

Az adatbázisban a nyomtatott kötetek tartalomjegyzéke alapján kényelmes a navigálás, böngészés. A *Folio Views* 4.2 természetesen alapvetően a sokoldalú keresést szolgálja. Többféle módon lehet keresni az eRMK-ban. A keresőeszköz segítségével egyszerűen kutathatunk a nyomtatott kötetek teljes szövegében előforduló szavakra, kifejezésekre. A bonyolultabb keresések a három keresősablon segítségével végezhetőek el. Az „Egyszerű keresés” űrlapon a hat kötet egyes tételeinek számára, a nyomtatás helyére és idejére lehet keresni. Az „Összetett keresés” űrlap használatánál az egyes adatmezőkhöz kell beírni a keresett szót, kifejezést, fogalmat, adatot. A harmadik keresősablon az összes mutatóban egyszerre teszi lehetővé a kutatást. Természetesen ahhoz, hogy valaki jó hatásfokkal tudja használni az eRMK-t, a szoftver mellett el kell mélyednie az RMK és az RMNY közötti tartalmi és feldolgozásbeli különbségekben: az RMNY mint nyomtatott adatbázis értelemszerűen sokkal jobban strukturált XIX. századi elődjénél. (Az egyik alapvető eltérés éppen a kötetek mutatórendszerében figyelhető meg.)

Az átlagos érdeklődőnek, használónak valószínűleg elegendő a keresőeszköz, illetve a keresősablon használata. A bonyolultabb, bővített keresések a Keresés menü Bővített menüprogramjában az F2 billentyű megnyomásával vagy a Keresés eszköztár megfelelő gombjával aktiválhatók. A bővített kereséseknél a logikai operátorokat kell használni (és = a szavak mindegyikének szerepelnie kell egy keresési egységen belül; vagy = a keresett szavak bármelyikének, tehát legalább az egyiknek szerepelnie kell a keresési egységben; nem = a logikai operátort kö-

vető szó nem szerepelhet a keresési egységben; xvagy = a keresett két szó közül csak az egyik szerepelhet a keresési egységben, a kettő együtt nem). Kár azonban, hogy a keresőszoftver használatát kellő részletességgel bemutató „Súgó” (a bővített keresés módját elmagyarázó) résznél a példák nem az eRMK-ból, hanem egy Biblia-adatbázisból származnak.

Az eRMK az 1655-ig, tehát az RMNY három kötete által feldolgozott és feltárt időszakig tartalmazza – a nyomtatott változat alapján – a példányból ismert nyomtatványok címlapjának digitalizált fakszimiléjét. A találati eredmények kinyomtathatók. A Folio Views 4.2 természetesen számos egyéb elemmel, funkcióval, beállítással, menüponttal rendelkezik, ezek további lehetőséget nyújtanak az adatbázis tartalmának sokoldalú és szinte egyénre szabható felhasználásához. Az Elektronikus Régi Magyar Könyvtár kétszeresen is híd a múlt és a jelen között. Egyrészt nemzeti múltunk 1655-ig (1711-ig) terjedő szakaszának jobb megismerését teszi, teheti lehetővé, másrészt összeköti a magyar bibliográfia tudománytörténetét a jennel.

Pogány György

CULTIVATE – CULTURAL HERITAGE APPLICATION NETWORK

a kulturális örökség területén működő intézmények
és szakemberek hálózata

Könyvtáros, levéltáros vagy múzeumban dolgozik? Többet szeretne tudni az Európai Unió IST (Information Society Technologies, az információs társadalom technológiái) programjáról?

A CULTIVATE hálózatnak kelet- és nyugat-európai, valamint izraeli résztvevői vannak. A kulturális örökséggel foglalkozó hálózat tagjai: múzeumok, levéltárak, galériák, könyvtárak nonprofit szervezetek, kutatók, intézményvezetők, döntéshozók, információtechnológiai és tájékoztató szakemberek stb.

A programot az az igény hívta életre, hogy egy új struktúra és egy olyan hálózat jöjjön létre, amely az emberiség emlékezetével foglalkozó valamennyi intézmény együttműködését támogatja az Európai Bizottság IST programja keretében.

A CULTIVATE sokféle szolgáltatást nyújt a pályázók számára mind össz-európai szinten, mind az egyes országokban. E szolgáltatások közé tartozik:

- ◆ a **CULTIVATE** webhelye, amely az információk terjesztésére szolgál, (<http://www.cultivate-eu.org>)
- ◆ a **CULTIVATE Interactive** című web-magazin, amelynek témája a kulturális örökség és a kultúrával foglalkozó tartalomszolgáltatás, (<http://www.cultivate-int.org>)
- ◆ a **CULTIVATE-list**, elektronikus levelezőlista azok számára, akik az iránt érdeklődnek, hogyan jelenik meg a digitális örökség az IST programban (Ha csatlakozni kíván ehhez a listához, küldjön egy e-mailt a <mailto:majordomo@ukoln.ac.uk> címre, a következő szöveggel: subscribe cultivate-list írja a saját e-mail címét.)

A következő országokban van a CULTIVATE hálózatnak már működő vagy most alakuló országos központja:

Ausztria, Belgium, Bulgária, Cseh Köztársaság, Dánia, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Izrael, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svédország, Szlovák Köztársaság, Szlovénia

Ezek az országos központok összeurópai szinten folyamatosan együttműködnek, és tevékenységüket országos szinten összehangolják. Az illető ország nyelvén széles körű tájékoztatást nyújtanak honlapjukon és elektronikus levelezőlistákon.

Szeretne többet megtudni a CULTIVATE hálózat tevékenységéről és magyarországi központjáról? Látogasson el a CULTIVATE webhelyére a <http://www.cultivate-eu.org> címen!

A CULTIVATE az Európai Unió 5., kutatási és technológiafejlesztési keretprogramjának része; az IST programon belül az ún. kísérő intézkedések közé tartozik a multimédiás tartalommal és multimédiás eszközökkel foglalkozó III. kulcsakció keretében.

